

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
İSTANBUL ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

**MEKÂN VE KÜLTÜR İLİŞKİSİNİN
İSTANBUL ATATÜRK BULVARI KESİTİNDE İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SEZGÜL KARCIOĞLU

İstanbul, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
İSTANBUL ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

**MEKÂN VE KÜLTÜR İLİŞKİSİNİN
İSTANBUL ATATÜRK BULVARI KESİTİNDE İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SEZGÜL KARCIOĞLU

Danışman: Yrd. Doç. Dr. AYNUR CAN

İstanbul, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

KAMU YÖNETİMİ Anabilim Dalı İSTANBUL ARAŞTIRMALARI Bilim Dalı
TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi SEZGÜL KARCIOĞLU'nun MEKAN VE KÜLTÜR
İLİŞKİSİNİN İSTANBUL ATATÜRK BULVARI KESİTİNDE İNCELENMESİ adlı tez
çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 28.06.2013 tarih ve 2013-24/17 sayılı kararıyla
oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 28.08.2013

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

1. Tez Danışmanı Yrd. Doç. Dr. AYNUR CAN
2. Jüri Üyesi Prof. Dr. RECEP BOZLAĞAN
3. Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. MURAT ŞENTÜRK

İmzası

(Handwritten signatures)

ÖZET

Mekân ve insan birbirinden ayrı düşünölemeyecek kavramlardır. İnsanoğlu var oluşundan beri, mekân ile kaçınılmaz bir ilişki içerisindeydir. İnsan, tarih boyunca fizyolojik ihtiyaçları sonucu mekâna müdahil olmuş, maddi ve manevi olarak ürettiği kültürü kent mekânına yansıtmıştır. Küreselleşen dünyada, insan müdahalesi ile şekillenen şehirler, doğal mekânın kendi bünyesindeki gelişiminin aksine, daha hızlı ve yapay müdahaleler ile kimlik arayışına girmişlerdir. 19. yüzyıl ile başlayan modernleşme deneyimi İstanbul'da Erken Cumhuriyet Dönemi'yle kentte imar ve istimplâk olarak kendini göstermiştir. Bu tezde İstanbul Tarihi Yarımada'dan bir kesit olan Atatürk Bulvarı mekânsal perspektifle incelenmektedir. Bu mekânın modernleşme adı altında var olan organik dokusundan koparılarak, modern bir yüz ve işlev kazanması söz konusudur. Tezin kurgusunda öncelikle kavramsal çerçeveye yer verilmiş, ardından İstanbul'un mekânsal açıdan yerleşme ve planlama deneyimi anlatılmış olup, son olarak Atatürk Bulvarı detaylı biçimde ele alınmaktadır.

Anahtar sözcükler: Mekân ve insan ilişkisi, kent kültürü, modernizm, Atatürk Bulvarı.

ABSTRACT

Place and the human are notions that cannot be thought separately from each other. From the very beginning of its existence, human beings have been in an inevitable relationship with the environment. Throughout history, as a result of his physiological needs, man has been involved in the space; and he has reflected on the environment what he has brought out materially or morally. In a globalizing world, cities shaped by the human touch- contrary to the natural places which develops through their own efforts- have been on a faster search of identity by external and artificial interventions. Modernization starting with 19th Century, showed up in the early Republican Period in Istanbul as reconstruction and expropriation activities. In the thesis, Atatürk Boulevard which is a part in the Historical Peninsula in Istanbul is examined from a spatial perspective. The question on the spot is the modernization of this place by separating it from its organic patterns and structures. The thesis, first, structures a conceptual frame, and then tells of the experience of settlement and urban planning within a spatial angle, and finally Atatürk Boulevard is handled and explained in detail.

Key words: Space and human relations, urban culture, modernism, Atatürk Boulevard.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca tüm çalışmalarında desteğini esirgemeyen, her çıkmazımda sevgi dolu cümleleriyle güven veren sevgili hocam Aynur Can'a yürekten teşekkür ederim.

Her türlü problemde yanımda olan, tez jürimde çalışmamı titizlikle inceleyip, değerli katkılar sağlayan hocam Recep Bozlağan'a ve tezim süresince değerli önerilerini benimle paylaşan ve jürimde beni yalnız bırakmayan hocam Murat Şentürk'e teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul'a dair söyleyecek çok şeyi olan, bu güzide fikirlerini benimle paylaşan hocam Süleyman Zeki Bağlan'a ve kütüphanesindeki kitapları benimle paylaşarak katkıda bulunan hocam İskender Gümüş'e teşekkürlerimi iletirim.

Çalışmamda katkıda bulunan İSAM ve Atatürk Kitaplığı çalışanlarına teşekkür ederim.

Çalışmamın görsel düzeninde emeği çok olan, manevi anlamda desteğini her daim hissettiğim değerli Mihraç Cerrahoğlu'na ve manevi kardeşim Affan Cebeci'ye teşekkür ederim.

Çalışmamda desteğini esirgemeyen Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğü'ndeki arkadaşlarıma, Mahmut Baş'a, Osman Kılıç'a, her daim yanımda olan sevgili aileme ve aynı yolda beraber yürüdüğüm, gece gündüz demeyip destek veren, nazımı çeken canım dostum İlknur İlhan'a tezimi başarıyla bitirmeme katkılarından ötürü sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VI
TABLO LİSTESİ.....	X
ŞEKİL LİSTESİ.....	Xİ
RESİMLER LİSTESİ.....	Xİİ
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: KAVRAMSAL ALAN: MEKÂN VE KÜLTÜR.....	3
1.1. Mekân Üzerine Kavramlar.....	3
1.2. Kent Kavramı Bağlamında Antikite-Modernite-Postmodernite.....	10
1.2.1. Kavram Olarak Kent	10
1.2.2. Modernite-Postmodernite	12
1.2.3. Kentlerin Ortaya Çıkışı	17
1.2.4. Sanayi Öncesi Kent.....	18
1.2.4.1. Antik Kentler	19
1.2.4.2. Ortaçağ Kentleri.....	21
1.2.5. Sanayileşmekte Olan Kent.....	21
1.2.6. Sanayi Kenti.....	22
1.3. Kentsel Mekân	25
1.3.1. Mekânın Kent Kimliği	27
1.3.2. Kent Kimliğini Belirleyen Unsurlar	28
1.3.2.1. Fiziksel Unsurlar	28
1.3.2.2. Tarihsel Unsurlar	28
1.3.2.3. Sosyo-Kültürel Unsurlar	28
1.3.2.4. İşlevsel Unsurlar	29
1.3.3. Kentsel Mekân Unsurları	29
1.3.3.1. Kamusal Mekân	29
1.3.3.2. Meydan	31
1.3.3.3. Cadde/Sokak	36
1.3.3.4. Bulvar.....	36

1.4. Kültür ve Kültürel Süreçler.....	37
1.4.1. Kültür Kavramı	37
1.4.2. Kültürün Özellikleri ve İlkeleri.....	39
1.4.3. Kültürel Süreçler	40
1.4.3.1. Kültürel Değişim.....	40
1.4.3.2. Kültürleme	41
1.4.3.3. Kültürleşme.....	41
1.4.3.4. Kültürlenme	41
1.4.3.5. Çokkültürlülük	42
1.4.3.6. Genel Kültür	42
1.4.3.7. Alt Kültür	42
1.4.3.8. Karşıt Kültür	43
1.5. Mekân ve Kültür Etkileşimi.....	44
1.5.1. Mekânın İnsan Boyutu.....	45
1.5.2. Mekânın Zaman Boyutu	47
1.6. Değerlendirme	48
2. BÖLÜM: İSTANBUL'DA MEKÂNSAL DÖNÜŞÜM.....	51
2.1. İstanbul'un Planlama ve Yerleşme Serüveni	51
2.1.1. Bizans Döneminde İstanbul	51
2.1.1.1. Konstantin Dönemi (IV.-V. Yüzyıl)	54
2.1.1.2. I. İustinianos Dönemi (VI. Yüzyıl)	58
2.1.1.3. Kent Dışındaki Yerleşmeler.....	58
2.1.1.4. Haçlılar ve Konstantinopolis'in Yıkılışı	59
2.1.2. Osmanlı Döneminde İstanbul	62
2.1.2.1. Fetihden Sonra İstanbul	62
2.1.2.2. Batılılaşma Döneminde İstanbul.....	66
2.1.2.3. Galata ve Pera	74
2.1.3. Cumhuriyet Döneminde İstanbul.....	76
2.1.3.1. İstanbul'un Modernleşme Perspektifinde Planlanması.....	78
2.1.3.2. Henri Prost'un İstanbul Planlaması	85
3. BÖLÜM: İSTANBUL'DA MEKÂNSAL BİR KESİT: ATATÜRK BULVARI	95
3.1. Mekânın Konumu ve Kısa Tarihçesi	96
3.2. Planlama Süreci ve Atatürk Bulvarı'nın Açılması	97
3.3. Bulvar Açılırken Yitirilen Eserler.....	112
3.3.1. Oruç Gazi Mescidi	113
3.3.2. Firuz Ağa Mescidi	114
3.3.3. Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi	115
3.3.4. Hoca Teberrük (Yahya Güzel) Mescidi.....	116
3.3.5. Papasoğlu Mescidi	116

3.3.6. Voynuk Şücaeddin Mescidi	117
3.3.7. Ebu'l Fazl Mahmud Efendi Mescidi	118
3.3.8. Payzen Yusuf Paşa Türbesi.....	118
3.3.9. İbrahim Paşa Hamamı.....	118
3.3.10. Azebler Camii ve Hamamı	119
3.3.11. Kırk Çeşme Suları.....	120
3.3.12. Burmalı Mescid Sıbyan Mektebi	120
3.1.13. Revani Çelebi Camii (Koğacılar Mescidi).....	121
3.3.14. Unkapanı Camii (Süleyman Subaşı-Kara Çelebizade Camiisi)	121
3.3.15. Saraçhane Karakolu	122
3.4. Günümüzde Atatürk Bulvarı Üzerindeki Mekânsal Öğeler	122
3.4.1. Bozdoğan Kemer (Valens Su Kemer)	122
3.4.2. Zeyrek Kilise Camii ve Sarnıçları	124
3.4.3. Gazanfer Ağa Medresesi.....	124
3.4.4. Şeb Safa Hatun Camii.....	126
3.4.5. Pertevniyal Vâlîde Sultan Camii ve Mektebi	127
3.4.6. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Binası	128
3.4.7. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı.....	130
3.4.8. Medipol Üniversitesi Hastanesi (Eski Tekel Genel Müdürlüğü Binası)	133
3.4.9. SGK Zeyrek Tesisleri	134
3.4.10. Saraçhane ve Fatih Parkı.....	135
3.4.11. İBB Sağlık Daire Başkanlığı.....	136
3.5. Atatürk Bulvarı Çevresi Mekânsal Etkileşim	137
3.5.1. Saraçhane	138
3.5.2. Şehzadebaşı.....	138
3.5.3. Vefa.....	139
3.5.4. Eminönü.....	140
3.5.5. Zeyrek	141
3.5.6. Fatih	141
3.5.7. Yenikapı.....	142
3.6. Çevre Yollar İle Bağlantısı	142
3.6.1. Vatan Caddesi ve Millet Caddesi ile Bağlantısı	142
3.6.2. Haşim İşcan Alt Geçidi.....	144
3.6.3. Unkapanı Geçidi - Atatürk Köprüsü ile Bağlantısı.....	145
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	147
KAYNAKÇA.....	162

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Modernizm ile Postmodernizm Arasında Şematik Farklar.....	16
Tablo 2. Mekânsal Yapı Niteliği.....	35
Tablo 3. Kültürel Süreçler ve Tanımları.....	44
Tablo 4. Mekânın İnsan Boyutu.....	46

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Varoluşun En Sade Modeli.....	9
Şekil 2. Atatürk Bulvarı ve Çevresi.....	137

RESİMLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Resim 1. Agora ve çevresi.....	33
Resim 2. Bizans dönemi forumları.....	52
Resim 3. 1960 yılının İstanbul'u ile karşılaştırıldığında Bizantion ve Konstantinopolis.....	53
Resim 4. Constantinus'un kenti (Tahmini plan).....	55
Resim 5. Konstantinopolis planı (450-1453).....	60
Resim 6. 1422 yılına ait Buondelmonte'nin İstanbul haritası.....	61
Resim 7. Kent planı (1453-1520).....	62
Resim 8. Haussmann'ın açtığı yollar.....	67
Resim 9. Kent planı (1789-1878).....	69
Resim 10. İstanbul'un daireleri (1857).....	72
Resim 11. Galata planı (1455).....	75
Resim 12. Yollarla örülmüş Eminönü.....	78
Resim 13. Kent planı (1923-1950).....	80
Resim 14. 10 senelik plan (1943- 1953) İstanbul mntıkası planı.....	86
Resim 15. Prost Planı arkeolojik saha.....	89
Resim 16. Prost Planı'nın İstanbul sur içi nazım planlama hatları plan şeması.....	91
Resim 17. Prost Planı (1937).....	91
Resim 18. 1953'te açılacak olan milletlerarası sergi.....	99
Resim 19-20. Atatürk Bulvarı açılmadan önce çekilen hava fotoğrafi.....	99
Resim 21. Atatürk Bulvarı çevre mahalleleri (1934).....	100
Resim 22-23. Atatürk Bulvarı güzergâhı eski hali.....	102

	Sayfa No.
Resim 24. Atatürk Bulvarı açılmadan önce.....	103
Resim 25-26. 1942 yılı sonu, Unkapanı- Saraçhane arasındaki Atatürk Bulvarı birinci etabı açılışı hazırlıkları arasında parke taşları döşenirken.....	103
Resim 27-28. Atatürk Bulvarı'nın açılış töreni.....	104
Resim 29. Atatürk Bulvarı 2. etap çalışmaları sırasında.....	104
Resim 30. Atatürk Bulvarı	105
Resim 31. Atatürk Bulvarı (1941).....	105
Resim 32. Atatürk Bulvarı (1942).....	106
Resim 33. Atatürk Bulvarı (1942).....	106
Resim 34. Atatürk Bulvarı tamamlanmak üzere (1945).....	107
Resim 35. Atatürk Bulvarı açılış.....	107
Resim 36. Atatürk Bulvarı açılış töreni	109
Resim 37. Atatürk Bulvarı 2. etap.....	110
Resim 38. Atatürk Bulvarı 2. etap.....	110
Resim 39. Atatürk Bulvarı'nın ikinci etabı da açıldıktan sonrası ilk günler..	110
Resim 40. Menderes imar uygulamalarından sonra Aksaray ve çevresi.....	111
Resim 41. Atatürk Bulvarı düzenlemesi ve kamulaştırma sınırları Atatürk Köprüsü- Zeyrek Camii arası (1/5000).....	111
Resim 42. Atatürk Bulvarı düzenlemesi ve kamulaştırma sınırları Zeyrek Camii-Valens Su Kemeru arası (1/5000).....	111
Resim 43. Bulvar üzerinde kalan mezarların kaldırılması için ilan.....	112
Resim 44. Oruç Gazi Mescidi.....	114
Resim 45. Firuz Ağa Mescidi.....	115
Resim 46. Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi harap hali.....	115

	Sayfa No.
Resim 47. Hoca Teberrük (Yahya Güzel) Mescidi 11 Mart 1941.....	116
Resim 48. Papasoğlu Mescidi.....	117
Resim 49. Medipol Hastanesi.....	117
Resim 50. Voynuk Şücaeddin Mescidi.....	117
Resim 51. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı içinde Kâtip Çelebi ve Hızır Bey Çelebi Kabirleri.....	117
Resim 52. Ebu'l Fazl Mahmud Efendi Mescidi.....	119
Resim 53-54. İbrahim Paşa Hamamı.....	119
Resim 55. Azebler Camii ve Hamamı.....	119
Resim 56. Kırk Çeşme suları.....	120
Resim 57. Revani Camii Çelebi'nin bir çizimi (Semavi Eyice arşivi).....	121
Resim 58. Bozdoğan Kemerli.....	123
Resim 59. Gazanfer Ağa Medresesi.....	125
Resim 60-61. Atatürk Bulvarı Çalışmalar sırasında/sonrası	125
Resim 62. Şeb Sefa Hatun Camii.....	127
Resim 63. Pertevniyal Valide Sultan Camii.....	128
Resim 64. İstanbul Belediyesi binası maketi.....	129
Resim 65. İstanbul Belediyesi binası inşasına başlanıldığı yıllar.....	130
Resim 66. İBB binası.....	130
Resim 67. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı blokları ve çevresi.....	132
Resim 68. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı yerleşim planı.....	133
Resim 69. Medipol Hastanesi (Eski Tekel Müdürlüğü binası).....	134
Resim 70. SGK Zeyrek Tesisleri, 1963- 1970, Zeyrek- İstanbul.....	135
Resim 71-72. Saraçhane ve Fatih parkı öncesi/sonrası.....	136
Resim 73. Sağlık Daire Başkanlığı.....	136

	Sayfa No.
Resim 74. Atatürk Bulvarı.....	142
Resim 75. Millet Caddesi-Vatan Caddesi ve Atatürk Bulvarı bağlantı yolları.....	144
Resim 76. Haşim İşcan Geçidi'nin yapım çalışmaları.....	145
Resim 77-78. Haşim İşcan Geçidi.....	145
Resim 79. Unkapanı Köprüsü Kavşağı (1970'ler).....	146
Resim 80. Bulvar açılmadan önce mekândan bir kesit.....	149
Resim 81. Bulvarın Saraçhane'den görünüşü.....	152
Resim 82. Bulvar üzerinde karşıya geçmek için kullanılan alt-geçit girişi...153	153
Resim 83. Atatürk Bulvarı (2. etap) Unkapanı kısmı görünüşü.....	154
Resim 84-85. Atatürk Bulvarı üzerinde kent mobilyaları.....	154
Resim 86. Atatürk Bulvarı Saraçhane kısmı görünüşü.....	158
Resim 87. Oruç Gazi İlköğretim Okulu.....	159
Resim 88. Kâtip Çelebi ve Hızır Bey Çelebi'nin Kabirleri.....	159
Resim 89. İMÇ'ye eklenen tarihi çeşme.....	158

GİRİŞ

Kent, insan-insan ve insan mekân ilişkisinin ortaya çıkardığı bir gerçekliktir. Bir arada yaşayan insanlar yönetim kavramı ile buluşur, kentsel mekânda yer alır ve ona form kazandırır. Her birey kent mekânını bir yandan tüketirken bir yandan da mekânın üretimine katkı sağlar. Nasıl ki insanın maddi ve manevi boyutları varsa, kentlerin de hissedilen ancak görünmeyen yüzleri vardır. Bir yandan kentin görünen yüzü, diğer yandan ondan koparılamayan onunla yaşanan, paylaşılan yüzü. Birey-kent ilişkisinin bileşkesi olan kent kültürü, bu ilişki biçiminin farklı boyutlarını yaşamaktadır. Mekân ve algı konusu, kent profili ve kent imgesi kavramlarıyla yüzeye çekilmektedir.¹

İstanbul, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, her kültürü bünyesinde barındırmayı bilmiştir. Her medeniyet, İstanbul'a eserini bırakırken, sonraki medeniyetin, emanetini muhafazasını beklemiştir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Atatürk Bulvarı, Unkapanı'ndan Aksaray'a uzanan genişçe bir bulvar olarak İstanbul'un ulaşım trafiğinde önemli bir konuma sahiptir. Tarihi Yarımada'nın, Beyoğlu'na açılan bir kapısı olan Atatürk Bulvarı iki farklı kimliği bir araya getiren köprü vazifesindedir. Bir yanda, modernliğin ilk temsilcisi ve İstanbul'un Batı'ya açılan yüzü Beyoğlu, diğer tarafta ise Osmanlı'nın geleneksel dokusunu muhafaza etmiş Fatih semti. Bu alanı çalışmamızda en büyük etken, mekânın tarihsel süreklilikte işlev değiştirmesi ve çevresiyle ilişkisidir. Atatürk Bulvarı güzergâhı üzerinde Bizans ve Osmanlı Dönemi'nden kalma kimlikli yapılar yer almaktadır. İncelenmeye değer görülen bu mekân, yitirilmiş eserler ve yerine konumlandırılan yapılar ile günümüz medeniyet tasavvurunu temsil etmektedir.

Çalışma başlangıcında, literatür taraması yapılmış, elde edilen veriler ışığında bir çerçeve çizilmiş olup, ilgili mekânın okunması yoluna gidilmiştir. Çalışma tablo, harita ve fotoğraflar ile desteklenmektedir. Mekâna dair tespit edilen fotoğraflar öncesi-sonrası olarak yorumlanmaya çalışılmaktadır.

---

¹Aynur Can, İnsan Mekân Etkileşimi ve Kent Estetiğine Giriş, Recep Bozlağan ve Yüksel Demirkaya (Ed.) **Türkiye'de Yerel Yönetimler** içinde (331-376), İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2008, s.331-340.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Sonraki bölümlerde ele alınacak kavramlar açıklanmıştır. Mekân kavramına açıklık kazandırılmakta ve bu kavram insan-kültür ve kent bağlamında değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde, İstanbul'un Antikite'den günümüze kadar olan tarihsel sürecinde geçirdiği değişiklikler incelenmiştir. 18. yüzyıl sonrası Osmanlı Devleti'ni de etkisine alan Batılılaşma faaliyetleri İstanbul da kent mekânında biçimsel değişikliklerin olmasına neden olmuştur. Cumhuriyet Dönemi ile beraber, İstanbul'a Avrupa'dan davet edilen şehir plancılarının çalışmalarıyla, İstanbul'un bugünkü görünümüne temel oluşturan değişim süreci başlamıştır. İstanbul'a davet edilen şehir plancılarından biri olan Henri Prost, İstanbul için parça parça planlar hazırlamış, planların tümü olmasa da bir kısmı uygulanmıştır. Çalışmamıza konu olan Atatürk Bulvarı da Henri Prost'un ulaşım odaklı projelerinin belkemiğidir. İkinci bölümün sonunda Henri Prost ve İstanbul Nazım Planı hakkında bilgi verilmektedir.

Üçüncü bölümde ise, Atatürk Bulvarı'nın tarihsel perspektiften günümüze kadar olan değişimi ele alınmıştır. Bulvarın açılma sürecinde yıkımlar ile yitirilen eserler kronolojik olarak sıralanmıştır. Bulvar üzerinde yıktırılmaktan kurtarılan tarihi nitelikli yapılar ile sonradan inşa edilen yapılar, işlevsel olarak incelenerek, eski-yeni karşıtlığı bağlamında değerlendirilmektedir. Çevresel semtlerin ve bağlantı yollarının mekân ile etkileşiminin yorumlanmasına çalışılmıştır. Bölüm sonunda mekânın kent kültürü açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme-sonuç ve kaynakça bölümüyle çalışmamız sonlandırılmaktadır.

1.BÖLÜM: KAVRAMSAL ALAN: MEKÂN ve KÜLTÜR

Mekân kavramı, oluş, varoluş manasına gelen Arapça “kevn” sözcüğünden türetilmiştir.² Oluşun meydana geldiği yer manasına gelmektedir. Çoğulu “emkine”, bunun da çoğulu “emâkin” dir.³ Mekân sözcüğü, üzerinde bulunan toprak parçası, kısaca yer anlamında kullanıldığı gibi, ev, hane, yurt anlamında da kullanılmıştır. Mekân sözcüğünü, anlam itibariyle insandan ayrı tutamayız, çünkü bulunulan yeri anlatırken bu yere anlam katan insandır. İnsanın yapabilirliğini ortaya koyan mekân, ev, yurt ve hane anlamlarıyla sosyal nitelik taşır ve insan ilişkileri ve bu ilişkilerin gerektirdiği biçimlerden ayrı tutulamaz. İnsanlar yaşamları boyunca mekânda eylemlerini gerçekleştirmiş, mekânı algılamış ve mekânda var olmuşlardır. Birey amaçlarına ulaşırken, mekânsal ilişkileri anlamalı ve bunları mekân boyutunda ele alabilmelidir. Mekân nesnedir. Birey çevresini algılamak, nesnelere içeren ve çevreleyen mekân bağlamında, kendisinden başka şeylerinde var olduğunu ve bunlarla düzenli bir ilişki içinde olduğunu bilir.⁴ İnsanı mekândan ayıramayacağımız gibi, insan bedenini, evren içerisinde madde olarak kabul edip, mekânsal bir cisim sayabiliriz. Çünkü insan mekân içerisinde yer kaplar, hareket eder, kısaca var olur. Yalnız insanın bedeni değil, duygu ve düşünceleri de mekâna bağlı ve bağımlıdır. Varoluş yalnızca maddesel açıdan değil, ruhsal açıdan da mekânsaldır. Bu tanımlamalardan yola çıkarak, mekânın ilk elde felsefeyi ilgilendiren bir konu olduğunu düşünebiliriz. Lakin fizik, ekonomi, mimarlık, coğrafya, toplum bilimleri de mekân ile ilgilidir. Özellikle mimarlık, doğrudan ilişkilidir.⁵

1.1. Mekân Üzerine Kavramlar

Alman filozof, Immanuel Kant’a göre mekân, maddeden farklı ve bağımsızdır ve insan kafasının temel yaratımlarındandır, deney dışı bir sezidir, dış uyumun

² **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, “Mekân”, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2004, s.479.

³ İlhan Kutluer, "Mekân", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s.550.

⁴ Zuhâl Çınar, “Kentsel Çevrede Mekân - Kentsel Mekân Kavramının İrdelenmesi ve Boğaziçi Mekânı”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996)**, s.5-9.

⁵ Gürhan Tümer, **İnsan- Mekân İlişkileri ve Kafka**, İzmir: E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Baskı İşliği, 1979, s.1-2.

biçimidir. Alman Filozof Gottfried Wilhelm Leibniz için ise, mekân cisimlerin birbirlerini izlemelerine olanak veren durumlar dizisidir.⁶

David Harvey, Henri Lefebvre'den esinlenmesine karşın, onun mekânsal ilişkilere ithaf ettiği bağımsız, belirleyici nitelikleri tamamen reddetmiştir. Harvey için mekân, ontolojik bir kategori değil, insanı biçimlendiren ve yine insan tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyuttur.⁷

Gaston Bachelard, “Mekânın Poetikası” adlı kitabında, mekân ve bellek ilişkisinden bahseder. Geçmişin tiyatrosu olan bellek, yitirilen zamanın peşine düşen insanın var olduğu mekânlar içerisinde, zamanı durdurmaya yarar. Mekân, peteklerinin arasında, zamanı sıkıştırarak tutar.⁸

Mekânın, mimari üzerinden tanımları da yapılmıştır. 19. yüzyılın önemli mimarlarından Auguste Perret, “*mimarlık, mekân düzenleme sanatıdır*” derken, İtalyan mimar Bruno Zevi, “*mimarlığın ayırıcı niteliği, insanı da içine alan üç boyutlu bir mekânda var olmasıdır*” demiştir.⁹ Mekânı içindeki boşluk ile birlikte, iç duyu, görme ve işitme ile algılayabildiğimiz bir yer olarak tanımladığımızda, mekân-boşluk ilişkisine bakılması gerekir.¹⁰

Doğan Kuban, insanların korunma içgüdüsünün, doğal çevrenin koşullarına ayak uydurabilmesi için, insanları yapı eylemine zorladığını belirtir. Yapı, canlıyı içine alan, onu evrensel boşluktan ayıran, kendisini güvende hissedebileceği sınırlı boşluktur. İnsanın, bu boşluğu sınırlandırma isteği, Kuban'ın özel yapı eylemi olarak adlandırdığı eylem mimarlığın kaynağı olmaktadır. “Mekân” adını verdiğimiz bu özel boşluk ise, mimariyi diğer yapı eylemlerinden ayırmaktadır. Mekân hareketle, hareket ise boşlukta açıklanır. Bu hareket, yapı içerisinde yer değiştirerek değil, içinde insan faktörünü barındıran görsel bir harekettir. Işık, mekânın varoluşunu belirler ve aydınlık, sınırlanan

---

⁶ Çınar, “Kentsel Çevrede Mekân - Kentsel Mekân Kavramının İrdelenmesi ve Boğaziçi Mekânı”, s.6.

⁷ David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, Mehmet Moralı (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 1996, s.11.

⁸ Gaston Bachelard, **Mekânın Poetikası**, Aykut Derman (çev.), İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1996, s.36.

⁹ Tümer, s. 3.

¹⁰ Mazhar Bağlı ve Abdulkadir Binici, **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi**, Ankara: Bilimadamı Yayınları, 2005, s.33.

boşluğun özelliklerini görmeye yardımcı olduğu için ışığı mekândan ayrı tutmamak gerekir.¹¹

Mekânı, bazı düşünceler, sadece içteki boşluk olarak tanımlar iken, bazıları da sınırlama olmadan mekânın oluşamayacağını ifade etmektedirler. Bu tanımlamalar daha çok soyut tanımlamalardır, zira çölde, okyanus kıyısındaki tek bir kaya ya da bir insan mekânı belirlerken, mimari mekânda çevresel etmenler önem kazanır, daha somut algılanabilir bir mekân tanımı ortaya çıkar.¹²

Bu bilgiler ışığında üç tip mekândan söz edilebilir.¹³

a) Sonsuz Mekân

Algılanamayan, düşünülebilir mekândır. Fiziksel ve matematiksel boyutuyla mekân, homojen, anlamdan bağımsız ve kayıtsızdır. İnsanın dışında kalan mekân, inşa edilmemiş, insan dahil tüm gerçekliği içine alır.

b) Doğal Mekân

İnsanın müdahalesi ile dönüştürülebilen mekân olan doğal mekân, yer altı ve gökyüzü ile belirginleşip, insanoğlunun kendi ihtiyaçlarına göre dönüştürebildiği fiziksel çevredir.¹⁴ Toprak, deniz ve bitkiler doğal mekânın daimi üyeleridir.

c) Mimari Mekân

İnsanlar çeşitli ihtiyaçlarını gidermek için doğal mekâna müdahalede bulunmasıyla, mimari mekân ya da inşa edilmiş mekân oluşur. Mimari mekân anlayışı insan eylemine dayanır. Her bina, toplumun gereksinimlerine cevap vermek için, çağının inşaat teknikleri ve malzemeleriyle, belirli bir fiziksel mekânın etrafının çevrilmesiyle oluşmuş ise, mimari mekân da, insanın doğal mekânı, var olan teknoloji ve malzeme ile belirginleştirip, sınırlandırıp, inşa etmesiyle oluşmuştur. İnsan doğal mekânda kendini savunmasız hisseder, mimari mekânlar ise insanı güvende hissettirir.

¹¹ Doğan Kuban, **Mimarlık Kavramları**, 4. Basım, İstanbul: Yem Yayınları, 1992, s.14-15.

¹² Çınar, s.5-9.

¹³ Aynur Can, "İstanbul Kent Dokusunda Bir Tür Konut Tercihi ve Kültürel Yapı Etkileşimi; Rumelihisarı Örneği", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), s.3.

¹⁴ Can, s.4-5.

Mimari mekân, bireyin konumuna ve algılarına odaklanır. Algısal, sübjektif, perspektif, yaşantısal ve yaşamsaldır.¹⁵ Mimarinin devamlılığını gerçekleştiren olgu mekândır. Mimarlık kendini yapı düzeylerinde ve bunların oluşturduğu mekânlarda ortaya koyar.

Mimarinin üç boyutu vardır, yükseklik, derinlik ve genişlik adı verilen bu üç boyut mimarinin perspektifini oluşturur. Her şeyin açık ve çözülmüş olarak görünmesine rağmen, perspektifin dördüncü boyutuna ihtiyaç duyulmuştur. İlk mağaradan apartmanımıza, kiliseye, okula, çalıştığımız büroya kadar tüm mimari yapıtlar, anlaşılabilirlikleri ve yaşanabilirlikleri için, dördüncü boyuta, bizim var olmamıza ve dolaşım zamanımıza ihtiyacı vardır. Fakat mimari mekân sadece dört boyutta tanımlanmaz. Bu yeni zaman faktörünün hem mimaride hem resimde ayrı ayrı anlamı vardır. Resim ve heykelde nitelik iken, mimaride daha başkadır. İnsan bina içerisinde hareket ederken, onu ard arda başka bakış noktalarından izlerken, kendisi için dördüncü boyut yaratır ve mekâna tüm gerçekliğini vermektedir.¹⁶ Gerçekten de mimarlık, mekânın özel bir bölümü olan mekân ile doğrudan hem kuramsal düzeyde hem de uygulama düzeyinde ilişkilidir.¹⁷ Mimari mekânı yorumlayarak, mekân ile ilişkilendiren tanımlamalar da vardır:

Mimar Jurgen Jeodicke'a göre mimari mekân, objenin kendi terimleriyle, kendisiyle kişinin deneyerek yaşayabileceği yerdir. Mekânı algılamak için sınırlama sözü konusu olmamalıdır, mekân algısı deneyimin konumuna göre değişir. Jeodicke'nin bahsetmiş olduğu sınırlama, fiziksel olabileceği gibi, yalnızca görsel de olabilir. Mekân, sadece bir yapının içinden oluşmaz, diğer yapılarla birlikte dış mekândan da oluşabilir. Mimar Jan Hoogstad, mekânı mimarinin işlenmemiş hali olarak açıklar fakat içinde var olan hareketiyle oluşan algılama farklılıklarını da yadsımamak gerektiğini belirtir.¹⁸ Doğan Kuban ise, mimarlığın özel bir yapı olduğundan bahseder. Mimari mekânın tanımı, sadece biçimsel manada değil insan yaşamına dair özellikleri de içermelidir.¹⁹ Mekânın fiziksel varlığının ötesine taşınmasıyla, mekânı fiziksel varlığı üzerinden açıklamak yerine insan üzerinden açıklamak, mimarlığın düşünce dünyasını

---

¹⁵ Can, s.4-5.

¹⁶ Bruno Zevi, **Mimariyi Görmeyi Öğrenmek**, Demir Divanloğlu (çev.), İstanbul: Birsen Yayınevi, 1990, s.9-11.

¹⁷ Tümer, s.2.

¹⁸ Çınar, s.7.

¹⁹ Kuban, s.14.

genişletmiştir. Mimarlığın bir meslek alanı olmaktan çok bir dūřune alanı olma yolculuğunda, mekân ise, insan üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Algısal bir sürecin ürünü olarak tanımlayabileceğimiz mimarlıkta mekân kavramı, fiziksel kabuk, ereve, sınır ve yüzeyin nesnelliği ötesinde, insan hayatı ve tecrübeleri üzerine konumlanan, gerçekliğin farklı boyutlarıyla açıklanabilir.²⁰

1.1.1. Mekân Türleri

Mekân, i ve dış mekân olarak ikiye ayrılmıştır.²¹

i. İç Mekân:

İnsanların barınma ihtiyaçlarını karşılayan, ayrıca çalışma alanları, kapalı spor alanları, eğitim ve sağlık yapılarından oluşan, dört tarafı çevrilmiş alanlara, i mekânlar denilmektedir. İ mekânlar, insanların donatı- gereçleriyle beraber yaşam alanlarıdır, kapalı alanlardır. İ mekânlar sosyal ve kültürel yapıyı yansıtmakla beraber, estetik gerçeklik taşır.

Yaşama alanı, iç mekânda gerçekleşir, iç mekân bireyin evrende temsilcisi ve mahfazasıdır. Bireyin evinin salonu, hem uzak hem yakın geçmişi bir arada tutar. Birey, iç mekânda yaşarken, mekâna izler bırakır, mekânla bütünleşir.²²

ii. Dış Mekân:

İç mekânların dışında, evre ile doğal veya yapay olarak sınırlanmış doğaya açık alanlara dış mekân olarak tanımlanır. Dış mekânlar, i mekânlara nazaran sınırsal bir çeşitlilik taşır ve ufuk çizgisinde biterek doğa ile birlikte yorumlanır. Basit bir tanımlama ile bir yapının iç kısmı iç mekân, dış kısmı ise, dış mekândır.²³

---

²⁰ Hüseyin Kahvecioğlu, “Mekânın reticisi veya Tüketicisi Olarak Zaman”, Ayşe Şentürer (Ed.), **Zaman- Mekân** içinde (142-147), İstanbul: Yem Yayınları, 2008, s.144-145.

²¹ Dilara Haracı, **İnsan-Mekân İlişkisi**, 1. Basım, İstanbul: Doğuş Üniversitesi Yayınları: 4, 2009, s.60.

²² Walter Benjamin, **Pasajlar**, Ahmet Cemal (ev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.85-87.

²³ Haracı, s.80-81.

Mekânı iç ve dış mekândan farklı olarak, çeşitli türlere ayıran yaklaşımlar da vardır. Norberg-Schulz mekânı fiziksel boyutun ötesinde soyut düşünceye bağlı şu şekilde ayırmıştır:²⁴

a) Yararsal mekân (pragmatical space)

Ölçülebilen ve geometrik kavramlar ile açıklanabilen, fiziksel boyutu ile var olan, fiziki mekândır.

b) Simgesel mekân (symbolical space)

Bireyin algısal boyutları içerisinde olmayarak, siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal sistemler ile bunların simgesel yapısına bağlı olan mekândır. Bireye nüfuz ederek, insanın kültürel ve sosyal bir bütünlüğe ait olmasını sağlar.

c) Algısal mekân (perceptual space)

İnsan tarafından gözlenen, yaşanan, algılanan mekân olarak tanımlayabileceğimiz algısal mekân, hem uyarıcının fiziksel özelliklerinin, hem de algılayanın öznel değerlerinin bir işlevidir.

d) Bilişsel mekân (cognitive space)

Bilimsel mekânı, bireyin zihninde, var olan mekânda oluşan izlenim ve görünümlerin kavramlaşması sonucu, kavramsal mekân olarak da tanımlayabiliriz. İnsan sadece mekânda eylemde bulunmaz, mekânı algılar ve mekân üzerine düşünür. Bilişsel mekân, insanın zihninde, düşüncesinde, mekânın yeniden yapılandırılmış halidir.

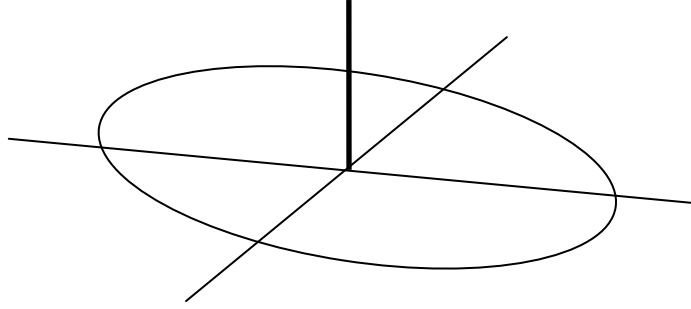
e) Varoluşsal mekân ve yapısı (existential space)

İnsanın dünyada “var ettiği mekânlar ile sağlanan varoluş, mekânın gelişimi, bireysel yönelmenin ve kimliklenmenin önemli parçasını oluşturur. Mekân var olmanın yönlerinden biri olduğu için, varoluş ve varoluşsal mekân birbirinden ayrı

---

²⁴ Kamertap Sarı, “Kentsel Dış Mekân Tasarımına Kullanıcı Merkezli Bir Yaklaşım”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, 1998), s.6-8.

düşünülemez. Var olmanın temel özelliği ait oluşturu, bu sayede kişi mekânı oluşturur. Mekânlar varoluşlarını yerden alırlar. İnsanın yer ile olan ilişkisi, mekânlar ile konumu verilen yere ait oluş ile mümkündür.

Şekil 1: Varoluşun en sade modeli. (Norberg- Schulz)

Kaynak: Zuhâl Çınar, Kentsel Çevrede Mekân - Kentsel Mekân Kavramının İrdelenmesi ve Boğaziçi Mekânı, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996, s.16.

Mekân evrenin ana öğelerinden biridir, evreni nasıl mekândan soyutlayamayacak isek, evren içerisinde varlığını ifade eden, yer kaplayan insanı da soyutlayamayız. Varoluş sadece somut yönden değil, ruhsal manada da mekânsaldır. İnsanın yaşam sürecinde karşılaştığı sorunlar, olaylar mekâna yansır. İnsanlar mekâna, mekân ise insana yansır. Bu karşılıklı etkileşim sonucu insan mekân ile bütünleşir. Hermann Amandus Schwarz, dünyadaki varoluşun ana yapısını tasvir ederek, bu yapıyı mekânın var olan özellikleri içerisine aktarabilme gayesindedir. Planlama ve yapılanma için varoluşu temel alan kişi, yerleşme yerini kendi seçer ve yaşamını, planlarını, geçmişi bu olgu içine katarak kendi kendini tasarlar. Varoluş mekânı değişik seviyelerde, fiziksel, psikolojik, sosyal ve kültürel kavramlar ile ilişki halindedir. Varoluş mekânı seviyelerin karmaşık, hareketli bir girişimde bulunduğu bir bütündür. Şeylerde her şey odaklanırken, doğada her şey bulunur. Aralardaki bütün seviyeler ise, insanın ait oluşluğu ile açıklanır. Seviyeler birbirlerini içerir. Birbirleri içerisine geçen pek çok seviyeden oluşan varoluş mekânı, karmaşık bütünde deneyimler ile zengindir. Çeşitli seviyelerde incelenebilen varoluş mekânı, insanla çevresi arasındaki ilişki ve işbirliğini içerir, ayrıca insana varoluşunu hissettirir. Mimarlığın psikolojik ve pratik yönü vardır. Psikolojik yönü ruh ve zihin ile ilgilendir. Modern hayatın güçlük ve tezatlığını karşılayabilecek bir mimariye ihtiyaç duyarız, bunun için sembolizasyon

gereklidir. Farklı hayat tarz ve şartlarını semboller ile açıklayarak, yaşantı somutlaştırılır. Yaşamın somutlaşmış hali olarak kabul ettiğimiz semboller, anlamı taşımaları ve yansıtmalıdır. Varoluşsal mekânı, birbirini açıklayan yönelme ve kişilik kavramlarına ayrılabilir.

f) Soyut mekân (abstract space)

Soyut mekân, mimari mekânın soyutlanarak elde edilen geometrik kurgusuyla oluşur ve diğer mekânsal kavramlar arasında soyut ilişkiler kurar. Bu doğrultuda, diğer mekânları kontrol eden en fazla bilgi birikiminin olduğu mekândır.

1.2. Kent Kavramı Bağlamında Antikite-Modernite-Postmodernite

Kentler, tarih boyunca, insanların ortak ihtiyaçlarını karşılayıp, toplumsal yaşamı örgütlerken, yeni ihtiyaçlar karşısında kendilerini yenileme gereği duymuşlardır. 16. yüzyılda Batı’da başlayan gelişmeler, 18. yüzyılın sonlarına doğru, sanayileşme ile birlikte, önemli değişiklikleri de bir arada getirirken, modernleşme ve postmodernleşme bu değişikliklerin çerçevesini oluşturmaktadır. Bu çerçeve, belirli bir alanı değil, toplumsal yaşamın en küçük noktasına kadar yeniden kurgulanması biçiminde ortaya çıkmıştır. Kent, bu değişimin odak noktasında yer almaktadır.²⁵

1.2.1. Kavram Olarak Kent

Kent olgusu birçok yaklaşım ile incelenebilir. En basit olarak morfolojik yaklaşım kenti tam manasıyla açıklamaz, zira bir yerleşimin surlarla çevrili olması oranın kent olduğu manasına gelmez. Örneğin, birçok eski Mısır kentinde, sur yok idi. Surlarla çevrili kentler olduğu gibi, surlarla çevrili olmayan kentlerin de varlığı söz konusudur. Aynı şekilde yerleşim yerinin boyutları da, nüfusunun miktarı da o yerleşim yerinin kent olduğu anlamına gelmez. Bu yüzden, bir kentten söz ederken, sosyolojiye başvurmak gerekir. Kent, insanların birbirleriyle buluştukları, malların değiş-tokuş edildiği ve fikir alışverişinin yapıldığı ilişki ve karar merkezidir.²⁶ Gerçekte kent, bir

---

²⁵ Mehmet Karakaş, “Modern Bütünleşmeden Postmodern Farklılaşmaya Kentte Toplumsal Etkileşim”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı: 2, 2003, (16-40), s.18.

²⁶ Jean-Louis Huot, Jean-Paul Thalmann ve Dominique Valbelle, **Kentlerin Doğuşu**, Ali Bektaş Girgin (çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s.14.

toplumun karmaşık yapısının, bireysel düzeyde, var olan sorunlarına çözüm sağladığı ve kendine özgü özellikleri bulunan bir yerleşme pratiğidir. Kenti, özellikle sakinlerinin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin çeşitliliği belirler.²⁷

Sosyologlar, kent denilen sosyal grubu, köy topluluğunun karşıtı olarak görmüşlerdir. Bu yaklaşımın temelinde, Ferdinand Toennies'in, cemaat ve cemiyet kavramları vardır. Toennies'e cemaati, *"ırk, etnik, menşe ve kültür bakımından farklılaşmış fertlerden meydana gelen ve fertler arasındaki şahsi, sıcak, samimi veya içli dışlı bağlantılar üzerine kurulmuş olan küçük, homojen ve mahrem topluluklardır"* ve cemiyeti, *"ırk, etnik, menşe, sosyo- ekonomik durum ve kültür sistemleri bakımından farklılaşmış, geniş ve heterojen topluluklardır"* olarak açıklar. Bu tanımlamada, cemaat köyü, cemiyet ise kenti açıklar. Kentlerin, morfolojik, fonksiyonel ve her iki kavramı da içeren karma tanımlamaları yapılmıştır. Adam Smith, kentin zanaat fonksiyonunu vurgularken, Henri Pirenne, ticaret fonksiyonunu vurgular. Rene Maunier ise, bu tanımları değerlendirerek şöyle bir tanım yapar; *"nüfusuna oranla coğrafi temeli dar olan ve aileler, meslek grupları, sosyal sınıflar, mezhepler vs. gibi çeşitli heterojen grupları içine alan karmaşık bir yerleşme grubudur."* Louis Wirth, kentin özel bir yerleşme olduğunu ve bu özelliğiyle köyden ayrıldığını vurgular. Park, Burgess ve McKenzie ise, kenti bir cemiyet olarak kabul ederler. Bütün bu tanımlamalar, kentin heterojen bir yapıya sahip olduğunu ve nüfus yoğunluğu olan bir insan kümesi olduğundan bahsetmektedir. Mübeccel Kıray, kenti, *"tarımsal üretimin yapıldığı ve daha önemlisi hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin dağıtımının kontrol fonksiyonlarının toplandığı belirli teknolojik seviyelere göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme biçimleri"* olarak tanımlamıştır. Eyüp İsbir ise, belli bir nüfusa ulaşmış, ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçların karşılandığı yerleşme olarak tanımlar.²⁸

---

²⁷ Huot, Thalmann ve Valbelle, s.33.

²⁸ Hüseyin Bal, **Kent Sosyolojisi**, 2. Basım, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002, s.19-23.

Lewis Mumford, “şehir kelimesinin tam anlamıyla insanın en büyük sanat eseridir.” diyerek şehrin estetik boyutunu irdelemiştir.²⁹

Yapılan tüm tanımların ışığında evrensel bir tanımlama yapmak mümkün değildir, ama kentleri, köylerden ayıran en önemli özellikleri şöyle sıralamak mümkündür.³⁰

* *Kent heterojen bir sosyal gruptur. Kent çeşitli etnik grupları, sosyal grupları, ayrı kültür ve inanç sistemlerinden insanları bir arada barındırır.*

* *Kent nüfus olarak kalabalık ve nüfus yoğunluğu fazla bir yerleşmedir.*

* *Kentte ilişkiler, gayrişahsi, soğuk ve sathidir.*

* *Kentte sosyal kontrol, en azından akraba, arkadaş vs. kontrolü zayıftır.*

* *Kentte formel iş organizasyonları kurulmuştur.*

* *Kentte toplumsal hareketlilik hâkimdir.*

1.2.2. Modernite-Postmodernite

Modern sözcüğü, an, şimdiki an manasına gelen Latince, “modo” sözcüğünden türemektedir.³¹ Sözlük anlamı itibariyle modern, içinde bulunulan zamana, yaşanan çağa uygun, yeni manasına gelmektedir.³²

Jürgen Habermas, modern kelimesinin ilk olarak beşinci yüzyılda Hristiyan Roma dönemini, pagan geçmişten ayırmak için kullanıldığını belirtir. Modernliğin antik çağdaki anlayışı, Fransız Aydınlanmacılığı ile değişmiş, modern olmanın yeni kriterleri

---

²⁹ Latife Eroğlu Aksu, “Yerel Yönetimlerde Ulaşım ve Kent Estetiği İlişkisi: Eminönü Çevresindeki Ulaşım Sistemi Öğeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s.7.

³⁰ Kemal Görmez, **Kent ve Siyaset**, 1. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 1997, s.10.

³¹ <http://www.canaktan.org/felsefe-sosyo/post-modern/sureci.htm>

³² İlhan Ayverdi, “Modern”, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, Cilt 2, 2011, s. 2118.

olurken, bu yaklaşımla bilimsel ve ahlaki anlamda amaçlanan sonsuz ilerleme akıl öncülüğünde gerçekleşeceği fikri kabul görmüştür.³³

Jean-Jacques Rousseau, “moderniste” sözcüğünü 19. ve 20. yüzyıllarda kullanılacağı biçimiyle kullanan ilk kişidir. Rousseau, modernliğin ilk evresinde, Amerikan ve Fransız devrimlerinden önceki, ilk modern sestir. Rousseau, “Yeni Heloise” adlı romanında, “Saint-Preux” adlı kahramanının, kırdan kente doğru keşfinden ve modern yaşam deneyiminden bahseder:

*“Her daim çarpışıp duran gruplar ve hizipler, durmaksızın ortaya çıkıveren, yenilenen önyargılar ve çatışan kanaatler... Herkes sürekli kendisiyle çelişkide ve her şey saçma ama hiçbir şey çarpıcı değil, çünkü herkes her şeyi kanıksamış. Öyle bir dünya ki bu, iyi, kötü, güzel, çirkin, hakikât, erdem sadece yerel ve sınırlı olarak var oluyor.”*³⁴

Modernlik, Rönesans ile birlikte, geleneksel düzenden kopuşu ve karşıtlığı ifade ederek, toplumsal dünyanın gelişme ve ilerlemesine açık bir anlayışın ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışla, insanların yaşam tarzları geleneksel yaşam tarzlarından ayrılmış ve hem yaygınlıkları yoğunlukları bakımından etkili olmuştur. Ayrıca modernlik, kendini dönüştürme sözü veren mekânsal bir deneyimdir.³⁵

Marshall Berman, dünyanın her köşesinde insanlara paylaşılan, yaşam imkânları ve zorluklarına ilişkin deneyim tarzını, “modernlik” olarak adlandırıyor. Berman’a göre modern olmak, serüven, güç, çöşku, dünyayı değiştirmeyi vaad eden, bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern olmak, Marx’ın söylemiyle “katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği” bir dünyanın parçası olmaktır. Modern hayat, fiziksel bilimlerde gerçekleşen, bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştüren, hayatın tüm temposunu hızlandıran, yeni insan ortamları yaratıp eskilerini yok eden gibi birçok süreci desteklemektedir. Bu girdabı doğuran ve onu sürekli yaşatan bu süreçlere “modernleşme” denirken, insanların modernleşmenin

³³ Gürsoy Akça, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Güz 2005, Sayı 15, s.2.

³⁴ Marshall Berman, **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, Ümit Altuğ- Bülent Peker (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.31.

³⁵ Cevat Geray, “Kentleşme Sorunlarının Çözümü Açısından Küreselleşme, Özelleştirme, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt. 17, No. 4, (Ekim 2001), s.18.

nesnesi oldukları gibi, öznesi olmaları için de gerekli olan görüş ve değerlere, “modernizm” denir.³⁶

Modernlik, dünya, insan doğası ve benliğin arasındaki bağlantının düzenidir. Modernlik, kendi kendinin farkında, bilinçli bir pratik olduğunun bilincinde bir düşünce meselesi, bir kaygı konusudur.³⁷

Modernlik, hep daha çok istemenin, hiçbir zaman yeterince şeye sahip olamamanın, maceraların hep acı olduğu ve özlemleri hep boşa çıkararak saplantılı bir ileriye yürüyüştür. Bu yürüyüşte, her varılan yer, istasyon geçicidir, hiçbir yer ayrıcalıklı değil, hiçbir yer ötekenden iyi değildir. Bundan dolayı endişe, ileriye doğru yürüme olarak yaşanır. Modernliğin doğrusal zamanında sabit olan tek şeyi kalkış noktasıdır. Memnuniyetsiz varoluşu tarihsel bir zaman hattına sokan şey, bu noktanın sürekli hareket etmesidir. Bu doğruya yol gösteren ise, yarının yeni mutluluk beklentileri değil, geçmiş korkuların kesinliği ve acı olmasıdır. Walter Benjamin’e göre bu fırtına, yürüyenleri karşı konulamaz biçimde arkalarını döndükleri geleceğe doğru iterken, bir yandan da önlerindeki enkaz yığınlarının göğe doğru büyümesine neden olmaktadır. Benjamin, “*işte biz bu fırtınaya doğru ilerliyoruz.*” cümlesiyle de daha net bir biçimde modernizmin memnuniyetsiz varoluşunu ortaya koyar.³⁸ Modernliğin en önemli başarısı, dünyanın parçalanması ile övünmesidir. Çünkü parçalanma modernliğin gücünün ana kaynağıdır.

Postmodernizm konusunda çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamaların çoğu, modernizme dayandırılmaktadır. Lyotard, Baumann, Derrida, Baudrillard gibi akademisyenler, postmodernizmi, modernizmden kesin kopuş olarak kabul etmektedirler.

Lyotard’a göre, Habermas’ın modernlik eleştirisi şu görüşe dayanmaktadır:³⁹

“... eğer modernlik başarısızlığa uğramışsa, bu başarısızlık, bir tarafta yaşamın bütünlüğünün parçalanıp uzmanların sınırlı yetkinliğine terk edilmiş bağımsız

---

³⁶ Berman, s.27.

³⁷ Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, İsmail Türkmen (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 14.

³⁸ Bauman, s.21-22.

³⁹ David Frisby, **Modernlik Fragmanları**, Akın Terzi (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s.24.

uzmanlık alanlarına ayrılmasına meydan vermiş olması; diğer yanda somut bireyin “yüksekliğinden arındırılmış anlamı” ve “yapısızlaştırılmış biçimi” -özgürleşmeden ziyade Baudelaire’nin yüzyılı aşkın bir süre önce tarif ettiği o muazzam ennui (iç sıkıntısı) şeklinde- deneyimlemeye başlamasına yol açmış olmasıdır.”

Lyotard bu söylemiyle, postmodernizmin, modernizmin sonundan ziyade doğuş ve bu halin de daimi olduğu görüşünü savunmaktadır. Ayrıca, ona göre modernizm daha tedavülden kalkmamıştır. Postmodernizm ve modernizm arasında farklılıktan ziyade süreklilik olduğunu savunan akademisyenler de vardır. F. Jameson’un “geç kapitalizmin mantığı”, A. Huyssen’nun “neo-modernizm”, Marc Argue’nun ise “üst modernizm” kavramlaştırmaları bu görüşün örnekleridir. Postmodern sözcüğünü bir kavram olarak ilk kullanan, İngiliz ressam John Watkins Champman’dır. Champman, 1870’li yıllarda Fransa’da ortaya çıkan empresyonist resim akımından daha modern gördüğü resimleri “postmodern” olarak nitelemiştir.⁴⁰

Zukin’e göre, postmodernizm bir çözünme ve yeniden ayrışma toplumsal sürecidir.⁴¹ Postmodernizmin popülist akımı, ayaküstü fast- food lokantaları, göz yanıltıcı duvar yüzeyleri, kullanışlı kahve dükkânları, araba yıkama yerleri, moteller, neon ışıklarıyla yerel yapıları kutsayan mimarlar ve eleştirmenlerce en iyi biçimde sunulmaktadır. Yerellik tanrısallaştırılırken, üst kültür ile kitle kültürü arasında da kopuş meydana gelmektedir.⁴²

---

⁴⁰ Elif Karakurt, Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 26, Ocak-Haziran 2006, s.9-10.

⁴¹ Mark Gottdiener, **Postmodern Göstergeler**, Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arhan Nur (çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 2005, s.198-199.

⁴² Gottdiener, s.189.

<i>modernizm</i>	<i>postmodernizm</i>
romantizm/simgencilik	parafizik/dadacılık
form (birleştirici, kapalı)	antiform (ayırıcı, açık)
amaç	oyun
tasarım	rastlantı
hiyerarşi	anarşi
hakimiyet/logos	tükenme/sessizlik
sanat nesnesi/bitmiş yapıt	süreç/performans/happening
mesafe	katılım
yaratma/bütünselleştirme/sentez	yaratmayı imha/yapıbozum/antitez
mevcudiyet	yokluk
merkezlenme	dağılma
tür/sınır	metin/metinlerarası
semantik	retorik
paradigma	sentagma
hipotaksi	parataksi
mecaz	mecazı mürsel
seçme	bileşim
kök/derinlik	rizom/yüzey
yorum/okuma	yoruma karşı/yanlış okuma
gösterilen	gösteren
okunaklı (okuyucuları)	yazılabilir (yazarları)
anlatı/büyük tarih	anlatı karşıtı/küçük tarih
ana kod	idiyolekt (kişisel dil)
belirti	arzu
tür	mütasyona uğramış
tenasül uzuvları/fallik	çok-biçimli/androjin
paranoya	şizofreni
köken/neden	fark-fark/iz
Tanrı Baba	Ruhülkudüs
metafizik	ironi
belirlenmişlik	belirsizlik
aşkınlık	içkinlik

Tablo 1: Modernizm ile Postmodernizm arasında şematik farklar

Kaynak: David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Sungur Savran (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s.59.

1.2.3. Kentlerin Ortaya Çıkışı

Henri Pirenne, kentlerin ortaya çıkış sürecini açıklarken, ilkel de olsa, her dengeli toplumun, üyelerine toplanma ya da buluşma merkezi sağlama ihtiyacı olduğundan bahseder. Çünkü dinsel törenlerin yerine getirilmesi, pazarların kurulması, siyasal ve hukuksal anlamda toplantıların yapılması için kişilerin belirli mekânlara ihtiyaçları vardır. Kentlerin ortaya çıkmasında askeri ihtiyaçların da etkisi vardır. Halk, aniden gelişen bir istila sırasında kendisini koruyabilmek için sığınağa ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle, insanoğlunun yaptığı ilk yapılar, koruyucu duvarlardır.⁴³

Kentlerin var oluşu ile ilgili çeşitli hipotezler öne sürülmüştür. Egon Ernest Bergel'in "Kentlerin Doğuşu" adlı makalesinde, kentlerin doğuşuyla ilgili hipotezleri açıklamıştır. Bergel'e göre, ilk kentler metal çağında ortaya çıktığını ve bunun da tesadüf olmadığını ileri sürer. Margaret A. Murray'ın da değindiği sonuca göre, ilk kentler, düşman istilasından kaynaklı değişim ile kurulmuştur ve metal çağda ortaya çıkmışlardır. Metalurjinin gelişmesiyle, metal silah kullanan insanların, ilkel taş silah kullanan insanlara karşı üstünlük sağladığını ileri sürmüştür. Murray, ilkel silah kullanan köylülerin, metal silah kullanan saldırganlara karşı koyamayıp, boyun eğdiklerini belirtir. Saldırganlar, işgal ettikleri topraklara yerleşirken, çiftçiler ise, toprağa bağlı köle haline gelmişlerdir. Oysa bazı uzmanlar ilk kentlerin birer köy olduklarını, daha sonra kentsel merkeze dönüştüklerinden bahsetmişlerdir. Ancak, sırf nüfus artışıyla kente dönüşmüş bir köy olduğunun kanıtı yoktur. Üstelik birçok kentin, tepelerin üstüne kurulmuş olması da, köylülerin sırtlarında yükler ile oralara çıkıp, yerleşme fikrinin düşman istilasından kaynaklı olduğunu doğrular niteliktedir.

Kentlerin doğuşuyla ilgili farklı bir hipotez ise, kentlerin önce köy olarak var olduklarını, nüfus ile beraber kentsel merkeze dönüştükleridir. Bu hipoteze göre, kentleşme öncesi insanlık tarihinde, insanın sabit bir yaşama ortamı olmamıştır. İlk insanlar, sınırlı alanlarda gezinmiş ve yiyecek bulmak için diğer bölgelere göçmüştür. Barınağı olmayan insan, önce mağaralarda, sonra ise ilkel aletler ile yapmış olduğu kovuklarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İnsan avlanmayı öğrenmiş, daha yerleşik bir yaşama geçmiş ve dağınık bölgeler halinde yerleşmeler başlamıştır. İnsanın tam

⁴³ Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, Şadan Karadeniz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.47-48.

anlamıyla yerleşik hayatı, bitkileri ıslahı ile başlamış, tarım ile devam etmiştir. İnsanlar, tarlalarından uzaklaşmamak için, tarlalarının yakınlarına yerleşmişlerdir. Aynı bölgede çiftçilik eden köylülerin oluşturduğu yerleşimler, ilkel tarımın verimliliğinin düşük olması nedeniyle başlangıçta küçükken, zamanla, değişikliğe uğramış ve bazı uyarlamalar ile bu döneme kadar gelmiştir.⁴⁴

1.2.4. Sanayi Öncesi Kent

Sjoberg'e göre, sanayi öncesi kenti, sosyal ve mekânsal yapı bakımından tanımlarken, sanayi kenti ile ayrılan noktalarından bahsetmek gerekir. Sanayi öncesi kenti ve sanayi kenti arasında temel farklılaşma, teknolojidir. Teknolojik farklılaşma kullanılan enerji türü ile ilgilidir. Sanayi öncesi kentte üretim organik enerji ile yapılırken, ulaşım insan ve hayvan gücüne dayanmaktadır. Farklılaşmayı yaratan diğer etmen de, ekonomik eylemlerin örgütleniş şeklidir. Sanayi öncesi kentlerde, kentsel mekânda benzer üretim eylemleri aynı sokak ve mahalleler üzerinde konumlandırılmakta, mekânda ihtisaslaşmış sokak ve mahalleler oluşmaktadır. Bu şekil konumlanma, kent içerisinde ulaşım ve haberleşmeye de kolaylık sağlamaktadır. Sanayi öncesi kentin sosyal yapısında, katı tabakalaşma sistemi, aile, ekonomik yapı, din ve eğitim örgütlenmeleri, güçlü sosyal kontrolde varlığını hissettirmektedir. Din, aile kurumu ve lonca örgütlenmeleri bu mekanizmaların en önemlileridir. Sanayi öncesi kentte, din, sosyal yaşamı ele almıştır, akrabalık ilişkileri ve meslekler birbirini etkiler, evlilik de sosyal kontrol aracıdır. Kentte yaşayan normal bir birey, eğer sosyal bir gruba ait değilse (din görevlisi vs.) evlenmek zorundadır. Bir diğer önemli sosyal kontrol aracı loncalardır.⁴⁵ Bir yerel örgüt olarak loncalar, ekonomik yaşamın örgütlenmesinde ve işleyişinde önemli rol oynamaktadır. Loncalar, rekabetin şiddetlenmesini önler, denetimler yapar, personel yetiştirir ve işe alma koşullarını belirlerdi. Bir loncaya üye olmak mesleği sürdürebilmenin şartıdır. Üye seçerken, akrabalık ilişkileri önemlidir, bir mesleği devam ettirirken, kabiliyetinden çok kim olduğu önemlidir.

Sanayi öncesi kentlerde, dinsel, yönetsel öğeler ağırlıkta olmuş, ekonomik işlevler ikinci planda kalmıştır. Din ve eğitim kurumları ile üretim güçleri, üst sınıfın

⁴⁴ Egon Ernest Begel, "Kentlerin Doğuşu" **Cogito-Kent ve Kültürü**, Sayı, 8, 1996, s.7-8.

⁴⁵ Rana A. Aslanoğlu, **Kent, Kimlik, Küreselleşme**, 1. Basım, Bursa: Asa Kitabevi, 1998, s.32-33.

egemenliğindedir ve statü sahibidirler. Az sayıda büyük ticaret adamı dışında, ticaret ve zanaatla uğraşanlar, toprağı işleyen köylüler ve azınlıklar alt sınıfı oluşturdular.⁴⁶

Sanayi öncesi kentin mekânsal yapısı, kentin ekonomik ve sosyal yapısına uygun şekillendirilmiştir. Sokaklar, insanlar ve ulaşımı sağlayan araçlar olan hayvanların geçeceği genişliktedir. Yapılar alçaktır. Kentin istenmeyen alt tabakası, kentin dış çevresine itilmiştir. Yapısal işlevseldir, konut hem işyeri iken, dinsel bir yapı da okul işlevini görmektedir.⁴⁷

Sjoberg, sanayi öncesi kent ile sanayi kentini mekânsal açıdan, üç yön ile farklılaştırmıştır.⁴⁸

Merkezi bir alanın sosyal tabakaların dağılımına bağlı olarak ortaya çıkışı,

Etnik, mesleki ve aile bağlarına göre ihtisaslaşmış mahalle ve sokakların görülmesi,

Mekânda konut ve işyeri farklılaşmasının olmayışı.

Sanayi öncesi kentte, kent merkezinde sanayi kentlerinde olduğu gibi sanayi merkezleri yerine kentsel elit sınıfların konutları yer almaktadır. Sosyal statü açısından düşük gruplar ise, kentin sınırlarında yer almaktadır. Merkez itibarlı bir alandır, burada düşük gelirli olanların barındığı, yıpranmış, terk edilmiş konutlar yoktur.

1.2.4.1. Antik Kentler

Yeryüzünde ilk kentlerin karakteristik özellikleri hakkında, arkeolojik sonuçlar bilgi verir. İlk kentsel yerleşmeler, M.Ö. 3500'de Mezopotamya'da, daha sonra Mısır, Çin ve Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Arkeolojik bulgulara göre, ekolojik olarak uygun yerlerde, büyük nehirlerin geçtiği verimli ovalar çevresinde yerleşmelerin yoğun olarak yapıldığını göstermektedir. Mezopotamya'ya ilk yerleşen insanlar, hayvanları evcilleştirmiş, ziraata yönelmişlerdir. M.Ö. 5000'li yıllardan, M.Ö. 2700 yıllarına kadar avcılık, tarım ile uğraştıkları da, arkeolojik çalışmalarda bulunan orak vb. gereçlerden

---

⁴⁶ Keleş, s.137-138.

⁴⁷ Mübeccel Kıray, **Kentleşme Yazıları**, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998, s.10.

⁴⁸ Aslanoğlu, s.34-35.

anlaşılmaktadır. Mezopotamya’da, 3500’lü yıllara gelince, tapınak boylarında bir artış gözlenmiştir. Anıtsal yapılar kentlerin bir özelliğidir. Mezopotamya’da, M.Ö. 3500 ‘lü yıllar, okuryazarlığa geçiş dönemi olarak isimlendirilir. Kentlere ait en eski kalıntılar bu dönemden kalmıştır. Mezopotamya’da, köyden kente geçiş biraz sıkıntılı olmuştur. Çünkü köy halkının yaşamı basit ve doğa ile uyumludur. Kent ise, anıtsal yapıları, surları ile hem doğal yaşama karşı gelmekte, hem de insanlar için yeni bir güvenlik alanı tanımlamaktadır.⁴⁹

Antik kentler, Batı’da kentlerin oluşmasının başlangıcı olarak kabul edilmiş, kentin ilk ortaya çıktığı yapıya hem devlet hem de kent manasına gelen “polis” adı verilmiştir. Polis, M.Ö. sekizinci yüzyıldan birinci yüzyıla kadar, Yunanistan’ın birçok kesiminde görülmüştür. Polis kentleri, tarihsel zemin içinde ekonomik ve sosyal gelişmelere tanık olmuştur. M.Ö yedinci yüzyılda Girit’teki Miken Uygarlığı’nın, Dor’lar tarafından yıkılmış, coğrafya karışıklık içine girmiş, bunun üzerine halk, çöken ticareti canlandırma amacıyla daha güvenli olduğunu düşündükleri kabile tipi köyler kurmuşlardır. Polis kentleri de, köylerin birleşmesiyle oluşmuştur. Aristoteles’in Polisi klanların ve köylerin birliği olarak tanımlaması bu oluşumu destekler niteliktedir.⁵⁰ Kalıcı bir toplanma yeri olan antik kentler, dağınık grupların tören ve ritüeller için belli aralıklarla uğradığı kutsal bir alan olarak kabul ediliyordu.⁵¹

Antik kentler, çoğu beyin kendinden daha güçlü bir efendiye bağıllık gösterdiği, siyasi varlık konumundaydılar. Kentte yaşayanlar ayrıcalıklı hukuki konuma sahipti. Örneğin Roma’da yönetici sınıflar, çok katı bir biçimde tebaalarından ayrı tutulmaktaydı. Antik kentlerde başlıca üç pazar vardı. Yerel pazar, bölgesel pazar ve diğer ülkeler arası uluslararası pazar. Bu ticaretler, uzun mesafede daha dayanıklı mallar ile devam ediyordu. Bu da ticaret açısından sorundu. Kent nüfusunun katmanlaşması ve mesleki uzmanlığın artması ile kentte, aristokrasi kadroları, tüccar-zanaatkâr sınıfları ve küçük arazilerde kıt kanaat geçinen yoksullar ve köle sınıfları ortaya çıktı. Kentler,

---

⁴⁹ Aslanoğlu, s.14-16.

⁵⁰ Yusuf Pustu, “Küreselleşme Sürecinde Kent Antik Site’den Dünya Kentine”, **Sayıstay Dergisi**, Sayı: 60, (2006), s.132.

⁵¹ Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent**, Gürol Koca ve Tamer Tosun (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007, s.120.

köylülere baş eğdirdikten sonra birbirleriyle savaşa girdi. Böylece kent işlev değişikliğine girdi, kent devletinin yerini bölgesel devlet aldı.⁵²

1.2.4.2. Ortaçağ Kentleri

Ortaçağ kenti, ileri düzeyde merkezileşmiş bir otokrasiye bağlı idari merkez konumunda olduklarından kentler statik bir yapıda kalmışlardır. Siyasi bakımdan ise güçsüz bırakılmışlardır. Antik kentin tersine, ortaçağ kenti istilacıları, kent devleti kurmamışlar, şatolar dikerek bu yerleşimi kırsal alana da yaymışlardır. Böylece köylüleri denetim altına almışlardır.⁵³

Ortaçağ kenti, hem mekânsal hem de nüfus açısından değişmeye ve gelişmeye kapalıydı. İnsanlar surların arkasında, her şeyiyle belirlenmiş bir dünyada yaşamaktaydılar. Ortaçağ kentlerinde sokaklar dar ve düz geniş caddelerin monotonluğundan uzaktı. Kentte katedral ve belediye dışındaki yapılar büyük boyutta değilken, meydanlar ise geometrik merkez ve biçimden uzaktı. Camiillo Sitte'in de belirttiği gibi, ortaçağ kentlerinde, katedral kentin içine girmiştir. Ortaçağ kentlerinin gelişimi ise organiktir, yerini Rönesans'la başlayıp, Barok dönemde giderek gelişen geometrik planlamaya bırakmıştır. Ortaçağ kentlerinin gelişmeye ayak uyduramayan toplumsal ve maddi yapısı yeni düzenin karşısında tutunamamış, güven içinde yaşamak için korunan kapalı yapısı ise çökmüştür.⁵⁴

1.2.5. Sanayileşmekte Olan Kent

Geçiş durumundaki kentler olarak tanımlayabileceğimiz, sanayileşmekte olan kentler, kısmen sanayi öncesi kentinin, kısmen de sanayi kentinin özelliklerini taşır. Bu kentler, gelişen ülkelerin çoğunda, sakinlerine daha iyi çalışma, mal ve hizmet olanağı sunar.⁵⁵ Sjoberg, gelişmekte olan kentleri incelemiş, bu kentlerin, sanayi kentinden farklı bir sosyal sürecin yaşadığını belirtmiştir. Geçiş halindeki kentlerde, sosyal yapıyı oluşturan farklı öğeler, farklı hızlarda değişmekte, ekonomik ve teknolojik gelişmelere

---

⁵² Begel, s.9-10.

⁵³ Begel, s.11.

⁵⁴ Kürşat Bumin, **Demokrasi Arayışında Kent**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s.71.

⁵⁵ Keleş, s.138.

uygun olanlar daha hızlı gerçekleşmektedir. Sjoberg'e göre kentler, sanayi öncesi kentinden, sanayi kentine geçerken şöyle bir süreç yaşamaktadır:⁵⁶

Geleneksel formlardan bir kısmının direnerek, varlığını sürdürmeye çalışması,

Geleneksel yapıya özgü formların gözden geçirilerek değişmesi,

Geleneksel formların ortadan kalkması,

Ortadan kalkan form ve kurumların yerini yenilerin alması.

Geçiş dönemi kentinde, sanayi öncesi kentin mekânsal yapısının izleri görülmemektedir. Kent merkezinin çevresinde bir yandan konut alanları konumlanırken, diğer yandan sanayi ve ticaret faaliyetlerini devam ettirebilmek için gerekli olan depolama alanları vardır. Bir tarafta yeni yapılanmalar ile hızlı bir kentleşme görülürken, diğer tarafta da alt gelir gruplarının gecekonduları yer almaktadır. Ağır sanayi alanları ise kentin çevrelerindedir. Sanayiye tam anlamıyla geçiş yaşanmamıştır.

1.2.6. Sanayi Kenti

Sanayi devriminin kentler üzerinde birçok etkisi olmuştur, üretimde yenilik, sosyal yapıda farklılık ve nüfus artışı bunlardan en önemlileridir. Sanayileşme ile beraber, üretim tarzının niteliği değişmiş, üretim, ev tarzı küçük imalathanelerden büyük fabrikalara taşınmıştır. Üretim eskiden yavaş ve tekil iken, sanayileşmeyle beraber, hızlı ve seri üretime geçilmiştir. Verimlilik, kalite ve kapasite artmıştır. İkinci önemli etki ise, sosyal yaşamda meydana gelen değişikliklerdir. Sanayi devrimi ile siyasal ve ekonomik düzende yeni yapılanmalar ortaya çıkmış, milliyetçilik akımı ve ulus devlet modeli, yeni sınıfların ve çatışmaların başlangıcı olmuştur. Doğuştan kazanılan statüler önemini yitirirken, eğitim ve öğretimin önemi artmıştır. Sanayileşmenin üçüncü etkisi, nüfusun artması sonucu yaşanan kentleşmedir. Sanayileşme ile kırdan kente göçler artmış, kentler gelen nüfusu absorbe edip

---

⁵⁶ Aslanoğlu, s.36-40.

dönüştürmeye çalışmış, ulaşım ve kitle iletişimdeki yenilikler kentleri çekim merkezi haline getirmiş, yeni göçlere zemin hazırlamıştır.⁵⁷

Sanayi kenti, sanayi öncesi kentinden farklı olarak dini ve idari işler önemini kaybederken, sanayi ve ticaret ağırlık kazanmıştır. Sanayi, tarım, ulaşım ve haberleşmede teknoloji kullanılmış, bu da yoğun nüfus ve örgütlenme olanağına sahip bir kenti mümkün kılmıştır. Kentsel mekân ve yollar genişlemiş, yapılar yükselmiştir. Konut ve işyerleri arasında kesin bir ayırım vardır. Sanayi kentinde ekonomik yaşam çok gelişmiştir. Modern kentte, insan ilişkilerinin kurulmasında iş ve meslek çevresi etkilidir. Kişiler arası ilişkiler ise anonim düzeydedir. Kent hayatı artan sosyal hareketlilikle beraber yerelleşmeden uzaklaşmaktadır.⁵⁸

Mübeccel Kıray, sanayi toplumunda şehirleri, İstanbul üzerinden şöyle açıklar. Sanayi, toplama-dağıtma ve mali-idari merkez fonksiyonuna sahiptir. Günümüz modern şehirleri merkezinde, işyerleri ve konutların bir arada bulunduğu geçiş bölümü, onu takiben ucuz konutlar, sonra orta sınıf konutları, en dışında ise ağır sanayi ile zengin konutlarının bulunduğu bölüm bulunur. İstanbul'da Taksim, Karaköy, Eminönü, Sirkeci semtleri merkez fonksiyonundadır. Demir sanayi veya dokuma sanayi fabrikaları merkezde değildir. Üretim ve imalat burada yapılmasa da kontrolü buradadır. Mali ve idari kararlar burada alınır. Bir şehrin gelişimi de bu merkezin gelişmesiyle açıklanır. Mübeccel Kıray, modern şehirlerin büyümesi için önemli iki kıstastan bahseder. Bu kıstaslar, nüfus ve buna bağlı olarak tarımsal olmayan işyerlerinin artması ve örgütlenmesidir. İki üç ne kadar dengeli olursa, şehir o kadar düzenli büyür ve gelişir.⁵⁹

Mumford'un değerlendirmesine göre, sanayi kentinin üç temel unsurunu fabrika, demiryolu ve bakımsız konutlar oluşturmaktadır. Kentin merkezine giren demiryolu, fabrikalar, kent alanının büyük bir kısmını kaplıyor, havayı, suyu hızla kirletip, atık maddelerle kenti savaş alanına çeviriyordu. İnsanlar konut sorunuyla karşı

---

⁵⁷ Erol Kaya, Hulusi Şentürk, Osman Daniş, Sami Şimşek, **Modern Kent Yönetimi**, 1. Baskı, İstanbul: Okutan Yayıncılık, 2007, s.16-17.

⁵⁸ Aslanoğlu, s.41-42.

⁵⁹ Kıray, s.10-12.

karşıydılar. Susuz, tuvaletsiz, çamur ve rutubet içindeki bu konutlar, kolera ve tifüs taşıyan fare ve bitlerle paylaşıyordu.⁶⁰

18. yüzyılın sonlarına doğru kentte yaşanan değişikliklerle beraber, üretimdeki muazzam artış ile işçiler iş imkânına kavuşmaktayken, oy hakkından yoksun ve korunmasızdılar. Kentin sefil bölgeleri, sefil çalışma koşulları yüzünden, kasvetli kenar mahallelerle dolmuş, konut ihtiyacının artmasıyla, alelacele ucuz ve çirkin, sağlıksız toplu konut yapan spekülâtörler bu durumu fırsat bilmişlerdir. Sanayileşmeyle eski zanaatlar ortadan kalkmış, iflas eden zanaatkârlar proletarya sınıfına dâhil olmuşlardır. Yeni hizmet dallarının ortaya çıkmasıyla beraber, az sayıda bağımsız işçi garaj, dolun tesisi, talimhane, lokanta vb. işletmeler açmıştır. Bu modernleşme süreci, hala günümüzde devam etmektedir. Begel'e göre, sanayi kentinin belirgin özellikleri şöyle sıralanabilir:⁶¹

Önceden mevcut kent tiplerine bir yenisini daha eklenmiştir. 19. Yüzyılın ürünü olan sanayi kenti.

Kırsal alanlar yakılıp yıkılırken az sayıda kişiyi surlarının ardında koruma altına alan müstahkem kent yoktur artık. İmtiyazlı yerleşimlere sağlanan koruma da surlarla birlikte yıkılıp gitmiştir. Modern tahkimat, sadece bir kentin değil, bütün bir ülkenin savunmasına yöneliktir.

Hem kentlerin siyasi ayrıcalıkları hem de kentlere karşı siyasi ayrımcılık ortadan kalkmıştır. Kent ve kırsal aynı siyasi haklara sahiptir. Kent içindeki siyasi ayrıcalıklar da geçmişte kalmıştır yine. Zaman zaman seçim bölgeleri, yönetimdeki partiye avantaj sağlamak için doğal yerleşimlere uygun olmayan bir şekilde düzenlense de, evrensel oy hakkıyla birlikte, üst sınıfların hegemonyası da sona ermiştir.

Siyasi olarak kentler artık sadece yerel özerkliği olan birer idari merkez durumundadır. Gerçek siyasi nüfuzları ise bütün bir ülkenin bileşimine, özellikle de kentleşmenin derecesine bağlıdır.

---

⁶⁰ Bumin, s.83.

⁶¹ Begel, s.14.

Modern kentin sınıf yapısı artık hukuki ayrımlara dayanmaz. Hukuki eşitliğim yanında grup prestiji, statü ve ekonomik koşullar bakımından farklılıkların bulunması, önceden bilinmeyen gerilimler yaratmaktadır.

Sanayi Devrimi'yle değişen kent, modern dünya görüşünün, mekanistik, hendese mantığına göre yapay olarak şekillenmiş, cadde, bulvar, meydan ve apartmanlardan oluşmuş bir mekân olarak günümüzdeki şeklini almıştır.⁶²

1.3. Kentsel Mekân

Kentsel mekân, bir kentin binaları ile açıklanabilir, fakat binaların dışında kalan bölümlerinden oluşur. Kentsel mekân, varoluşsal mekânın somut şekli olan mimari mekân ile ilişkilidir.⁶³ Mimari mekânda yapıları birbirlerinden bağımsız ve tek olarak ele alırken, kentsel mekânda, ortak mekânları ele alırız.⁶⁴ Estetik değerleri hesaba katmaksızın, kentlerde ve diğer yerleşim yerlerinde, bina arasında kalan mekânı, kentsel mekân kabul edebiliriz. Binanın bir iç mekânı, bir de diğer bina ile arasındaki dış mekânı, kentsel mekânı vardır.⁶⁵ Kentsel mekân, “Kent dokusu, bir kentin, anayollar ve ikincil yollarla bölünmüş, oturma, çalışma, alım satım, işleyim, dinlenme yerlerini kapsayan yer bölümlerden, adacıklardan ve komşuluk birimlerinden oluşan toprak kullanım biçimidir.”⁶⁶ Kentsel mekân, belirleyici bir ekonomik sistemin, düzenleyici bir politik sistemin ve simgesel mekânların oluşumuna neden olan ideolojik sistem ve elemanlarının bütünüdür.⁶⁷ Rob Krier; “*Kentsel mekân, çeşitli cephelerle geometrik sınıflandırılmış alanlardır ve onun başarılı bir kentsel mekân olup olmadığı, geometrik karakterlerinin okunabilirliğine bağlıdır.*” demiştir. Planlama dilinde dış mekân, kentsel açık mekân olarak kullanılır, buna istinaden Francis, “... insan etkinlikleri için tasarlanmış ve oluşturulmuş, halkın girebileceği açık alanlardır.” diyerek, parkları,

---

⁶² Mustafa Küçükkural ve dğr., (hızl.), **Şehirlerimizin Geleceği Tehditler ve Fırsatlar**, İstanbul: Ajans Pıksel, 2011, s. 116.

⁶³ Çınar, s. 30.

⁶⁴ Aynur Can, “Antik Kent İle Bu Mekânı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Atina Örneği”, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2003), s.13.

⁶⁵ Çınar, s. 30-31

⁶⁶ Ruşen Keleş, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. Basım, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1998, s. 85.

⁶⁷ Sarı, s. 13.

konut çevresini, kamusal açık alanları, meydanları, cadde ve sokakları kentsel açık mekânlar içine sokmuştur.⁶⁸

Kentsel mekânı sert ve yumuşak mekân olmak üzere ikiye ayırabiliriz.⁶⁹

Sert Mekânlar: Büyük ölçüde duvarlar ile tanımlanmış olan sert mekânlar, genellikle etkinlikler üreten ana mekânlardır. Meydanlar ve sokaklar, sert mekâna örnek sayılabilir.

Yumuşak Mekânlar: Doğal çevrenin egemen olduğu, rekreasyona imkân sağlayan parklar, bahçeler ve doğrusal yeşil eksenler yumuşak mekân sayılabilir.

Kent mekânlarını çeşitli karakterlere ayırmıştır, Roger Trancik, üç düzeye ayırmıştır.⁷⁰

a) Üç Boyutlu Çerçeve:

Kentsel mekânın sınırlarını, kapalılık derecesini ve mekânsal duvarın karakterini belirler. Kapalılık, sınırlayıcı elemanların tanımlılığı, ölçü, oran saydamlık, açılmalar, yüzey dekorasyonu;

b) İki Boyutlu Çerçeve:

Yer düzleminin biçimlenmesi ve çok parçalı olarak düzenlenmesi, malzeme ve dokusu;

c) Mekân içindeki nesne-objelerin yerleştirilmesi:

Ağaçlar, heykeller, su elemanları, kentsel mobilya, çitler ve parmaklıklar, duvarlar vb.

Bu üç organizasyonel kavramın zengin kombinasyonuyla meydana gelen kentsel mekânlar, tarih boyunca başarılı bulunduğu yorumuna ulaşılmaktadır.

---

⁶⁸ Çınar, s.32.

⁶⁹ Çınar, s.33.

⁷⁰ Can, Antik Kent ile Bu Mekânı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Atina Örneği, s.14.

1.3.1. Mekânın Kent Kimliği

Bir kentin mekânını o mekânda yaşayan toplumdan ayrı düşünülemez. Çünkü toplum içinde yaşadığı kent mekânını kendi özelliklerine göre yeniden inşa eder, etkileşimde bulunur.⁷¹ Webster'e göre kimlik kavramı, bir kişinin ya da nesnenin ayrılabilir karakteri ya da özelliği o kişinin ya da nesnenin kimliğidir. Lynch için bir yerin kimliği ise, o yerin, diğer yerlerden okunarak ayrılmasını ve kişiler için daha anlamlı hale gelmesini sağlayan niteliklerden oluşur. Kent, bir mekân olarak, kendine özgü karakter ve farklılıkları yansıtır, özgündür. Yer kimliğine olan gereksinme, Edward Relph tarafından vurgulanmış, insanın belli bir çevreyle özdeşleşmesi gerektiği ve böylece insan deneyimlerini yansıtan daha güçlü bir çevrenin mümkün olacağını belirtmiştir. Kent kimliği kavramı, daha çok kentin iklim, bitki örtüsü, göl, nehir vb. doğal çevresiyle ve kısmen de kent dokusu, binalar gibi yapıları çevreyle açıklanmıştır. Ne var ki, sadece ayrımsanabilir ve anımsanabilir biçimsel özellikleriyle değil, bireyin kente yüklediği anlam ile kentsel kimlik oluşur.⁷² Kent kimliği, kent imajını etkileyen; her kente göre farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikler taşıyan ve fiziki, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve bilimsel faktörlerle şekillenen, geçmişten geleceğe uzanan bir bütünlüktür.⁷³ Kentsel imgeler, kent sakinleri için ortak değerlerden oluşmakta ve bu değerler kuşaklar arasında süreklilik göstermektedir.

Weber'e göre, kente özel karakterini, ticaret ve alışveriş mekânları verir. Bir kentin herhangi bir pazarına yapılan kısa bir ziyaret bile, kent ve kentliler hakkında bilgi vermektedir. Aynı şekilde Lefebvre'de, kenti kullanım ve harcama değerlerinin bütünleştiği bir mekân olarak görmektedir.⁷⁴

---

⁷¹ Sadettin Ökten ve Aynur Can, "Fetih'ten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu", **Türkler**, C.10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.540.

⁷² Derya Oktay, "Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış", **İdeal Kent- Kent Araştırmaları Dergisi** Sayı: 3, (Aralık 2011), s.9-11.

⁷³ Kadriye Adıyaman, Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2008), s.54.

⁷⁴ Oktay, s.11.

1.3.2. Kent Kimliğini Belirleyen Unsurlar

Kentler, sosyal, ekonomik ve fiziki boyutlu, karmaşık özellikler taşır, bu yüzden de kentin kimliğinin sosyal, fiziksel ve toplumsal, işlevsel ve tarihsel unsurları vardır.⁷⁵

1.3.2.1. Fiziksel Unsurlar

Kentin sahip olduğu fiziksel özellikler, kente farklılıklar katarken, o kente kimlik de kazandırır. Bazı kentler coğrafi özellikleri ile kimlik kazanırlar. İstanbul'un, İstanbul Boğazı ile tanınması, Antalya'nın falezleri ile tanınması gibi. Bazı kentler ise, iklim özellikleriyle bilinir. Londra'nın yoğun sis ile tanınan bir kent olması gibi. Kentler, yapıları, mimarisi, meydanları, cadde ve sokakları ile de kimlik kazanmaktadırlar. İstanbul'un camileri, Moskova'nın Kremlin Sarayı, Venedik'in San Marko Meydanı ile kimlik kazanması gibi.

1.3.2.2. Tarihsel Unsurlar

Kentler, tarihsel süreç içerisinde kurulup kimlik kazanabilirler. Bu süreçle kimlik kazanmış bir kent için, tarihi mirasını koruması ve bu kimliği geleceğe aktarabilmesi önemlidir. Üç imparatorluğa başkentlik yapmış İstanbul, tarihi kimliği ile bilinmektedir.

1.3.2.3. Sosyo-Kültürel Unsurlar

Kent, kimliğini sakinleri ile de kazanır. İnsanların, alışkanlıkları, değerleri, kültürel özellikleri, inançları kentlerin kimlik kazanmasında rol oynar. Birey, kenti bütünüyle değil, parça parça algılar. Zamana göre bu algısı da değişime uğrayabilmektedir. Kente sonradan dâhil olanlar ile kent sakinleri birbirleriyle etkileşime girerler, bu da kentin kimliğini güçlendirir.

---

⁷⁵ Adıyaman, s.54-59.

1.3.2.4. İşlevsel Unsurlar

Kentlerin kimliğini oluşturan bir diğer unsur da, kentin işleviyle alakalıdır. Bazı kentlerde sanayi ön planda iken, bazılarında turizm işlevi ön plandadır. Kentler işlevi ile de anılmaktadır. Sanayi kenti, turizm kenti gibi örnekler verilebilir.

Kente kimliğini veren öğeler, zaman içerisinde ekonomik açıdan kent için önemli hale gelir. Ekonomik olarak güçlü, sanayileşmesini tamamlamış toplumlar daha çok, bu ana kimlik öğelerini dünya ekonomi pazarında ziyaretçilere açmaktadırlar. Bir yandan ilgiyi toplarken, diğer yandan yeni ilgi öğeleri yaratarak yeni kimlik çabaları oluştururlar. Örneğin, Paris'teki ekonomik merkez olan La Defence Bölgesi, Avrupa'da, ekonomik ve sosyal anlamda bir mekânsal ürün olarak ziyaretçiler için dünya pazarına sunulmuştur. Kentlerin işlevsel özellikleriyle birlikte oluşan değişim süreci, ülkemizde de kentsel imgelerde kendini göstermektedir. Geleneksel Türk sokakları, günümüzde değişim süreciyle beraber caddelere, caddeler bulvarlara dönüşmektedir.⁷⁶

1.3.3. Kentsel Mekân Unsurları

Kentsel mekân, meydan ve sokak gibi iki temel kavramdan oluşur. İnsan-insan ve insan-yapılaşmış çevre ilişkisini güçlü bir biçimde kurması bakımından önemlidir.⁷⁷ Kentsel mekân unsurlarına değinirken, kamusal mekân kavramını incelemek gerekir.

1.3.3.1. Kamusal Mekân

Kamusal mekân, kişilerin mülk edinebildikleri ve işyerleri dışında kalan açık mekânlar olarak tanımlanmaktadır.⁷⁸ Bir yerin kamu mekânı olabilmesi için, açık olması, ortak paylaşım yeri olması, birbirine yabancı insanların bulunması, kalıcı olması, toplumsal insan davranışlarına yön verebilmesi, bireysel denetim dışında olması, içinde bulunduğu çevre hakkında bilgi vermesi, kullanım amaçlarının çeşitlilik

---

⁷⁶ Ali Ulu ve İlknur Karakoç, "Kentsel Değişim Kent Kimliğine Etkisi", **Planlama Dergisi**, Sayı 3, (2004), s. 59-65.

⁷⁷ Çınar, s.42.

⁷⁸ Burak Boysan- İhsan Bilgin, "Meydanların Varoluş ve Yokoluş Nedenleri", Ferzan Bayramoğlu Yıldırım, (Ed.) **İnsan, Çevre, Kent** içinde, (71-84), İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, 1996, s.71.

arz etmesi gerekmektedir.⁷⁹ Caddeler, meydanlar, sokakları kamu mekânı olarak sayabiliriz. Kamu mekânları, özel mekânlar tarafından çevrelenmiştir.⁸⁰

Kamusal alanlar kültür, din, sosyal statü ayırt etmeksizin, her bireye sunulmuş ve açılmış alanlardır. 1950-1960'lı yıllarda ortak alanlar veya yurttaşlara ait alanlar olarak tanımlanan alan, 1970'lerde kamusal alan kavramına dönüşmüştür. Kamusal alan,

- a) *Ev dışındaki alanlar bütünü,*
- b) *Halkın karşılaştığı alan (kafe, camii, üniversite vs.)*
- c) *Ekonomik yönüyle, ortaklaşa ekonominin merkezi ögesi,*
- d) *Sosyal yönüyle ortak bir dünyanın arabulucusu,*
- e) *Demokrasinin meşrulaştığı alan,*

olarak tanımlanabilir.

Kamusal alan, yolları, meydanları ve yeşil alanlarıyla, kentlerin dinamiği içinde üstün bir yerdedir ve kentsel süreç içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kamusal alan, arabuluculuk, iletişim, katılım gibi üç teorik özelliği ile tanımlanmaktadır. Bu üç özellik de, kamusal alanın ampirik özelliklerini tanımlar. Bu alanlar;

Sivil toplum, devlet sistemi ve ekonomik sistem gibi farklı ortamlara ait aktörler, toplayan arabulucu bir alan,

Örgütlenmeyi ve topluma aidiyeti kısıtlamadan, sınırlamadan oluşturan kamuya ait bir alan,

Eleştirinin serbestçe yapıldığı bir alan,

---

⁷⁹ Selahattin Önür, "Savaş Sonrasında Günümüze Kentsel Kamu Mekânına İlişkin Deneyim ve Denemeler", **Kent, Planlama, Politika, Sanat, Tarık Okyay Anısına Yazılar**, İlhan Tekeli (drl.), Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1994, s.455.

⁸⁰ Boysan-Bilgin, s.71.

Sembolik olarak karşılıklı ilişkilerin bulunduğu (rasyonel iletişim, ikna etme, heyecan) ve minimumda bir toplu kodu paylaşan aktörlerin var olduğu bir alan,

Aktörlerin eylemde bulunduğu fiziki bir alan yani kamusal olarak politik veya ekonomik sistemlerde destek veya karşı olduklarını ifade ettiği bir alandır.

Geleneksel kent dokusunda, özele ve kamuya ait bina cepheleri, kamusal alanın dekorunun oluşturmaktadır. Kamusal alanlar, farklı kültürlerin, sınıfların ve farklı ırkların bir arada karşılaşmasını sağlayan mekânlardır. Bu karma sosyal ve kültürel yapısıyla kamusal mekânlar, kenti kırdan ayırırken, yüzyıllar boyunca bireylerin kökenlerinden sıyrılıp, daha karışık bir kişilikle özdeşleşmesine neden olmuştur.⁸¹

Kamusal alan, yol, bulvarlar, meydanlar, parklar, otoyollarla beraber kent içerisinde yayılmaktadır. Yol şebekesi, kamusal alanın temelini oluştururken, estetik ve işlevsel olarak kentin fiziki koşullarına uygun olarak düzenlenmektedir. Kevin Lynch, kenti okurken, kamusal alanı şu şekilde yorumlar:⁸²

Nirengi: yollar (caddeler, meydanlar)

Sınırlar: binaların cepheleri ve diğer donatılar

Bölgeler: morfolojik yapı ve nüfus yoğunluğuna göre kamusal kullanıma ayrılmış alanlar (parklar, plajlar, turistik alanlar)

Odak noktaları: binalar, kentsel mobilyalar, yeşil donatı gibi.

1.3.3.2. Meydan

Meydan, kelime kökeni olarak, geniş sokak manasına gelen “Platea” kelime ile alakalıdır. Meydanlar, kentin önemli bir elemanıdır, sokaklar bu odak noktaya göre konumlandırılmıştır. Rob Krier’e göre meydan, “bireylere, istemli ve istemsiz

---

⁸¹ Pelin Gökçür, **Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri**, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008, s. 7-11.

⁸² Gökçür, s.44.

*gelişigüzel hareketlilik sağlayan, içinde sürekli ve yönlendirilmiş bir hareket düzeninden çok, durma imkânı veren ve hareketliliğe zorlamayan mekânlardır.”*⁸³

Bir mekânı okurken, mekânı sadece mimari ve kentsel açıdan ele almak yeterli değildir, mekânı sosyal, ekonomik ve politik açıdan da okumak gerekir. İnsanların ilk kamusal mekânları meydanlardır. Çünkü meydanlar, kent sakinleri ile kenti ziyaret edenlerin ortak paydada bulunduğu mekânlardır. Meydanlar, kent dokusu içinde, insanları hareketliliğe zorlamayan, insanların birbirleriyle ilişki kurmasına olanak veren mekânlardır.⁸⁴

Meydanların tarihsel gelişimine baktığımızda, ilk örnek, Antik Yunan’da “Agora”lardır. Agorayı, Agora için düz, açık bir alan yeterliydi. Zamanla, agoralar, meydanlar gibi, şehri oluşturan öğeleri bir arada tutan merkez konumuna ulaştılar. Sadece kamusal alandan çok, şehrin kalbinin attığı bir merkez haline geldiler.⁸⁵ Yunan kültürü içinde agora ne ise, Eski Roma kültüründe forum da aynı işleve sahipti. Forumlar, fikir ve mal alışverişlerinin yapıldığı, dinamik meydanlardı.⁸⁶

---

⁸³ Çınar, s.42.

⁸⁴ Neslihan Türkün Dostoğlu, “Kentler ve Meydanlar” **Mimarlık Dergisi**, Sayı 334, (Mart-Nisan 2007), s.21.

⁸⁵ R.E. Wycherley, **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1986, s.40.

⁸⁶ Gürhan Tümer, “İnsanlar, Kentler ve Meydanlar” **Mimarlık Dergisi**, Sayı 334, (Mart-Nisan 2007), s.22.

Resim 1: Agora ve çevresi

Kaynak: R.E. Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ufuk Matbaası, İstanbul, 1986, s. 45.

Bütün bileşenleri ile kenti okumaya çalışırken, kentin süregelen karmaşıklığının sadece meydanlarda çözüldüğü izlenmektedir. Bir meydanın boyutları, biçimleri, çevresindeki öğeler, meydana açılan sokaklar, mimari nitelikleri, o meydana yaşanan olaylar, meydanın nasıl bir kimliğe sahip olduğu hakkında bize bilgi vermektedir.⁸⁷

Meydanlar, zamana karşı direnç gösterirler. Bu açık alanlar, zamana karşı binalara göre daha dirençli oldukları gibi, kimlik değiştirerek dönemden döneme devredilmişlerdir. Mesela, bir dönemin önemli bir anıtının önünde bir açık alan, meydan konumlanmış ise, şehrin diğer kalanına zaman içinde ne olursa olsun, meydana bir şey olmayacak, yaşamaya devam edecektir. Constantinople'nin "Hipodrom"u, Osmanlı

⁸⁷ Tümer, s.22.

Dönemi'nde "At Meydanı" olarak, günümüzde ise "Sultanahmet Meydanı" olarak varlığını devam etmiştir.⁸⁸

Kent alanında yapılan değişimlerle beraber, meydanlar da değişime ve çeşitliliğe uğramıştır, pazar meydanları, oyun meydanları, toplantı meydanları, trafik meydanları, dini meydanlar, ticaret meydanları gibi işlevlerin çeşitlendiği meydanlar oluşmuştur. Meydanlar, cadde ve sokakların zıttı özelliğe sahiptirler. Meydanlar, merkezi, kapalıdır ve dinamik değildirler. Meydan, kentsel bütünlüğe cadde ve sokaklarla bağlanır, yeni bir yerleşme dokusu oluşturur.⁸⁹

Meydanlar, antik dönemden Cumhuriyet'e kadar, her zaman kent kültürünün önemli bir ögesi konumundadırlar. Ancak, Cumhuriyet sonrası hızla gelişen kentleşmeyle beraber, meydanlar da nitelik değiştirmiştir. Kentlerimizin kimliğini ve kişiliğini ortaya koyan önemli bir kentsel yaşam odağı iken, şimdilerde taşıt meydanları veya otopark olarak kullanılmaktadır.

Kent meydanları, tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişimlerle beraber incelendiğinde, kent sakinleri için farklı amaçlar için kullanılmıştır. Tablo 2. de, geçmişten günümüze kadar olan süreçte, var olan medeniyetler incelenmiş, günümüzdeki kent meydanı oluşumu için gerekli planlama ve tasarım çalışmalarına ipucu olması amaçlanmıştır. Tabloda, tarihten günümüze meydan anlayışı incelenmiştir.⁹⁰

---

⁸⁸ Boysan-Bilgin, s.76.

⁸⁹ Çınar, s.51.

⁹⁰ Mehmet Nazım Özer ve Mustafa Asım Ayten, "Kamusal Odak Olarak Kent Meydanları", **Planlama Dergisi**, Sayı: 3, (2005), s.96.

	mekân türü	mekân etkisi
çevreleyen elemanların niteliği	yumuşak mekân	doğaya yakınlık, bütünlük, mevsimi algılama, rahatlık
	sert mekân	strüktür hissi, koruma / gizlenme, disiplin, etkinlik potansiyeli
çevreleme düzeyi	serbest mekân	mekân algılamada belirsizlik, özgürlük, geniş bakış açısı
	kapalı mekân	mekân algısında netlik, kolay denetim, sosyal etkinliğe uygunluk
biçim karakteri	negatif mekân	biçim algısında belirsizlik, işlevsel ve görsel rahatsızlık,
	pozitif mekân	bütünlük, kuşatılmışlık, rahatlık, işlevsel uygunluk
aktivite karakteri	durağan mekân	oturma, dinlenme, mekân algısında netlik, bütünlük
	devingen mekân	sirkülasyon, canlılık, ilginçlik
çevreleyen elemanların düzeyi	düzenli mekân	disiplin, tekdüzelik olasılığı, kararlılık
	düzensiz mekân	çeşitlilik, ilginçlik

Tablo 2: Mekânsal yapı niteliği

Kaynak: Mehmet Nazım Özer-Mustafa Asım Ayten, Kamusal Odak Olarak Kent Meydanları, **Planlama Dergisi**, Sayı: 3, 2005, s.96.

Avrupa kentlerinde meydanlar, kent yaşamının odağı dış mekânlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında meydanlar, çağdaş bir sosyal yaşamın uzantısı olarak tasarlanmışken, kullanım alanları değişmiş, daha çok park ve tören alanı olarak kullanılmaktadır. Doğan Kuban, eski Türk kentlerinde, genellikle meydan

bulunmadığını, meydanların işlevini camii ve avlularının toplumsal yaşam merkezi olarak kullanıldığından bahseder.⁹¹

1.3.3.3. Cadde/Sokak

Cadde ve sokaklar, yerelin ve yerelin ötesinde, tüm kenti bağlayan düzen aracıdır. Yollar, topografik koşullara ve insan yoğunluğuna bağlı olarak, bölgeler oluşturur ve bu yerleşimleri birbirlerine bağlar. İnsanın bu örüntü içerisinde dinamik olarak yer alması, yeryüzünde etkin bir kurgu yaratır.⁹² Sokaklar, kent morfolojisini biçimlendiren ve kentsel dokunun sürekliliğini koruyan temel unsurlardandır. Sokaklar, kentin bir parçasıdır ve kamusal yaşamı yönlendirir. Tüm kentler sokaklardan oluşmuştur.⁹³

Sokaklar, şekil itibariyle düzgün bir hat olmak zorunda değildir, uzunlamasına, dar ve geniş açılı, eğri hatlı da olabilir. Sokaklar, insan ilişkilerine hizmet eder. Günümüzde sokak, yol mekânı olma özelliğini kaybetmiş, sadece ulaşım işlevini sürdürmektedir.⁹⁴

Bir sokak veya bir cadde, birbirlerine yabancı olan insanların, bazılarıyla aynı yönde gidilen, bazılarıyla da farklı yönlerde gidilen, farklı veya benzer hareketlerin yapıldığı alanlardır. Metro istasyonlarının, otoparkların, eğlencenin üzerinde konumlandığı mekânlardır. Cadde diğer alanların da üzerine konumlandığı bir alandır.⁹⁵

1.3.3.4. Bulvar

Bir bulvar, bir anayol, bir dar sokağa göre kentsel alanda daha geniş bir yer kapsamaktadır.⁹⁶ Savaştan galip çıkanlar Amerikan şehirleri motor, otomobil, bulvar ve gökdelen imgeleri ile kimlik kazanmışlardır. Bulvarlar, ülkelerin modern değişim süreçlerinde tercih edilen büyük caddelerdir. Paris'in kentsel dönüşümünde, geniş yolların ve bulvarların açılmasına öncelik verilmiştir. Şehirdeki garların, bakanlık

---

⁹¹ Özer ve Ayten, s.98.

⁹² Çınar, s.51-57.

⁹³ Gökgür, s.80-81.

⁹⁴ Çınar, s.51-57.

⁹⁵ Gökgür, s.45.

⁹⁶ Gökgür, s.79.

binalarının ve önemli idari makamlardan geçen anayolların, şehrin her yerine ulaşan yollar ile birleştirilmesi esas alınmıştır. Bu zamana kadar kapalı olan ve güvensizlik tehdidi oluşturan mahallelerin, bulvar ve sokaklar ile daha güvenli hale gelecekleri de belirtilmiştir.⁹⁷ Cumhuriyet Dönemi sonrası ulaşım temelli planlama çalışmalarında, İstanbul'da da Avrupa'daki gibi modernizmin simgesi bulvarların açılmasına öncelik vermiştir. Çalışmamıza konu olan Atatürk Bulvarı da, bu anlayışın getirdiği projelerden biridir.

1.4. Kültür ve Kültürel Süreçler

Kültür, en basit ifadeyle insanın ortaya koyduğu, içinde var olduğu gerçekliktir.⁹⁸ Kültür kavramının birçok tanımı olduğu gibi, özellikleri ve ilkeleriyle tanımlamalar çeşitlendirilmiştir. Kültür kavramı içerisinde birden fazla kültürel süreç bulunmaktadır. Kültürel süreçler, genel, soyut ve evrensele yakın düzeyde geçerli kavramlardır.

1.4.1. Kültür Kavramı

Kültür sözcüğü, Türkçe'ye, Latince'de ekin manasına gelen, "Cultura" sözcüğünden gelmektedir. Kültür sözcüğü uzun süreden beri bilinen ve farklı alanlarda kullanılan bir kavramdır. Bu yüzden tek bir yorumun yapılması oldukça güçtür. Amerikalı iki antropolog olan Kroeber ve Kluckhohn, kültür konusunda yayımlanmış oldukları antolojide (1952), kültür ve kavramını 164 farklı tanım ile derlemiş ve tartışmışlardır. Kavramın bu kadar çok tanım ile derlenmesine Berelson (1964), "Bilimsel bir kavramın bu kadar çok tanımı var ise, onun tanımlanamayacağını kabul etmek gerekir." demiştir. E. Markarian, kültür kavramının bu denli çok yönlü yorumlanmasının nedenleri üzerinde incelemeler yapmıştır. Markarian'a göre, kültür kavramının işlevsel çok anlamlılığı, kapsadığı olgunun çok sayıdaki yönlerinden ileri gelmektedir ve bunun sonucunda bu işlevlerin sınıflandırılmasına ihtiyaç

---

⁹⁷ Michel Carmona, **Paris'in Kentsel Dönüşümü Haussmann Uygulamaları**, Murat Aykaç Erginöz (çev.), İstanbul: Genar, 2004, s.157.

⁹⁸ Nermi Uygur, **Kültür Kuramı**, 3. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, s.17.

duyulmaktadır. Bu sınıflandırmalar ile günümüzde çok çeşitli ve ara sıra da çelişkili olan kültür tanımları ortaya çıkmaktadır.⁹⁹

Bozkurt Güvenç “kültür” kavramına ait tanımları şöyle derlemiştir:¹⁰⁰

Voltaire, kültürü tanımlarken eğitim kavramına yaklaştırmış “*Kültür, aklın bazı fakültelerinin amaca elverişli düşünsel çalışma ve pratiklerle geliştirilmesidir*” demiştir. Sapir, kültürü sosyal miras ve gelenekler birliği olarak tanımlarken; “*Kültür, varlığımızın yapısını (ilişkilerini) belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir.*” demektedir.

Marquet, “*Kültür, bir toplumun tüm hayat biçimidir.*” demiş, Linton ise, “*Kültür, bir grubun yaşama biçimidir.*” diyerek kültürü hayat yolu ya da biçimi olarak tanımlamışlardır.

Sumner ve Keller, kültürü çevreye uyum olarak tanımlamışlardır: “*İnsanların (içinde bulunduğu) yaşam koşullarına uyumlarının toplamı, onların kültürüdür.*”

Tozzer’e göre kültür, geniş anlamda eğitim olarak, “*Toplumsal olarak öğrenilen ve aynı yoldan yeni kuşaklara aşılana davranış örüntüleri ya da kalıplarıdır.*”

Benedict’e göre bireysel psikoloji olarak, “*Kültür, büyütülerek (bilimsel) ekrana yansıtılmış bireysel psikolojidir.*”

Oluşumu ve kökeni yönünden kültürü, Winston, “*Kültür, sosyal etkileşimin ürünüdür*”, Herskovits, “*Kültür, yaşam çevremizin insan yapısı olan kesimidir*”, Marx, “*Kültür, doğanın yarattıklarına karşı, insanoğlunun yarattığı her şeydir*” olarak tanımlamışlardır.

Kültürü düşünüş olarak tanımlayan Wissler, “*Kültür, belli bir düşünceler sistemi ya da bütünü (külliyesi) dir*” demiştir.

---

⁹⁹ Vadim Mejuyev, **Kültür ve Tarih**, Suat H. Yokova (çev.), Ankara: Başak Yayınları, 1987, s.7.

¹⁰⁰ Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994, s.95-96.

White'a göre, "*Kültür, maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların, simgelerden oluşan simge (sembol)lere dayalı örgütlenmesidir.*"

Kültür, bu yaptığımız tanımların hepsidir; ancak tek tek hiçbirisi değildir. Şimdiye kadar yapılan kültür tanımlarından farklı olarak, Tylor'un yaptığı tanımı belki de en kapsamlı olarak kabul edilebilir. "*Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek- görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.*" Tylor'ın tanımı olguyu bütünüyle yansıtmasa da, kültürün ana savını tanımlar. Tylor'un bu tanımı, sosyal antropolojiye, kültür kavramına ve kültür antropologlarına yön vermiştir.

1.4.2. Kültürün Özellikleri ve İlkeleri

Kültürün çok yönlü tanımlarından sonra, Antropolog Murdock'tan esinlenerek kültürün özellikleri ve ilkelerin şöyle açıklayabiliriz:

i) Kültür öğrenilen bir süreçtir. Bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklar bütünüdür. Eğitimle kazanılır ve öğrenmenin yasalarına, kurallarına uymak zorundadır.

ii) Kültür tarihle ilişkisi ve sürekliliği vardır.

iii) Kültürel sistemin öğretmiş olduğu öğretiler, o toplumda yaşayan insanlarca oluşturulur ve paylaşılır. Bu yüzden kültür toplumsaldır. Kültürler yaşamlarını sürdürürken, topluma bağlı olmaya çalışırlar ve bu çabalarında birbirlerine benzerler.

iv) Kültürün ideal kurallardan ve davranış örüntülerinden oluştuğu kabul edilse de, bireysel olan tutum ve davranışların idealden ayrı tutulması gerekmektedir. Çünkü ideal olması gerekendir ve her olay da ideal değildir. Kişiler, aynı kültürün üyesi olsalar bile, kültürel ideale uygun hareket etmezler, bunun sonucu olarak denilebilir ki, bütün davranışlar, kültürel ya da ideal değildir.

v) Kùltür, temel biyolojik ihtiyaçları önemli ölçüde karşılar. Kültürel öğeler, toplum üyelerine bir doyum ve hizmet sağlayarak var olabilirler. İhtiyaçlar bir ölçüde benzer olduklarından, kültürlerin de bu mantıkla birbirlerine benzemesi olasıdır.

vi) Değişim, uyum yoluyla gerçekleşir. Kùltürler, zaman içerisinde çevreye uyum gösterir ve değişirler. Koşullar değiştikçe, yeni ihtiyaçlar ortaya çıkar. Bu ihtiyaçları karşılamak için, sorunları çözecek denemeler yapılır.

vii) Kùltürler, uyum ve doyum sürecinin sonucu olarak bütünleşmek eğilimindedirler. Bütünleşme ideal olandır. Gerçekleşmesi uzun zaman aldığından, yerini çatışmaya, ayrışmaya bırakabilir.

viii) Kùltürün bir bütün ya da sistem olarak görülebilir, fakat sistemi tanımlamak oldukça zordur. Zira kùltür, maddi ve gözlemlenebilen bir olgu değildir. Soyut bir kavramdır.¹⁰¹

1.4.3. Kültürel Süreçler

Kültürel süreçler diğer kavramsal açıklamalardan farklı olarak daha genel, soyut ve evrensel düzeyde geçerliliği olan kavramlardır.¹⁰² Bu kavramlar, aşağıdaki başlıklar altında geniş olarak açıklanmaktadır.

1.4.3.1. Kültürel Değişim

İnsanların yaşam tarzları, değerleri ve ihtiyaçlarının değişmesiyle, kültürel değişimler oluşur. İnsanların geleneksel yollardan aradıkları çözüm arayışları yetmeyince, yeni ihtiyaçları karşılamak üzere farklı kültür elemanları ortaya çıkar. Bu kültür elemanları, diğer toplumlardan alınabilir veya bir çevreye yayılabilir.¹⁰³

B. Malinowski'ye göre, bir cemiyetin mevcut düzenini, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe dönüştüren sürece, kültür değişmesi denir. Buna göre kültürel değişme, bir cemiyetin siyasi, idari, iskân tarzında, iman ve kanaâtlerinde,

---

¹⁰¹ Güvenç, s.101-105.

¹⁰² Güvenç, s.103.

¹⁰³ Akın, s.7.

bilgi sistemlerinde, kanunlarındaki değişimi ifade eder. Daha geniş bir ifadeyle, kültürel değişim, her yerde ve her zaman meydana gelmektedir.¹⁰⁴

1.4.3.2. Kültürleme

İnsanlığın çocuk ve yetişkin olarak, kendi kültüründe etkinlik kazanması ve eğitim süreci boyunca karşılaşmış olduğu bilinç ve bilinç dışı şartlandırmalar olarak kültürleme olarak tanımlanır. Bu kavram, sosyal bilimcilerin kullanmış olduğu toplumsallaştırma kavramından ve eğitim kavramından daha geniş kapsamlıdır. Çünkü, eğitim kültürlemenin bilinçli şartlanmalarını da içerir, kültürleme, eğitim ve öğrenmedir.¹⁰⁵

1.4.3.3. Kültürleşme

Kültürleşme kavram olarak, kültürlemenin tersi bir süreçtir. Kültürleme, insanın kendi kültüründen öğrendiği her şey iken, kültürleşme, insanın başka toplumlardan öğrendikleri veya karşılıklı etkileşimle edindikleridir. Kültürleşme süreci için, en az iki ayrı kültür, bu kültürlerin sürekli ilişki ve etkileşim içinde bulunması gerekir. Kültürleşme kuramı, bu gruplardan biri baskın olsa da, her iki grubun da birbirinden etkilendiğini ve değişime uğradığını savunur. Kültürleşme, bir kültürün başka bir kültür ile alışverişi sonucu ortaya çıkan bir kültür değişmesidir. Kültürleme ve kültürleşme, çoğu toplumlarda, aynı zamanda iç-içe girmiş bir süreçtir. Şöyle ki, anne ve babalar kültürleme yoluyla öğrendiklerini, kültürleme yoluyla çocuklarına aktarırlar, çocuklar ise, kültürleme yoluyla aldıklarını, kültürleşme ve kültürlenme yoluyla başka toplumlara aktarırlar.¹⁰⁶

1.4.3.4. Kültürlenme

Farklı değer ve kültürlere sahip toplumların, başka toplumlar ile teması sonucu, biri diğerinin veya her ikisinin birden diğer grubun kültürünü, kültürel özelliklerini

---

¹⁰⁴ Osman Özkul, **Kültür ve Küreselleşme**, 1. Basım, İstanbul: Açılım Kitap, 2008, s.87-88.

¹⁰⁵ Güvenç, s.125.

¹⁰⁶ Güvenç, s.126-127.

tamamen ya da kısmen benimsemesi sürecine kültürlenme denir. Bu süreç sonucunda, kültürler karşılıklı etkileşir ve değişir, tek yönlü bir etkileme söz konusu değildir.¹⁰⁷

1.4.3.5. Çokkültürlülük

Çokkültürlülük, çeşit çeşit kültürlerin dallanıp budaklanmalarının olduğu gibi, aynı zamanda bu çeşitli kültürlerin birlikte var olduklarını da betimler. Pek çok kültürün aynı zamanda ve bir arada olması önemli bir sorun olarak görünebilir. Örneğin, Avrupa'nın batısında, 300 milyon kadar insan 30 kadar dil konuşmaktadır, bu durum Avrupa'nın eğitim, edebiyat ve kültür yapısına zarar vermektedir. Avrupa'da çok kültürlülük, Freud'un tabiriyle "kültür tedirginliği" yaşanmasına neden olmuştur.¹⁰⁸

1.4.3.6. Genel Kültür

Genel kültür, bir toplumun sahip olduğu kültürdür, yani ne kadar toplum varsa o kadar da genel kültür vardır. Basit bir ifadeyle bir ülkenin genel kültürü denildiği zaman, o ülkenin genel kültürü düşünülür. Zira, herhangi bir ülkenin ve toplumun inançları, değerleri, hareket tarzları ve yaptırımları o ülkenin genel kültürünü oluşturmaktadır.¹⁰⁹

1.4.3.7. Alt Kültür

Kültür, her toplumsal kesim ve grup için tek bir biçim ve yapıda değildir. Genel kültür, bireyler üzerinde çeşitlilikler gösterdiği gibi, toplumsal yapıda da çeşitlilikler göstermektedir.¹¹⁰ Toplumsal farklılaşmalara göre beliren değişimleri, "alt kültür" kavramıyla açıklayabiliriz. M. M. Gordon alt kültürden şöyle bahseder: " Bir kültürün alt bölümüdür." Sınıf statüsü, etnik köken, bölgesel ayrımlar, kır-kent farklılaşması ve dinsel bağlılıklar vb. gibi toplumsal durumlardan kaynaklanan alt kültür, bireysel üzerinde bütünleştirici etkilerde bulunan işlevsel birliktir.¹¹¹ Steward'ın yerleşme kuramına göre, her yerleşim biriminin kendine özgü özellikleri vardır ve

---

¹⁰⁷ Özkul, s.33-34.

¹⁰⁸ Uygur, s.22-23.

¹⁰⁹ Ahmet Haluk Yüksel, **Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1987, s.51.

¹¹⁰ Yüksel, s.52.

¹¹¹ Muzaffer Sencer, **"Kültüre İlişkin Temel Kavramlar"** Ulusal Kültür, Üç aylık Kültür Dergisi, Yıl 2, S.5, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1979, s.38.

büyük bir kent yerleşmesinin farklı ve semt mahallelerinde bile farklı kültürel özellikler olabilir. Milli sınırlar içindeki bu farklı birimlere ve sentezlere de “alt kültür” denir.¹¹²

1.4.3.8. Karşıt Kültür

Yapısal olarak karşıt kültürleri bir tür alt-kültür olarak kabul edilmektedir. Buna göre, karşıt kültür, toplumun birtakım değerlerine ters düşen bir kültür alt grubudur. Karşıt kültürler toplum ile farklılaşırken, bu farklılaşmanın ve karşıtlığın farkındadırlar. Karşıt kültürü, alt kültürden ayıran en önemli öge, karşıtlık olgusudur. Karşıt kültür, belli kalıplara ters düşenlerin bir grup desteği bulma ihtiyacı üzerine ortaya çıkmıştır. Karşıtlık derecesine göre, karşıtlık oluşturan kültür ve zıt kültür gibi sınıflandırmak da mümkündür. Karşıtlık oluşturan kültür, belli kurallara uygunluk göstermeyen veya gösteremeyen ve alternatif bir yaşama biçimi oluşturma düşüncesinde olanlar iken, zıt kültür grupları ise; yürürlükteki kültürel değerleri ve kalıpları ortadan kaldırma eğilimindedirler.¹¹³ Bozkurt Güvenç ise, bir tablo ile kültürel süreçleri şöyle açıklamakta ve tanımlamaktadır:

---

¹¹² Güvenç, s.111.

¹¹³ Yüksel, s.55.

Kültürleme (Enculturation)	Sosyal bilimlerdeki sosyalizasyona da geniş anlamıyla eğitim. Doğumdan ölüme kadar, bireyin, toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesi ve değiştirilmesi.
Kültürel Yayılma (Diffusion)	Belli bir toplumda, dıştan içe doğru ya da içten dışa doğru, maddi ve manevi öğelerin sürekli olarak yayılması.
Kültürleşme (Acculturation)	Kültürel yayılma süreciyle gelen maddi ve manevi öğelerle, başka kültürden birey ve grupların, belli bir kültüre gitmesi ve karşılıklı etkileşim sonunda her ikisinin de değişmesi.
Kültürlenme (Culturation)	Belli bir toplumun alt-kültürlerinden, ya da farklı toplumlardan kopup gelen birey grupların, buluşması ve bir etkileşim süresi sonunda, asıl kültür ve alt-kültürlerde bulunmayan yepyeni bir birleşime varılması, ulaşılması
Kültür Şoku (Culture Schock)	Bir kültürden başka bir kültüre giden bireylerin, yeni kültüre giden bireylerin, yeni kültüre uyum yapmakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar; gösterdikleri tepkiler.
Zorla-Kültürlenme (Trans-Culturation)	Bir kültüre mensup birey ve grupların, başka bir kültür tarafından zorla değiştirilmesi.
Kültürel Özümseme	Bir kültürel sistemin başka bir kültürel sistemi, giderek, kendine benzetmesi, kültürel egemenliği altına alması.
Kültürel Değişme veya Kültür Değişmesi	Yukarıdaki bütün süreçlerin ve öteki kültürel etkenlerin bir bileşkesi olarak, toplumun bütünüyle veya bazı kurumlarıyla değişmesi ya da değişikliğe uğraması.

Tablo 3: Kültürel süreçler ve tanımları

Kaynak: Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994, s.122.

1.5. Mekân ve Kültür Etkileşimi

İnsanın dünya üzerinde varlığını sürdürürken, çevre ile etkileşim içinde bulunur. İnsan, varoluşundan itibaren “mekân” hissini duymuş, doğa içinde, doğadan korunmak için özel bir mekân oluşturmaya yönelmiştir. İnsanın oluşturmuş olduğu yapay çevre, içinde bulunmuş olduğu sosyal çevreyi tanımlamaya yetmez. Çünkü içinde bulunduğu toplumun “sosyal ve kültürel” yapısı, çevreyle etkileşim içine girerek dönüşür. Toplumların yapısal özellikleri, insan ve çevre kimliğinin oluşmasında somut ve soyut biçimde etkilidir. Somut olarak yerleşim biçimlerini etkilediği gibi, soyut olarak insanların sosyal özelliklerini de etkiler. Kültür çerçevesinde, insanın zamanı, mekânı ve araziyi kullanması farklıdır. Bir toplumun değerler bütünü olan kültür, insan, doğa ve mekân etkileşimini bütünlerken, insanın karmaşık ilişkilerine de yön verir.¹¹⁴

¹¹⁴ Çınar, s.98-100.

1.5.1. Mekânın İnsan Boyutu

Mekân ve insanı birbirinden ayrı düşünemeyiz. İnsanı tanıdıkça, mekânın insan ile ilişkisi olduğunu görebiliriz. İnsan yaşadığı yere benzer, ya da yaşadığı yeri kendine benzetir. İnsan yaşadığı yerin, havasını, suyunu, taşını etkilediği gibi, yaşadığı yer de, zaman ile insanı etkiler.¹¹⁵ Mekân kelime kökeni olarak, “kevn” yani “olmak” demektir. Var olmayı çok geniş anlamda düşünür isek, insan için de ruhsal ve fiziksel boyutuyla bir var olma söz konusudur. Buradan yola çıkarak, insanın kendisini mekân ile açıklamaya çalıştığı, yaptıklarında ve düşündüklerinde mekânın önemini yadsınamayacak şekilde büyük olduğu söylenilebilir.¹¹⁶

Mekân, insan boyutlarına bağlı tanımlanan,
Antropometrik
Duyusal
Algısal
Zihinsel gibi kavramlardan oluşur.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Şenol Göka, **İnsan ve Mekân**, İstanbul: Pınar Yayınları, 2001, s.7-9.

¹¹⁶ Göka, s.40

¹¹⁷ Haraççı, s.8.

İNSAN BOYUTLARI	
ANTROPOMETRİK BOYUTLAR	-Vücut Ölçüleri
<ul style="list-style-type: none"> • Statik Boyutlar (durağan) durumundaki (ayakta-oturan) boy ve • Dinamik Boyutlar (devingen) ölçüleridir. Yatay ve dikey olarak en fazla ulaşabilme uzaklıkları gibi. 	<ul style="list-style-type: none"> -hareketsiz haldeki insanın standart vücut ölçüleridir. - hareket halindeki insanın vücudunun
DUYUSAL BOYUTLAR	- beş duyu organları
<ul style="list-style-type: none"> • Görmeye ilişkin • İşitmeye İlişkin • Dokunmaya İlişkin • Tat Almaya İlişkin • Koku Almaya İlişkin 	<ul style="list-style-type: none"> - göz - kulak - el-deri - dil - burun
ALGISAL ve ZİHİNSEL BOYUTLAR	- insan hafızası boyutları
<ul style="list-style-type: none"> • İnsan Hafızası Boyutları • Reaksiyon Süreleri 	<ul style="list-style-type: none"> - beyin düşünme, karar verme sistemi - sinir- kas sistemi

Tablo 4: Mekânın insan boyutu

Kaynak: Dilara Haraçcı, **İnsan-Mekân İlişkisi**, 1. Basım, İstanbul: Doğu Üniversitesi Yayınları: 4, 2009, s.9.

İnsan ve mekân ilişkilerinde insanın antropometrik ölçülerinin önemi vardır. Bir mekân tasarlanırken, insan ölçütleri esas alınmaktadır. Boyu ve diğer ölçüleri ile insan, çevresine ölçü ve oran kazandırır. Örneğin, kapılar, insanın boyuna, merdiven basamaklarının genişliği insanın ayak uzunluğuna, duvara asılacak tablolar, ayakta duran insanın göz hizasına göre, musluklar insanın boyuna göre konumlandırılır ve boyutlandırılır.

Mekânın algılanması, işitme, görme ve iç duyu ile mümkündür. Birçok nesneyi aynı zamanda, birlikte kavramak ve uzak mekânı algılama olanağı sağlayan, yalnız ve sadece görmedir. Oysa iç duyu mekânı ile işitme mekânı ilişkilerin, yavaş yavaş gelişecek şekilde olmasına imkân vermektedir, verdiği bilgiler de ancak sınırlı bir mekânı kapsamaktadır.¹¹⁸

Mekân ve insan kavramları arasında kurulan ilişkide bir başka boyut, mekânın bir hak olduğudur. Mekân, doğal çevrede, konut mimarisinde, insanın tartışılmaz hakkıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 12. ve 13. maddeleri dolaylı olarak, 25. Maddenin a fıkrasıyla doğrudan mekânın bir hak olduğunu belirtmektedir. 25. Maddenin a fıkrası:

“her şahsın gerek kendisi gerekse ailesi için yiyecek, içecek, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere, sağlığını ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.”

Burada sözü edilen mesken, barınak, oturacak yer anlamına gelmektedir. Canlılığının sürdürülebilmesi için gerekli olan ortam, yani mekân hakkı diğer hakların önüne geçmektedir. Çünkü bitki büyümek için toprağa ihtiyaç duyuyor, balık çoğalabilmek için suya ihtiyaç duyuyor ise, insanın da sağlıklı kalabilmek, iyi koşullarda çalışabilmek için mekâna ihtiyacı vardır.¹¹⁹

1.5.2. Mekânın Zaman Boyutu

Zaman kavramı, nesnelere bağlı olarak farklı içeriktedir. Şöyle ki, nesnelere, gözleme dayalı belirlediğimiz özellikleri renk, ağırlık, uzunluk ve harekettir. Hareket zaman kavramını içermektedir. Burada sözü edilen zaman kavramı saat, saniye, salise, ışık yılı olarak nesnel olarak ölçülebilir. Bir sanat eserinin tarihsel geçmişine bakarken de zaman kavramı kullanılır, burada da yıl olarak ifade edilir. Aynı kavram kullanılsa da, herhangi bir fizik nesnesiyle zaman arasında, o nesnenin hareketinin ölçüsü olması

---

¹¹⁸ Haraççı, s.45-49.

¹¹⁹ Göka, s.33-35.

dışında fazlaca ilişkisi yoktur, ama konu sanat eseri olunca, zaman kavramı esere değer katar. Eser, ne kadar eski olursa, o kadar değerlenir. Zaman kavramını, fiziksel, biyolojik ve psikolojik olarak ayırıp, üç farklı zamandan söz etmek mümkündür. Psikolojik zaman, kişinin ruh haline bağlıdır. Üzüntülü anlarının ya da mutlu anlarının çoğunlukta olması, kişinin kendine özgü zamanında değişebilmektedir. Biyolojik olarak baktığımızda, kişinin uyku düzeni, acıkması, kalp ritimleri zaman duygusunun temel dayanaklarıdır. Fiziksel zaman ise, saat kavramını verir, psikolojik zamanın an kavramından farklıdır.¹²⁰

1.6. Değerlendirme

Kent, paramparça mekânların ve birbirinden kopuk olguların mantık olmadan bir araya geldiği bir kolajdır. Kentte çeşitlilik, renklilik, kaos kısaca her şey vardır. Sonu olmayan bir değişim girdabı olan modernlik ise, kente eklenince, var olanın yıkımı ve karşılığında yeniden yaratılması olarak karşımıza çıkmıştır. Toplumun mekânla ilişkisi açısından bakınca, yepyeni kentlerin kurulup, var olan kentlerin yıkılması, kent sakinlerinin ata topraklarından kopararak, bilmedikleri mekâna sürüklenme şeklinde gelişmiştir.¹²¹ Modern kent, modern apartmanlar, motorlu taşıtlar ve bulvarlar ile birlikte yeni bir imge kazanmış ve bu imgeler, kentin tahribatını kaçınılmaz kılmıştır.

Modernleşme, bireylerin günlük yaşamlarına müdahale ederken, içinde buldukları topluluğun üretim/tüketim kültürünü de etkilemektedir. George Simmel bu durumu şöyle açıklamaktadır:¹²²

“Üretim bugün, bir yandan insanların imrenme, eşitleme ve taklit duygularını kışkırtırken, diğer yandan da farklılaşma, bireyselleşme veya belli bir gruba bağlanma, o grupla kaynaşma, kendi grubuyla ötekiler arasında ayırım yapma eğilimini güçlendirmektedir. Tasarruftan söz edildiği halde, tüketilen nesnelere bunca çeşitlenmesi, insanların, bir önceki eskimeden bir sonrakine özendirilmesi, metropolleşen mekânlarda modanın hararetli değişimleri, tüketicilerdeki hızlı değişimin

¹²⁰ Şafak Ural, “İç İçe Geçmiş Zamanlar”, Ayşe Şentürer (Ed.), **Zaman- Mekân** içinde (17-33), İstanbul: Yem Yayınları, 2008, s.17-18.

¹²¹ Oğuz Işık, Modernizmin Kenti/Postmodernizmin Kenti, **Birikim Dergisi**, Sayı 53, Eylül 1993, İstanbul: İletişim Kitabevi, s.27-30.

¹²² Göka, s.184-189.

bağlı bulunulan gruba karşı toplumsal bir görev gibi algılanması bunun göstergelerinden sayılabilir.” İçinde bulunduğumuz asırda, modernleşme sonucu olarak, yalnızca tüketmeye yönelik üretimin yapılmakta, sadece kâr esas alınmaktadır. Modern kentler içerisinde büyüyen çocuklar, yapay manzaraları doğallık olarak tanımaktadırlar.

Postmodernist yaklaşımlar, mekâna nasıl bakılacağı konusunda, modernist anlayıştan tamamen koparlar. Modernistler, mekânı toplumsal amaçlar uğruna biçimlendirebilirlerken, postmodernistler bağımsızdır ve mekânı toplumsal amaçla hiçbir bağı olmayan estetik hedef ve ilkelere göre biçimlendirebilirler.¹²³ Zulkin, postmodernizmin kente olan müdahalesini şu cümleler ile açıklar: *“Hepsi üzerine yoğunlaşmış örneklerde aynı tasvire işaret etmekte. Postmodern bir kentsel alanı, teknolojiyi kullanarak kendi içine kapalı dünyalar yaratmak için sokaktan koparılmış uzun, gösterişli kuleler aracılığıyla tanımlamaktalar. ... Bir yandan da, postmodern bir kent alanı, eski özgün yapıların yeniden geliştirilmesine ve düzenlenmesine; bir ticaret ya da sanayi kapitalizminin mantığından soyutlanmasına ve geçmişin kırmızı tuğlalı ya da dökme demirli çehresinin ardındaki tüketim mekânlarını güncelleştirmek için yenilenmesine karşılık gelmektedir.”*¹²⁴ Modernizmin tükenişi ile beraber, güvenli mekânlar ve kimlikler de tükenmiştir. Postmodernizmin gelmesiyle ise, kentte güven içinde dolaşmamızı sağlayan haritalar elimizden alınmış, haritasız kentler ortaya çıkmıştır.¹²⁵ Atatürk Bulvarı'nın planlanması bu çerçevede örneklendirilebilir. İstanbul'da kent mekânının modernleşmeyle değişime uğraması, 1930'lu yıllarda yapılan imar çalışmalarıyla başlamıştır. Çalışma konumuz olan Unkapanı Atatürk Köprüsü ve Aksaray arasında konumlanan Atatürk Bulvarı da bu dönemde açılmıştır. Modernizmin şehre yansımaları olarak kabul edilen bu açılışları, Beyazıt'tan Aksaray'a, Aksaray'dan Topkapı'ya uzanan Vatan Caddesi (Adnan Menderes Bulvarı) takip etmiştir. Daha çok ulaşım eksenli olan planlama çalışmalarında, Galata Köprüsü'nden Dolmabahçe'ye, Karaköy'den Azapkapı'ya, Haliç'te iki köprü arasında, Boğaz'da Beşiktaş'tan

---

¹²³ Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, s.84.

¹²⁴ Gottdiener, s.198-199.

¹²⁵ Işık, s.32.

Zincirlikuyu'ya (Barbaros Bulvarı), Marmara kıyısında Sirkeci'den Florya'ya kadar devam etmiştir.¹²⁶

Her siyasi yaklaşım üç ana özellik olan yıkımın estetiği, inşanın cazibesi, siyasetin gücü çerçevesinde kente müdahalede bulunmuştur. İstanbul'da yaşanan kentsel müdahaleler de bu ortak temayla kendini göstermiştir.¹²⁷

---

¹²⁶ Ökten ve Can, s.559-560.

¹²⁷ Murat Şentürk, "Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2011), s.494.

2. BÖLÜM: İSTANBUL'DA MEKÂNSAL DÖNÜŞÜM

Henri Lefebvre, “Production Of Space” (Mekânın Üretimi) adlı kitabında, her bir değer, diğer değerlerle ve fikirlerle mekânda karşılaşması sonunda bir özellik edindiğini veya özellik yitirdiğini açıklar. Özneler bir mekân üretmedikçe ve daha önemlisi gruplar, sınıflar kendilerini oluşturamaz, ya da bir diğerini tanımlayamaz. Mekânda kendi izlerini bırakmayı başaramayan ve uygun bir şekil üretilmeyen fikirler, sunumlar ve değerler, özünü kaybeder ve bir başka deyişle kendini çözümleyen küçük imgeler olarak kalırlar.¹²⁸ İstanbul tarih boyunca, sakinleri, yapıları ve üzerine işlenmiş her kültüre ait ayrı ayrı mimarisi ile değişikliğe sahne olmuştur. Antikiteden günümüze kadar, İstanbul, farklı medeniyetlere ev sahibi olmuş, medeniyetlerin kültürel katmanlarının izlerini taşımıştır.

2.1. İstanbul'un Planlama ve Yerleşme Serüveni

Atatürk Bulvarı kesitine geçmeden önce, İstanbul'un Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi mekânsal dönüşümü incelenecektir. Bu süreç süresince İstanbul geneline uygulanan planlar ve bu planların kente etkisi ve Atatürk Bulvarı'nın açılmasına temel olan Henri Prost'un İstanbul Nazım Planı değerlendirilecektir.

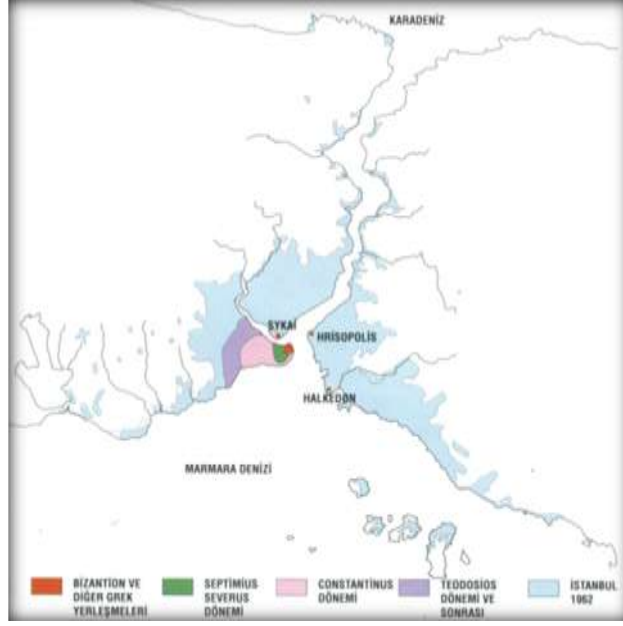
2.1.1. Bizans Döneminde İstanbul

Bizantion, M.Ö. V. asırda, Megaralı Byzas tarafından, günümüzde Topkapı Sarayı'nın bulunduğu tepede kurulmuştur. Megara kolonisinin Sarayburnu'nda kurulmasından önceki ilk Megara yerleşmesi denizle Kurbağalıdere arasında yer alan Halkedon'da (bugünkü Kadıköy) kurulmuştur. Heradotos, Halkedon'un Bizantion'dan 17 yıl önce kurulduğunu söyler. Bir başka yerleşme de, Sykai adında bugünkü Galata'nın bulunduğu yerdeki yerleşmeydi. İncir ağaçları, boğaz yöresinde çok fazla olduğundan, bu alana incir manasına gelen Sykai sözcüğü verilmişti. Asya yakasında boğazın girişinde bulunan başka bir yerleşme de, hakkında pek az bilgi bulunan,

---

¹²⁸ Henri Lefebvre, **Production Of Space**, Donald Nicholson-Smith (çev.), Blackwell Publishing: USA, 2007, s.416.

Resim 3: 1960 yılının İstanbul'u ile karşılaştırıldığında Bizantion ve Konstantinopolis
Kaynak: Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Zeynep Rona (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s.16.

Bizantion'un surları İ.S. 196'da Roma İmparatoru Septimius Severus tarafından yıkılmış ve daha geniş bir alanı kaplayan, birinci ve ikinci tepeleri de içine alan yeni bir sur yaptırmıştır. Ayrıca Severus, kentin omurgasını oluşturacak iki noktayı belirleyip, mese yolunun (ana arter) ilk bölümünü oluşturmuştur. Yeni bir sur yapılarak kentin imar edilmesi, şehrin ilk planlı imarı sayılabilir. Kentin nüfusu ise, yaklaşık olarak 20.000-30.000'dir.¹³¹

Büyük Konstantin 330 yılında bu şehri genişletmiş, etrafını surlarla çevirmiştir.¹³² M.S. 330'da Konstantin şehrin açılışını yapmış, şehir Roma devletinin bir parçası olarak, Roma Devletinin başkenti olmuştur. Roma'da tahta geçen 1. Theodosios' tan sonra devlet doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüştür. Konstantinopolis ise Doğu Roma'nın başkenti olarak varlığını devam ettirmiştir.¹³³

¹³¹ Ökten ve Can, s.543-544.

¹³² Eremya Çelebi Kömürcüyan, **XVII. Asırda İstanbul**, Hrand D. Andreasyon (çev.), İstanbul: Kutulmuş Basımevi, 1952, s.67-68.

¹³³ İstanbul Doğası-Tarihi-Ekonomisi-Kültürü, "Tarih", **Yurt Ansiklopedisi**, İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş., 1983, s.3799-3802.

İstanbul'a tarihi boyunca çok çeşitli isimler verilmiştir. İlk olarak, kurucusu Byzas'ın adıyla, *Byzantion* olarak anılan şehir, daha sonra, İstanbul'u payitaht olarak kuran İmparator Konstantin döneminde ise, *Nea Roma (Yeni Roma)* ve *Konstantinopolis* olarak anılmıştır. Araplar şehre, *Konstantiniye* derken, Türkler ise, *İslâmbol*, *Dersaadet*, *Derâliyye* ve *Asitâne* demişlerdir.¹³⁴

2.1.1.1. Konstantin Dönemi (IV.-V. Yüzyıl)

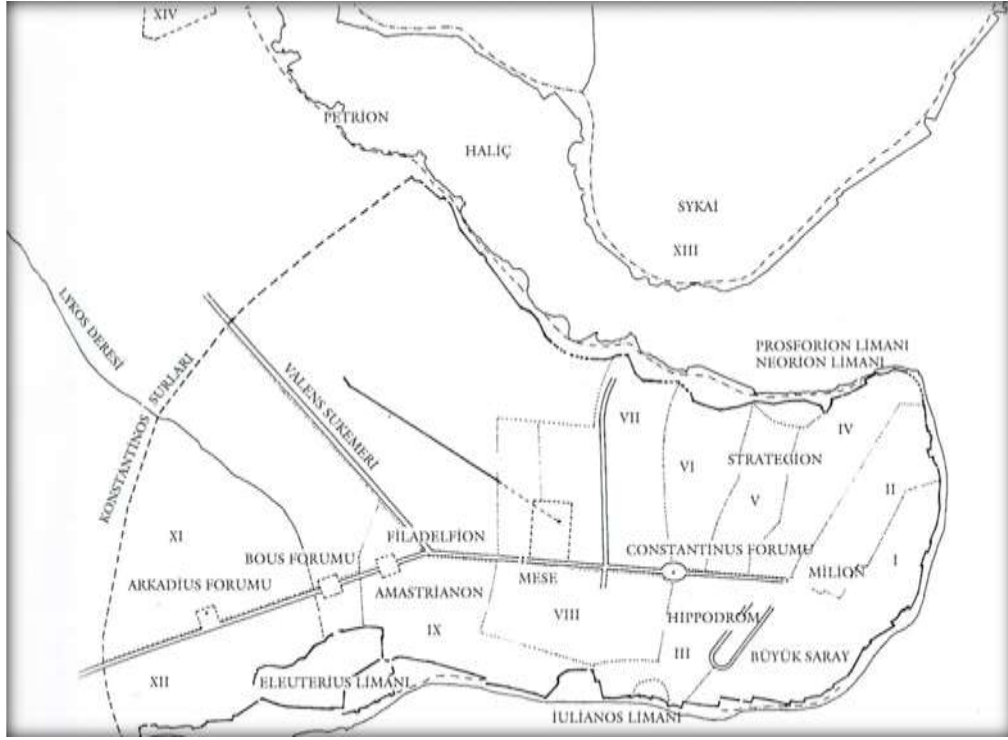
Bu tarihi şehrin büyük olma vasfı, İmparator Konstantin'in, imar çabası ile yeni bir şekil verip genişlettiği Konstantinopolis ile başlar. Tarihi Yarımada'nın en uç bölümünde yer alan Bizantion'un en fazla büyüdüğü kara sınırının Beyazıt Meydanı'na kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Büyük Konstantin, Bizantion'u imparatorluğun merkezi konumuna gelmesi için binalar, yollar, forumlar, surlar yaptırmış, bu surlar Konstantin surları olarak adlandırılmıştır. Bizantion döneminden günümüze herhangi bir yapı kalmamıştır, var olan yapılar, surlar, kemer ve kalıntılar daha çok Roma İmparatorluğu döneminden kalmaktadır.¹³⁵ Kenti çevreleyen surlar, kuzeyden ve doğudan gelen barbarların saldırılarının kırılmasını sağlarken, Konstantinopolis'in uygarlık tarihindeki rolünü de etkilemiştir. Bu surlar kısa zamanda kente dar gelmiştir.¹³⁶

---

¹³⁴ Kömürcüyan, s.67-68.

¹³⁵ Mustafa Cezar, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 2002, s.18-20.

¹³⁶ Jean Ebersolt, **Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları**, İlhan Arda (çev.), İstanbul: Pera Turizm Ticaret A.Ş. Yayın No:4, 1996, s.9.

Resim 4: Constantinus'un kenti (Tahmini Plan)

Kaynak: Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Zeynep Rona (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s.33.

Konstantin 330'da yeni başkenti resmen kurmasından sonra, kentin başkentine çoğunluğu Balkanlar'dan olmak üzere, birçok kişiyi getirmiş, 5. Yüzyılın sonunda nüfus artmış, 300 bini bularak, Roma'dan daha kalabalık bir kent olmuştur. Bizantion, surları, anıtları, limanları, Hipodrom'u ve Sarayburnu'na egemen konumuyla yönetim merkezi olarak önemini korumuştur.¹³⁷ Konstantin döneminde, kentsel boyutta büyük mimari yapılar ile kente ve imparatorluğa güç kazandırmıştır. Konstantinopolis yurttaşları için Bizantion'un batı kapısında Konstantinus Forumu'nu inşa ettirmiş ve bu forum içerisinde birçok esere yer vermiştir. Bizans Dönemi caddelerinin izleri bazı kazılarda bulunmuştur. Şehrin büyük meydanlarından pek iz kalmamakla beraber, meydanları süsleyen anıtların bir kısmı durmaktadır.¹³⁸

Konstantinus Forumu, Konstantinopolis'in buluşma yeri, anıtsal ve simgesel alanıydı. Bu alan, 6. yüzyıl Bizans metinlerini yorumlayan bilim adamlarına göre oval

¹³⁷ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.30-32.

¹³⁸ Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, Birinci Baskı, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006, s.48.

ya da daireseldi. İmparator Konstantin kenti, dört bir yandan getirttiği heykeller ile donatmış, böylece kenti antik heykel hazinesine dönüştürmüştür. Forum, kentin yönetim merkezi konumundadır. Kentte vali ve belediye reisi konumundaki yöneticiler, duyuruları bu meydandan yapmaktadırlar.¹³⁹

Dikilitaşlar, bugün dünya üzerinde İstanbul, Roma, Paris gibi şehirlerin meydanlarını süslemektedir. Bizans'ın eğlence ve yarış kültürünün merkezi konumunda olan Hipodrom, bugünün Sultanahmet Meydanı'dır. Araba yarışları, gladyatör dövüşleri ve benzer aktivitelerin yapıldığı bu alanın yapımına Konstantin zamanında başlanmış, Hipodrom'a ve çevresine abidevi taşlar dikilmiştir. Bunlardan en çok bilineni Dikilitaş'tır. Bu taş, M.S. 361- 363 yıllarında İmparatorluk yapan Julianus tarafından Mısır'da yerinden söktürülmüş, ölümüyle sonrasında İmparator olan 1. Teodoisus tarafından Mısır'dan getirtilmiştir. Dikilitaş 32 gün süren uğraşla bugünkü yerine dikilmiştir. Taş iki parçadan oluşmaktadır. Üzerinde zafer metinleri yer almaktadır. Dikilitaşın ilerisinde Örme Sütun yer almaktadır. Örme Sütun meydana dikildiği vakit çevresi bakır ve tunç levhalar ile kaplıydı. 1204 yılında şehri istila eden haçlılar, anıtı saran levhaları yerinden sökmüştür. Yine aynı meydanda, Burmalı veya Yılanlı Sütun adı verilen bir taş mevcuttur. Bu taş, iç içe geçmiş sütun gövdelerinin bittiği yerde üç yılan ya da ejderha başı şeklindeydi. Orijinal halinden günümüze sadece gövdesi kalmıştır. Günümüzde İstanbul'da iki semte adını veren Çemberlitaş ve Kıztaşı da Bizans Dönemi'nden günümüze kadar gelebilmiş dikilitaşlardandır. Fatih'te bulunan Osmanlıların ilk döneminden itibaren Kıztaşı olarak bilinen taş Bizans Dönemi'nde Markianos Sütunu olarak adlandırılıyordu.¹⁴⁰

Bir diğer meydan Augustaion, Konstantinopolis'in en önemli tören alanlarından biriydi. Şimdi ise, kentsel dekorunu korumamakla birlikte, Ayasofya Meydanı olarak günümüze ulaşmıştır. Burası Bizans'ın İstanbul'undaki en eski kentsel mekândır. Ayasofya'nın, Bazilika Sarnıcı (Yerebatan Sarnıcı)'nın, Hipodrom kalıntılarının üzerine inşa edilen Ayasofya Hamamı'nın konumları, meydana dair ipuçları vermektedir. Augustaion, Konstantin tarafından yeniden inşa edilerek annesi Augusta Helena'ya adanmıştır. Meydanın ortasında, Helena'nın heykeli, kuzeyde

¹³⁹ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.36-38.

¹⁴⁰ Önder Kaya, **Konstantin'in Kutsanmış Şehri**, Birinci Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2008, s.48-53.

Ayasofya, batıda Büyük Bazilika, güneyde Regia Revağı, doğuda Büyük Saray'ın girişi vardı.¹⁴¹

Bizantion'da XI. yüzyıla kadar imparatorların oturdukları Büyük Saray'dan pek az iz kalmıştır. İmparatorluk sarayı olarak adlandırılan Büyük Saray, Hipodrom ve Marmara arasındaki bölgede konumlanmaktaydı.¹⁴²

Roma İmparatorluğu döneminde yapılan tüm sarayların belli başlı ortak özellikleri olduğu görülmektedir. Hipodroma yakınlık, denize yakınlık, etrafa hâkim konumda bulunması gibi. Büyük sarayda gözlemlenen ise yapının birbirine bağlantılı bir biçimde inşa edilmiş olmasıdır. Burada aslında birbirini takip eden eklenti yapılar söz konusudur. Binaları birbirine bağlayan ara geçitler vardır. Zamanla bu yapılarla yenileri eklenmiştir. Saray içerisinde İmparatorun ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetliler için binalar, kiliseler, saray eşrafının konaklayacağı binalar, askerler için kışla, yemek salonları, darphane vb. binalar yer almaktadır. Saraylarda özellikle süse aşırı önem verilmekteydi. İlk yapıldığında dikdörtgen olarak planlanmış olan saray zaman içinde geniş bir alana yayılmıştır. Yine bir Roma geleneği olarak gözlemlenebilecek başka bir özelliği ise bahçesinin çeşitli yeşillik ve çeşmelerle süslenmiş olmasıdır.¹⁴³

Bizans İmparatorları, XI. yüzyıldan sonra, şehrin kuzeybatı köşesinde, başka bir saray yaptırıp, orda yaşamaya devam etmişlerdir. Blakherna Sarayı denilen yapı, Büyük Saray kadar geniş değildi. Konum itibarıyla de Edirnekapı-Ayvansaray arasındaydı. Tekfur Sarayı denilen bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁴⁴

Bizans döneminde evler, genellikle ufak iki katlıydı, evlerin arasındaki dar ve karanlık sokaklar şehrin silüetini oluşturuyordu. İkinci Haçlı Seferi ile şehre gelen Odon de Deuil'ün söylemine göre, şehir, “ *tiksindirici ve pislik dolu...* ” idi. “ *Birçok yerlerde karanlıklar hâkimdi.* ” VI. yüzyılda ise, nüfus artmış, buna bağlı olarak mesken sayısı artarak, ahşap konutlar sıklaşmıştır.¹⁴⁵

---

¹⁴¹ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.42.

¹⁴² Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s.49.

¹⁴³ Gülgün Köroğlu, Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 152, Ağustos 2006, İstanbul: Tarih Vakfı, s.12-24

¹⁴⁴ Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s.51.

¹⁴⁵ Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s.53-54.

2.1.1.2. I. İustinianos Dönemi (VI. Yüzyıl)

Hukukçu ve imarçı kişiliğiyle bilinen I. İustinianos, (527-565) Bizans İmparatorluğu'nun ve başkentinin en ünlü dönemidir. Bu dönem sanatsal yapıtlar açısından zengin bir dönemdir.¹⁴⁶ İustinianos Dönemi'nde yapılan kentsel değişikliklerin büyük bir kısmı, Nika Ayaklanması sonucu olmuştur. Bu ayaklanmayla otuz bin insan katledilmiş, Büyük Saray'ın girişi, Ayasofya, Senato, Patrikhane gibi birçok saray ve kilise ayaklanmacılar tarafından yakılıp yıkılmıştır. Bu olay kontrolsüz halk kitlesinin, kent yaşamına nasıl müdahale edebileceğinin bir örneğidir. Bunun bir benzeri İstanbul'da Lale Devri sonunda gerçekleşmiştir. Bu ayaklanmadan sonra İustinianos kenti, Konstantin Dönemi'nden daha görkemli şekilde inşa etmiştir. İustinianos kentindeki en önemli yapı, 415'te Teodosios'un yaptığı bazilika üzerine inşa edilen Ayasofya'dır. Ayasofya beş yılda, on bin işçiyle tamamlanmıştır.¹⁴⁷ İustinianos bu çalışmaları yakinen izlemiş, 27 Aralık 537'de görkemli bir açılış yapmıştır. Ayasofya, o güne kadar gerçekleştirilen en yüksek ve geniş kubbesi ile Hristiyan âleminin en geniş ibadethanesi olmuştur. İustinianos, günümüze gelen iki önemli sarnıç olan Binbirdirek Sarnıcı ve Bazilika Sarnıcı (Yerebatan Sarnıcı)'nın yapımından, kara surlarının ve Khora Manastırı Kilisesi (Kariye Camii)'nin onarımına kadar birçok önemli imarla adını duyurmuştur.¹⁴⁸

2.1.1.3. Kent Dışındaki Yerleşmeler

Konstantinopolis'te, tüm ortaçağ kentlerinde olduğu gibi savunma sistemi önemliydi, bu yüzden yerleşim surların içerisinde olurdu. Bu olumsuzluğa rağmen, imparator ve maiyeti, senatörler ve soylular kent dışında saray ve benzeri yapılar inşa etmişlerdir. Haliç, 6. yüzyıldan başlayarak kent bütünüünün parçası olmuştur. Aynı dönemde Sykai'de yerleşme gelişme göstermekteydi.¹⁴⁹ Haliç'in öte yakasında bulunan Galata, sahili izleyen dar bir şeritten ibaretti. O dönem Sykai olan bu bölgenin, sahile ulaşan caddesi Ceneviz kolonisinin 13. Yüzyılda ana arteri olmuştur. Galata 5. ve 6 yüzyıllarda kilise, tiyatro, hamam ve limanıyla Roma kentinde bulunan bütün mimari

¹⁴⁶ Robert Mantran, **İstanbul Tarihi**, Teoman Tunçdoğan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.47.

¹⁴⁷ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.99-101.

¹⁴⁸ Mantran, s.55-56.

¹⁴⁹ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.109-110.

özelliklere sahipti. 6. yüzyılın sonlarında II. Tiberios zamanında (578-582) Galatou denilen kule inşa edilmiş, bu kule, İstanbul tarafındaki diğer kuleye uzanarak Haliç'i düşman donanmalarından kapatacak olan zincirin bağlama noktasını oluşturmaktaydı.¹⁵⁰

Boğaziçi'nde ise yerleşmelerin tarihi bilinmemektedir. Boğaziçi, kent dışı yaşamı, avcılık ve balıkçılığıyla önemli bir yerleşmeydi. Boğazdaki yerleşmenin tek zor yanı, deniz ulaşımıydı. Kaynaklara göre, Konstantin'in senatörleri, Boğaziçi'nde villalar inşa etmişler, bu seyrek yerleşme Karadeniz girişine kadar uzanmaktadır. Boğaz girişinin Asya kıyısında, şimdinin Üsküdar'ı Hrisopolis kenti de, kent dışı yerleşmelerden biridir. Buradan Halkedon'a ulaşmak kolaydı, bu yüzden Halkedon'un limanı olarak da kullanılırdı. Marmara Denizi'nin Asya kıyısında da çeşitli yerleşmeler de olmuştur.¹⁵¹

2.1.1.4. Haçlılar ve Konstantinopolis'in Yıkılışı

Konstantinopolis, Doğu Hristiyan uygarlığının merkezi olarak, erken Ortaçağ Avrupa'sını ve İslam'ı büyük ölçüde etkilemiştir. İslamiyet'in yükselişi sonucunda, Doğu Roma İmparatorluğu görkemini yitirmeye başlamış, Haçlı Seferleri de, kentin yıkımı hızlanmıştır. Batılıların Doğu'ya karşı olumsuz düşünceleri, Bizans prenslerinin birbirleriyle olan rekabeti, Konstantinopolis'in istilasına zemin hazırlamıştır. Kentte yer alan karışıklıklar sonucunda, Haçlı Orduları, 1204'te kente girmiş, kenti yağmalayıp talan etmişlerdir.¹⁵² Latin işgali yarım yüzyıldan fazla sürmüştür. Bizanslılar, 1261'de Konstantinopolis'i geri aldıklarında, kent, harabeye dönmüş bir durumdaydı.¹⁵³ Konstantinopolis, iç savaşlar ve dini kavgalarla sarsılmış, bir yandan da dış güçlerin istilalarıyla karanlık bir döneme girmiştir. Kentin nüfusu azalmış, seçkin aydınlar kenti terk etmişlerdir.¹⁵⁴ 14. yüzyılın ikinci yarısında, Bizans İmparatorluğu Konstantinopolis'in topraklarıyla sınırlanacak kadar küçülmüştür. Aynı dönemlerde Osmanlı Devleti Anadolu ve Balkanlar'da güç kazanmaktadır. Konstantinopolis 20 yıl

---

¹⁵⁰ Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul**, Selim Deringil (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.16.

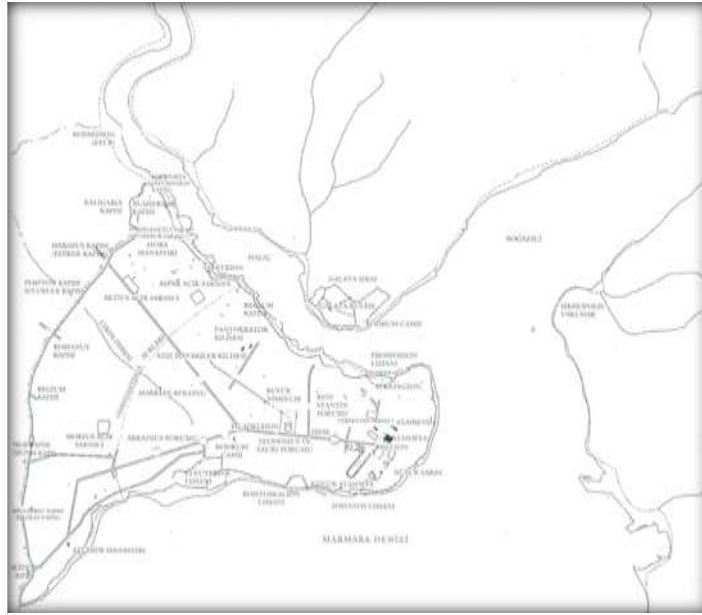
¹⁵¹ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.109-110.

¹⁵² Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.154.

¹⁵³ Mantran, s.136-139.

¹⁵⁴ Mantran, s.163.

süreyile Türk saldırısına maruz kalmıştır.¹⁵⁵ Bu süreç devam ederken, Osmanlı Padişahı II. Mehmet, kent çevresinde bir çember oluşturmuş, Konstantinopolis'e saldırı için hazırlıklarını tamamlamıştır. Son olarak, 1451 yılında, boğazın en dar yerine, I. Bayezid'in yaptırmış olduğu Anadoluhisarı'nın karşısına Rumelihisarı'nı yaptırarak deniz trafiğini denetim altına almıştır. 1452 yılından itibaren Karadeniz'den, Bizanslılara buğday getiren tüm gemiler batırılmıştır. II. Mehmet, 2 Nisan 1453'te, tüm köyleri işgal etmiş, 29 Mayıs 1453 günü ise, Konstantinopolis'te fetih gerçekleşmiştir.¹⁵⁶

Resim 5: Konstantinopolis planı (450-1453)

Kaynak: Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Zeynep Rona (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s.71.

¹⁵⁵ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.160-175.

¹⁵⁶ Mantran, s.184-187.

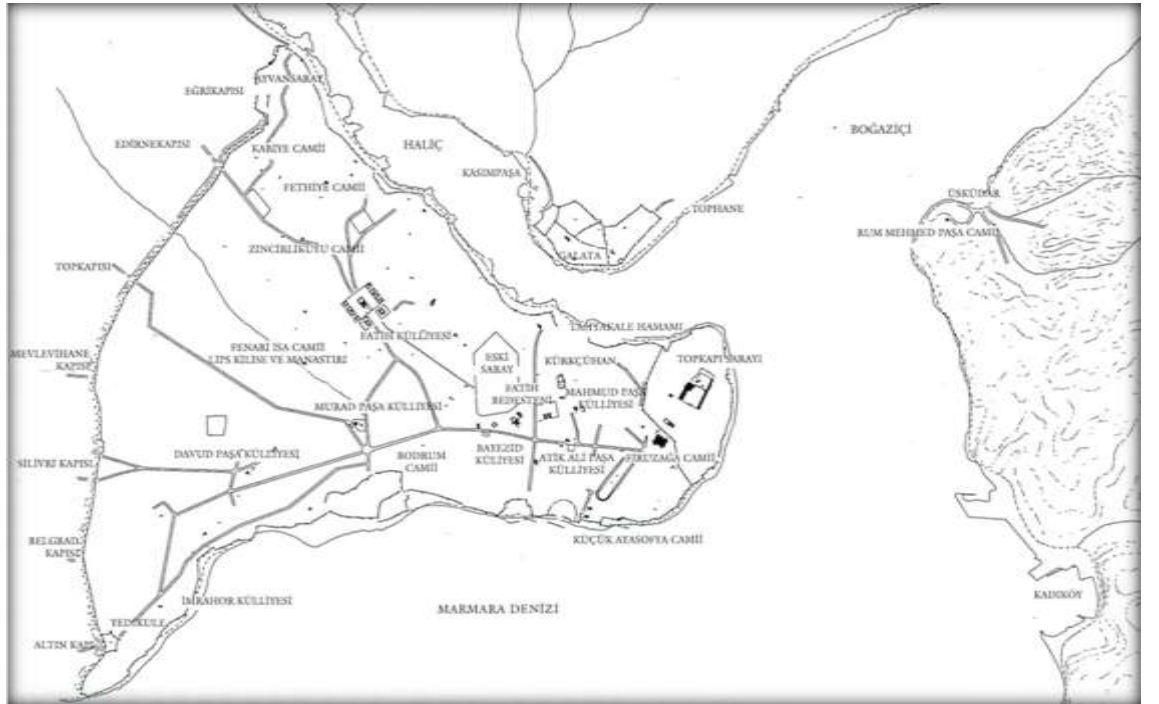
Resim 6: 1422 yılına ait Buondelmonte'nin İstanbul Haritası
Kaynak: Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Zeynep Rona (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s.164.

2.1.2. Osmanlı Döneminde İstanbul

Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'un mekânsal değişimi incelenirken, İstanbul Fetih Sonrası ve Batılılaşma Dönemi olarak ayrılarak değerlendirilmiştir.

2.1.2.1. Fetih Sonra İstanbul

Fetihden sonra, sağlam kalan yapılar ve konaklar orduya ve devletin ileri gelenlerine verilmişti. Kentte yaşayanlar için konut gereksinimi vardı. Kentin hem fiziki olarak hem de toplumsal olarak eski haline gelmesi, kentin nüfusunun artması gerekiyordu. II. Mehmet, iskân sorununu, zorunlu iskân politikası ile çözmüştür. Türklerin yanı sıra, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Slavlar da kente getirilerek, sur içine ve Haliç kıyılarına yerleştirilmişlerdir.¹⁵⁷

Resim 7: Kent planı (1453-1520)

Kaynak: Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Zeynep Rona (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s. 222.

¹⁵⁷ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.187-188.

İmar ve yeniden yapılandırma faaliyetlerinin temelinde, toplumun İslamiyet ile beslenen değerleri ve geleneksel Osmanlı şehircilik anlayışı vardı. Fetih sonrasında İstanbul'un nüfusu, 50.000 iken, devletin zorunlu göç sistemiyle nüfus 100.000'i bulmuştur. Fatih, kenti planlamaya İstanbul'u 13 kentsel bölgeye ayırarak başlamıştır. Bunlardan ilki, Ayasofya ve çevresiyken, diğer on 12 nahiye, padişah ve paşaların kentin fethinden sonraki yetmiş yılda yaptırmış oldukları külliyelerin çevresinde oluşmuştur. Nahiyelerin birimleri olan mahalleler, küçük camiilerin, tekke ve türbelerin çevresinde gelişmiştir.¹⁵⁸

II. Mehmet, kenti İslamlaştırma çalışmalarına, yeni yapılar yaparak ve eski yapıları dönüştürerek başlamıştır. Ayasofya'nın ardından, birçok kilise camiiye dönüştürülmüştür. İslamlaştırma kentin hem çehresini, hem de örgütleniş biçimini değiştirmiştir. Kente sükûnetin gelmesiyle beraber, ticari faaliyetler de yoluna girmiştir. Haliç boyunca uzanan liman Galata Limanı etkinlik kazanmıştır. Tarihi Yarımada içerisine kervansaraylar ve hanlar yapılmaya başlanmış, önemli bir ekonomik merkez de Büyük Bedesten (Kapalıçarşı) idi.¹⁵⁹

Bizans kentinin yoğun dokulu ve düzensiz sokaklarındaki dönüşüm Fatih Devri'nde başlamıştır. Bizans Dönemi'nde büyük meydanları birbirine bağlayan ana arterler mevcut iken, bunların önemi azalmış, çevre nahiyeler ile birleşmiştir.¹⁶⁰ Toplumsal yaşamı düzenleyen iki toplumsal kurum olan aile ve camii, İstanbul kenti için yerleşme ve gelişmenin çekirdeği olmuştur. Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi, İstanbul' da yerleşme camii çevresinde olmuştur. Aile ve camii, toplumsal ve dinsel hizmetlerin merkeziydi. Mahalleler ise hem toplumsal hem de fiziki olarak aile yapısına ve ilişkilerine benzer özellikler taşımaktaydılar. Mahallede kentsel kurum olarak daha yakın ilişkiler içinde sosyal yapılanma söz konusu iken, camii ve çevresindeki yapılar ise, daha yaygın sosyal içeriği gerektiriyordu. İslam şehirlerinde, aile dokunulmazlığı ve mülkiyet kavramıyla doğrudan ilişkili olan çıkmaz sokaklar, İstanbul mahallelerinde kent merkezine uzanan ana caddenin dışında çoğunlukla mevcuttu.¹⁶¹ 15. yüzyılın İstanbul'unda mescidler çevresinde mahalleler oluştuğundan, kentsel alanların gelişimi,

---

¹⁵⁸ Ökten ve Can, s.544.

¹⁵⁹ Mantran, s.197-198.

¹⁶⁰ Çelik, s.21-22.

¹⁶¹ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.193-195.

mescidlerin sayısı ile ölçülebilmekteydi. Mescidlerin sayısı, nüfusun üçte birinin Haliç'e bakan yamaçlarda yaşadığını göstermektedir. Marmara kıyılarındaki Müslüman mahallelerinde ise, kent nüfusunun yüzde 15'i oturuyordu.¹⁶²

İstanbul'un nüfusu 1477'de 16.326 hane iken, 1535 yılında 80.000 haneye çıkmıştır. Sur içinde fazlalaşan nüfus sonrası, Tophane, Fındıklı, Cihangir ve Kasımpaşa çevresinde yeni mahalleler oluşmuştur. İstanbul'un nüfusu arttıkça Müslüman-gayrimüslim oranı sabit kalmıştır. 1477 ve 1535 sayımlarının ikisinde de Müslümanlar nüfusun %58'ini, Hristiyanlar %32'sini, Yahudiler ise %10'unu oluşturmuşlardır. 16. yüzyıl inşaat faaliyetleri bakımından önemli bir dönemdir. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı boyunca, Mimar Sinan tarafından birçok mimari yapı yapılmış, klasik Osmanlı mimarisi doruğuna ulaşmıştır. Sinan'ın 300 eserinin, 120 adedi İstanbul'dadır. Sinan'ın eserlerinde mekân ve binalar birbirini tamamlar. Yapılar şehrin silüetiyle bütünleşirken, bu durum mekâna hareketlik ve yükseklik kazandırır.¹⁶³

16. yüzyılın sonlarına doğru eski surlar içinde, İstanbul'un yedi tepesi üzerindeki yapılar bulunduğu ve bunların çevresinde yerleşmenin olduğu belirtilmektedir. İstanbul Ansiklopedisi'ne göre¹⁶⁴, İstanbul'un yedi tepesi şehrin suriçi kesimlerinde yer almaktadır. Yedi tepenin ilki, Sarayburnu'ndan içeri doğru yükselen, üzerinde Ayasofya'nın, Sultanahmet Camii'nin ve Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yükseltidir. İkinci tepede Nuruosmaniye Külliyesi ve Çemberlitaş yer almaktadır. Üçüncü tepenin üzerinde Harbiye Nezareti ve Beyazıt Külliyesi yer alır. Dördüncü tepe, üzerinde Fatih Külliyesi bulunan, güneyde Lykos Deresi vadisine ve Aksaray'a doğru inen, kuzeyde oldukça dik yamaçlarla Haliç sahiline kavuşan tepedir. Beşinci tepe üzerinde Sultan Selim Külliyesi vardır. Altıncı tepe, Kariye Camii civarındadır. Son tepe ise, Aksaray semtinden surlara ve Marmara sahiline kadar giden bölgedir. Topkapı, Aksaray ve Yedikule, üçgenin üç köşesini meydana getirir.

Metin And bu tepeleri İstanbul Ansiklopedisi'ndekine nazaran farklı belirtmektedir.¹⁶⁵ İlk tepe Edirnekapı üzerinde bir saray ve III. Murat'ın annesi için

¹⁶² Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.223.

¹⁶³ Çelik, s.23-24.

¹⁶⁴ "İstanbul'un Yedi Tepesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.457-458.

¹⁶⁵ Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul*, Birinci Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.25-30.

yaptırması olduğu Kariye Camii üzerindedir. İkinci tepede, Fener'e bakan St. Mary Pammakaristos Kilisesi yer almaktadır. İstanbul Patriğinin de evi bu kiliseye yakındır. Fatih Sultan Mehmet Camii ve Türbesi üçüncü ve en yüksek tepededir. Camii yakınında, din ya da ulus gözetmeksizin tüm yolcuların üç günlüğüne konaklayabileceği yüz oda ve ayrıca misafirler için sınırsız yiyecekler vardır. Camii çevresinde muhtaçlara yardım maksatlı bir kompleks kurulmuş bu kompleks içinde, akıl hastanesi, yurtlar ve hamamlar vardır. Dördüncü tepede Sultan Süleyman'ın babası Sultan Selim Camii ve Türbesi vardır. Beşinci tepede Sultan II. Bayezid Camii ve Türbesi vardı. Camii çevrelerinde yerleşmeler mevcuttur. Altıncı tepede, Sultan Süleyman Türbesi, yedinci ve son tepede, Ayasofya konumlandırılmıştır.

Sur içi dışında Eyüp'te, yeni bir tersanenin kurulmuş olduğu Kasımpaşa'da, II. Mehmed'in top dökümhaneleri açtığı Tophane'de, II. Bayezid'in devşirmelerden saraya iç oğlan yetiştirmek için açılan Pera'daki Galatasaray'ında geri kalan nüfus konumlanmıştır.¹⁶⁶ İstanbul'un nüfusu, 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında artmaya devam etmiştir. Osmanlı toprakları bu tarihlerde en geniş konumuna ulaşmış olmasına rağmen yangın ve doğal sebeplerden ötürü, yeni yapı gereksinimi sürmeye devam etmiştir. 17. yüzyılın İstanbul'un da sur dışı yerleşmelerin sayısı artarken, Eyüp'ten Sütlüce'ye kadar yerleşme sürmüştür. Boğaziçi ve Üsküdar'ın gelişmesiyle, deniz ticareti önem kazanmıştır. Deniz ticaretinin önem kazanmasıyla, ticari yapılar kâgir olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Bunda 17. yüzyılda sık sık çıkan yangınların payı büyüktür. Ancak, ahşaptan tam anlamıyla vazgeçilmemiştir.¹⁶⁷

İstanbul'un gelişmesinde, özellikle 17. yüzyıl sonrasında Galata bölgesi nüfus olarak gelişmekle kalmamış, İmparatorluğun Avrupa'yla olan ilişkilerinde de düzenleyici bir rol oynamıştır. Elçilik binalarının yer aldığı Galata'da yerleşim, bu yapıların ve Galatasaray çevresiyle sınırlanmıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul, Türk- İslam yaşama çevresi olarak kendini tamamlamışsa da, Galata farklı cemaatlerin yerleşmesi olarak bu tanımlamadan uzak kalmıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.223.

¹⁶⁷ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.268-271.

¹⁶⁸ Doğan Kuban, **Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları**, İkinci Basım, İstanbul: Yem Yayınları, 2010, s.64.

2.1.2.2. Batılılaşma Döneminde İstanbul

İstanbul'un modernleşme sürecine girmeden önce, ilk olarak Paris'i okumak faydalı olacaktır. Çünkü İstanbul, Paris örneğinde çalışan uzmanların gözlem ve çalışmalarına sahne olmuştur. Planlama ve dönüşüm çabalarında gerek siyasetçiler gerek ise şehir plancıları tarafından Paris, İstanbul için bir örnek olarak kabul edilmiştir.

19. yüzyılda modernleşmenin gündelik hayatta ve kentte yaptığı sarsıcı dönüşümlerin en görünür olduğu yer Paris'tir. Paris, dar sokakları ve pazarların kurulduğu küçük meydanları ile bir 17. yüzyıl sonuna kadar Ortaçağ kenti görünümündeydi. 18. yüzyıldan itibaren imparatorluk güçlenmeye başlamış, Paris'in görünen yüzü değişim sürecine girmiştir. 1840-1870 tarihleri arasında Fransız Endüstri Devrimi ile de bu değişim doruk noktasına ulaşmıştır. Paris 19. yüzyılda modern görünümü ve çekiciliği ile sadece Fransa'nın değil tüm Avrupa kara kıtasının başkenti haline gelmiştir.¹⁶⁹

1949-1853 yılları arasında, Paris'in ilk şantiyeleri Napoléon zamanında faaliyetlerine başlamıştır. Paris, Fransa'nın kalkınmasına başlangıç olan bir mittir. Siyasi ve ekonomik iktidarın başkenti olması, gün geçtikçe daha yoğun bir kompleks oluşu şehre önem katmıştır. Şehrin sınırları durmaksızın gelişmiş, buna istinaden de nüfus gün geçtikçe artmıştır. Paris'in durmak bilmeyen büyümesinin çilesini herkes çekmektedir. Kırsal kesim kendini geliştirirken, merkez problemler arasına sıkışıp kalmıştır. 18. Yüzyılın sonlarına doğru Paris'in nüfusu, Fransa'nın % 40'ını bulmuştur. Her ne kadar, devrim sayılabilecek büyük ölçekli çalışmalar başlanamasa da, hızlı nüfus artışı Paris'te küçük çaplı değişiklikler yapılmasını zorunlu kılmıştır. Modernleştirme çalışmalarına başlamadan önce, bu çalışmalara öncelik edecek sanatçı, mimar, mühendis, uzman kişilerden oluşan bir *sanatçılar komitesi* kurulmuştur. İlk olarak bu komite, Paris'in yenileme çalışmalarına altlık oluşturacak yol yapımlarıyla ilgilenmiştir. Bu komiteyi oluşturan uzman kişilerin başlıca üç hedefi vardır:¹⁷⁰

Manastırların işgal ettiği geniş alanları kullanılabilir kılmak,

---

¹⁶⁹<http://www.mekanar.com>

¹⁷⁰Carmona, s.117-123.

Havasız ve tozlu sokakları genişletmek,

Şartlar elverdiği zaman gerçekleştirilecek güzelleştirme planları hazırlamak.

Resim 8: Haussmann'ın açtığı yollar

Kaynak: www.mekanar.com (Erişim Tarihi: 26.04.2012)

Endüstri Devrimi sonucu hızlı kentleşme ve kırsaldan kente göçle Paris'in nüfusu 1840'da bir milyona ulaşmış ve bu nüfusun 400 binini işçi sınıfı oluşturmaktaydı. 1870 yılına gelindiğinde ise kentin nüfusu iki milyonu bulmuştu. Hızlı nüfus artışı beraberinde sağlık, kanalizasyon ve temiz su gibi altyapı sorunları, ulaşım ve en önemlisi konut ihtiyacı gibi sorunları da beraberinde getirmişti. Paris'in tarih boyunca sur duvarları içinde bir kent olması da ayrı bir sorun teşkil ediyordu. Nüfus yoğunluğu ile ortaya çıkan konut sorununa çözüm apartmanlar olmuştur. Bir yandan üç katlı olan Paris apartmanları beş kata çıkarılırken, yeni yapılan apartmanlarda imar kuralları ile beş kat ile sınırlandırılmıştır. Apartman kültürü 1853'te vali olan Haussmann ile doruk noktasına ulaşmıştır.¹⁷¹

Paris'in dönüşümünde şehir dokusunun yenilenmesi için Napoléon'un bazı prensipleri vardır.¹⁷²

¹⁷¹<http://www.mekanar.com>

¹⁷²Carmona, s.156-157.

Garların sokaklarla, birbirleriyle ve şehir merkeziyle olan bağlantısını oluşturmak,

Bakanlıklar ve önemli idari binaların bulunduğu binalar arasındaki ulaşımı kolaylaştırmak,

Birliklerin ilerlemesini kolaylaştıracak geniş yolların yapılması,

Şehrin merkezinin modern zincirleme bir sistem ile meydanlar ile birleştirilmesi,

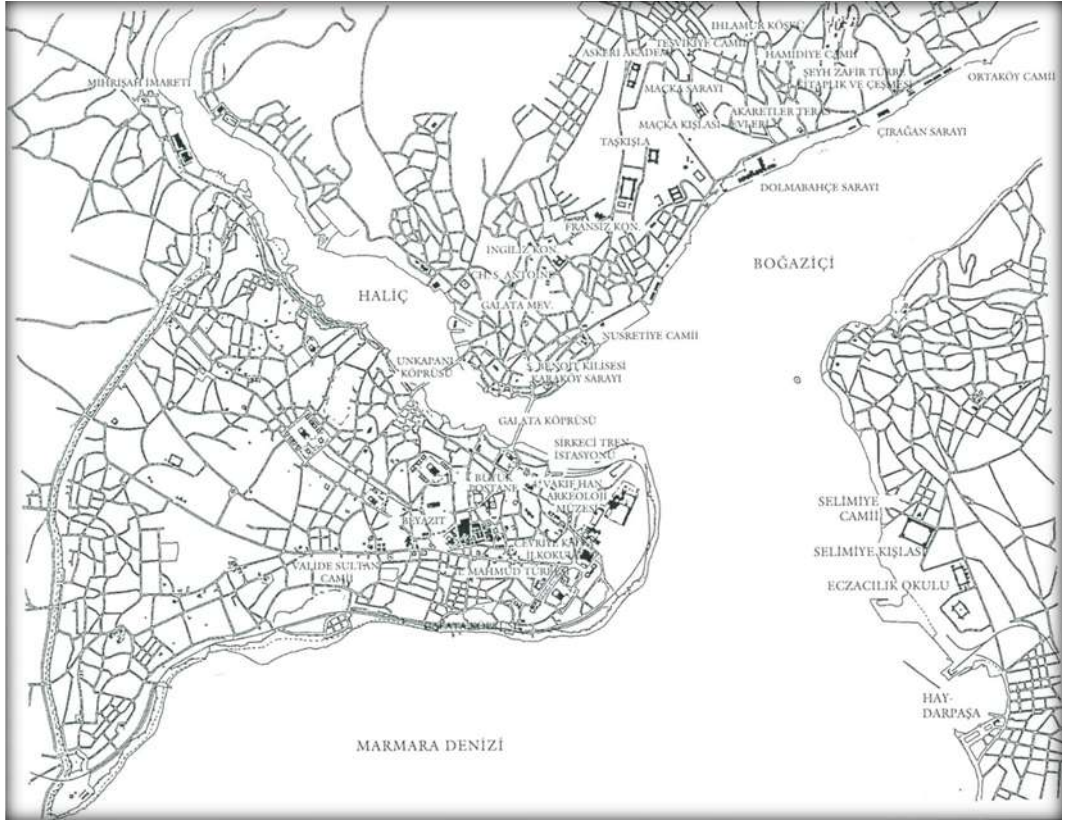
Paris'in her bölgesinin kendi yeşil alanına sahip olması.

Yapıların estetik olarak daha iyi bir görünüme kavuşmaları.

Bu plan, imparatorluk döneminde taslak halinde iken, Haussmann ile beraber önemli değişiklikler ile uygulanmaya başlamıştır. Kent İmparator Napoléon'un gücünü gösteren simgesel, büyük yapılar ile donatılmış, temiz su, kanalizasyon, demiryolu, ofis, market, itfaiye, okul, hastane, hapisane gibi bir modern kentin gerektirdiği altyapı hizmetleri sağlanmış ve yeni binalar inşa edilmiştir. Bunların yanı sıra kentin mevcut dokusu üzerinde de değişiklikler yapılmıştır. Bir cetvel ile çizilmiş gibi geniş ve uzun bulvarların açılması için birçok yıkım yapılmış, Paris yepyeni bir görünüm almıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında dünya savaşları nedeni ile büyük bir değişiklik gözlenmeyen kentte 1950'lerle beraber yeniden bir metropol olmanın sorunları ile karşılaşmaya başlamıştır.¹⁷³

---

¹⁷³<http://www.mekanar.com>

Resim 9: Kent Planı (1789-1878)

Kaynak: Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Zeynep Rona (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s.347.

Paris, modernleşme sürecinde bir mit şehir olarak kabul edilirken, 18. yüzyılın Osmanlı'sında ise değişim arayışları başlamaktaydı. Osmanlı, sadece imar ve yapı faaliyetlerinde değil yönetsel anlamda da Batı'dan etkilenmiştir. İstanbul'da kayda değer anıtsal yapılar inşa edilmese de Osmanlı'ya faydası olacağı düşünülen Avrupa'daki yenilikler gözlem yoluyla takip edilmiştir. 1720'de Osmanlı Devleti Paris'e ilk elçisi olarak Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi göndererek, diplomatik vazifesine ek olarak, Fransız Medeniyeti'nin kaleleri, fabrikalarını, mahsullerini tespit edip, aktarması istenmiştir. Elçinin Fransız sarayları ve çevre mimarileri aktarması üzerine, İstanbul'da ilk Batı tarzında saray ve yapılar inşa edilmeye başlanmıştır.¹⁷⁴ İstanbul, 18. Yüzyılda yerleşim bölgeleri aynı kalsa da sınırları genişlemiştir. Haliç, Üsküdar ve Boğaziçi'nin nüfusu artmıştır. Doğan Kuban buna örnek olarak, 16. yüzyılda yapım tarihi bilinen camii ve mescitlerin kentteki camii ve medreselere oranının yüzde 62,4

¹⁷⁴ Çelik, s.25.

iken, 17. ve 18. yüzyıllarda bu oranın yüzde 45'e düşmesini verir. 1722 yılında Kâğıthane'de Sadâbad Sarayı'nın temelleri atılmış, Kâğıthane Deresi ıslah edilmiş, bir kanal yapılmış, bu kanal çevresinde bahçeler, köprüler, havuzlar, kasırlar inşa edilmiştir. Bu değişiklikler, 1721-1730 yılları arasında devam etmiş, bu dönem Lale Devri ismiyle anılmıştır. Patrona Halil İsyanı ile bu lüks inşaatlar yıkılıp, Lale Devri İstanbul'u yok edilmiştir.

18. yüzyılın İstanbul'unda Batı örneğinde yapılan yapıların başında kışlalar gelmektedir. Büyük boyutlu ve yabancı üsluplarla inşa edilen bu askeri kışlalar, 19. yüzyılın başkentini görsel olarak hazırlamışlardır. Köşk ve kasırların, hasbahçelerin yerlerine inşa ettirilen bu yapılar, Kalyoncu Kışlası, Humbarahane, Tophane ve Selimiye Kışlaları, Taksim'de yaptırılan Topçu Kışlası, Kuleli'ye, Ayazağa'na yaptırılan kışlalar, İstanbul'un silüetini değiştirmiştir.¹⁷⁵ İstanbul, 1838 yılında Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması ile dünya ekonomisine açılmış, 1839 Tanzimat Fermanı ile kurumsal, hukuki ve kentsel yönetim alanındaki batılı yeniliklerini devam ettirmiştir. Islahat Fermanı ile de devletin desteklediği medeniyet ve kültür dönüşümüne sahne olmuştur.¹⁷⁶

Tanzimat Dönemi'nde yapılan reformlardan bir diğeri, yönetim sisteminde yapılan değişikliktir. İlk olarak İstanbul'da, daha sonra Anadolu şehirlerinde belediye yönetimi kurulmuştur. Tanzimat öncesi dönemde beledi ve mülki işlerden kadılar sorumluydu. Kadılar şehrin yargı mercii olduğu gibi, vakıf, pazar ve esnafın da denetçisiydi. Kadı'nın bu görevlerinde kendisine muhtesip, imam ve subaşilar yardımcı olmaktaydı. 1826 yılında İhtisap Nezareti'nin kurulmasıyla, şehirlerin beledi ve kolluk hizmetleri bu kuruma yüklenmiştir. 1836 yılında vakıfların tüm işleri Evkaf Nezareti'nin sorumluluğuna aktarılmıştır. Kadıların görevi, bu değişiklikler ile beraber sadece yargıyla sınırlandırılmıştır. İstanbul, Tanzimat Dönemi'ne kadar adli ve beledi hizmetleri bakımından dört bölge ve bu dört bölgenin altında kırk şubeye ayrılmıştır. Bu dört bölge içinde İstanbul Kadısı, diğerlerinden vazife olarak üstündü, şehrin valisi

---

¹⁷⁵ Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, s.67-70.

¹⁷⁶ Ökten ve Can, s.552.

konumundaydı. Bilâd-ı Selâse denilen Üsküdar, Galata ve Eyüp kadıları da, buldukları yerin daire başkanı konumundaydılar.¹⁷⁷

Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde ilk sanayileşme çabalarıyla beraber, İstanbul'un ulaşım altyapı çalışmaları başlamıştır. 1855 yılında Şehremaneti kurulmuş, İstanbul 14 belediyeye ayrılmıştır.¹⁷⁸ Şehremaneti İstanbul genelinde belediye hizmetlerini yürütecek teşkilatın adıydı. Şehremaneti, İstanbul halkının zaruri ihtiyaçlarından olan eşyanın tedariki, narh işleri, esnaf denetimi, şehrin temizlik işleri, çarşı ve pazarların yönetimi ile vergi ve resimlerin tahsil edilerek Hazine'ye teslimi vazifeleri arasında yer almaktaydı. Merkezi idarenin bir şubesi olarak ortaya çıkan Şehremaneti'nin şehir meclisi adında bir organı vardır. Şehir meclisi, şehremini, iki yardımcısı ile halkın ve esnafın ileri gelenlerinden atanan 12 kişiden kurulmuştur. Şehremaneti, Tanzimat'ın getirdiği batılılaşmanın kurumsal ayaklarından biriydi ancak kendisinden beklenen başarıyı sağlayamadığından şehir meclisi lağvedilmiştir.¹⁷⁹

Şehremaneti'nden sonra Hükümet, İstanbul'da Avrupalı tarzda belediye örgütü kurmak için tekrar çalışmalara başladı. Galata ve Beyoğlu semtlerinde, nüfusun yoğun ve kalabalık olması, yapıların Batı tarzında inşa edilmiş olması ve sakinlerinin belediye işlerden anlayan Avrupa görmüş kimseler olması nedeniyle örnek bölge olarak 1858'de Altıncı Daire-i Belediye kurulmuştur.¹⁸⁰ Belediye ile ilgili yapılan bu değişiklikler, hizmetlerin kent sakinlerine daha düzenli bir şekilde ulaşmasına olanak sağlamıştır. Yeni meydan düzenlemelerinin yapılması, yolların genişlemesi yeni belediye dairelerinin kurulmasıyla başlar. İstanbul'un imarı için örnek alınan şehir Paris'tir. Öyle ki, Paris Belediye'nin ünlü şehir plancısı J.A. Bouvard'a II. Abdülhamit Sultanahmet, Beyazıt ve Eminönü için planlar hazırlatmıştır.¹⁸¹

Altıncı Belediye Dairesi'nin görevi, sokak, kaldırım, su ve havagazı hizmetleriyle gıda maddelerinin fiyatlarını, ölçü ve tartı aletlerini, inşaat ve onarım işlerini, pazar yeri, otel, tiyatro, lokanta, kahvehane ve halka açık yerleri denetlemektir.

¹⁷⁷ Bilal Eryılmaz, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İkinci Basım, İstanbul: İşaret Yayınları, 2006, s.201.

¹⁷⁸ Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, s.76.

¹⁷⁹ Bilal Eryılmaz, "Osmanlı Yerel Yönetiminde İstanbul Şehremaneti", Vecdi Akyüz (Ed.), **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler** içinde (389-413), İstanbul: İlke Yayıncılık, 1996, s.392-393.

¹⁸⁰ Recep Bozlağan, **İstanbul Derinlik, Değişim ve Güç**, İkinci Basım, İstanbul: Hayat Yayınları, 2012, s.107.

¹⁸¹ Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, s.77-78.

Bu vazifeleri yerine getirirken masrafını, bölgedeki ev ve dükkânlardan alınan mizan resmi, bina tamir ve ruhsat harcı ile emlak vergisiyle karşılıyordu. Hazine yardımları da önemli gelir kaynağıydı. Beyoğlu-Galata Bölgesi'nde uygulamaya konulan belediye modelini, diğer semtlere de yaygınlaştırma amaçlı 1868 yılında “Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi” yayınlanmıştır. Bu kanun, 63 maddedir ve İstanbul'u 14 bölgeye ayırmayı öngörmüştür. Nizamnamede öngörülen belediye dairelerinden çok azı faaliyete geçmiştir, bunun nedeni de gelir yetersizliğidir.¹⁸²

Resim 10: İstanbul'un Daireleri (1857)

Haritada Emirgan (8), Büyükdere (9) ile Beykoz (10) ve Beylerbeyi (11) gösterilmemiştir. Kadıköy (13) Üsküdar'ın güneydoğusundadır. 14. Daire Adalar'dır.

Kaynak: Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul**, Selim Deringil (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.29.

19. yüzyılın ikinci döneminde İstanbul, Avrupa kentlerinin başkentleri gibi gelişme dönemine girmiştir. Tüm Avrupa, Paris'in İmparator III. Napoléon ve Vali Eugéne Haussmann yönetiminde (1853-1872) yeniden inşasına ve Viyana'nın 1860'larda Ringstrasse çevresindeki gelişimine, Roma'nın Alessandro Viviani'nin 1882 tarihli planı uyarınca imarına sahne olurken, bir yandan da Osmanlı benzer planlama çalışmalarını yürütmekteydi. İstanbul'un kent planlamasında, kenti tahrip eden yangınların da rolü büyüktür. Yangınlardan sonra yeniden kent düzenlenmiş ve

¹⁸² Eryılmaz, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, s.395-397.

gözde mahallelere ulaşmak için yeni yollar yapılmıştır. İstanbul’u 19. yüzyılda, Haussmann’ın Paris’i ile kıyasladığımızda, Paris’teki Haussmann’ın bulvarları kentin Ortaçağ’dan kalma dokusunu baştan sona kesmiş, organik doku bozulmuştur. Paris’te, bütün yapılar cadde ölçeğinde şekillenerek ulaşım endeksli bir gelişim sağlanmıştır. İstanbul’da ise düzenlemenin sınırlarını yangınlar belirlemiş, kısmen mahalle mahremiyetleri korunmuştur.¹⁸³ 19. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul’da yoksul semtlerin dışında, Galata, Beyoğlu, Boğaziçi, azınlıkların oturdukları Fener, Balat, Kumkapı, Gedikpaşa gibi semtlerde Batı mimarisi örnek alınarak yapılar yapılmaya başlamıştır.¹⁸⁴

Osmanlı Parlamentosu, demokratik gelişme ve siyasi katılım konusunda en önemli kurum olarak belediyeleri görmüştür. Bu yüzden Kanun-ı Esasi’nin 112. maddesinde, “*belediye işlerinin, Dersaadet ve taşralarda seçimle teşkil olunacak belediye meclislerince idare olunacağı ve belediyelerin kurulması, görevleri ve üyelerinin seçiminin bir kanunla düzenleneceği öngörülmüştür.*” 1877 yılında Dersaadet Belediye Kanunu ve Vilayet Belediye Kanunu parlamentoda onaylanmıştır. Dersaadet Belediye Kanunu, Şehremaneti’nin önceki yapısını muhafaza etmiştir. Şehremaneti, Şhremeni, Şhremaneti Meclisi ve Cemiyet-i Umumiye Belediye’den oluşmuştur. Kanun belediyenin görevlerini liste olarak sıralamıştır. Dersaadet Belediye Kanunu siyasi gelişme sürecinde önemli bir yere sahiptir çünkü ilk defa tek dereceli seçim esası getirilmiş, gizli oy, açık tasnif ilkesi benimsenmiştir.¹⁸⁵

Dersaadet Belediye Kanunu’nda 14 olan belediye dairesi 20’ye çıkarılmıştır. 1912 yılında çıkarılan Dersaadet Belediyesi Hakkında Geçici Kanun ile İstanbul’daki belediye daireleri kaldırılarak yerine 9 belediye şubesi kurulurken, Şehremaneti Meclisi yerine ise bir encümen kurulmuştur. 1877 yılında yürürlüğe konulan Dersaadet Belediye Kanunu Türkiye’nin ilk belediye teşkilat kanunu olup çeşitli değişikliklerle 1930 yılına kadar uygulanmıştır.¹⁸⁶

---

¹⁸³ Çelik, s.67.

¹⁸⁴ Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, s.80.

¹⁸⁵ Eryılmaz, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, s.397-400.

¹⁸⁶ İrfan Türkoğlu, **Yerel Yönetimlerde Mali Reform Arayışları: Türkiye’de Belediyelerde Mali Özerklik ve Belediye Başkanlarının Mali Özerklik Algılaması**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı: Ankara, 2009, s.81.

2.1.2.3. Galata ve Pera

İstanbul'un Avrupalı bir görüntüye bürünmesindeki en önemli bölge Galata Bölgesi'dir. İstanbul bölgesi erken yüzyılda 1840'lara kadar durağan bir süreç yaşadıysa da, Galata da aksine hareketlilik ve büyüme yaşanmıştır. İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra Fatih, Galata'nın yönetimini almıştır. Galata, liman bölgesi olarak genişlerken, Pera ise bağ ve meyve bahçeleriyle, geniş konaklarıyla üst sınıfın ikametgâh bölgesi olarak gelişmiştir.¹⁸⁷ Fetih sonrası Galata'ya İzmirli Rumlar, bölgeye komşu olan Tophane bölgesine ise, Sinop ve Samsun'dan gelenler yerleştirilmiştir. Ticaret merkezi olma özelliğini kaybeden Galata, İstanbul'un bir mahallesi haline dönüşmüştür. Ancak bölge, niteliksel açıdan farklılığını korumuştur. Galata ve limanı bölgesinde yabancıların bulunması ve o tarihlerde İstanbul'un başka yerlerinde olmayan meyhanelerin artmasına neden olmuştur.¹⁸⁸

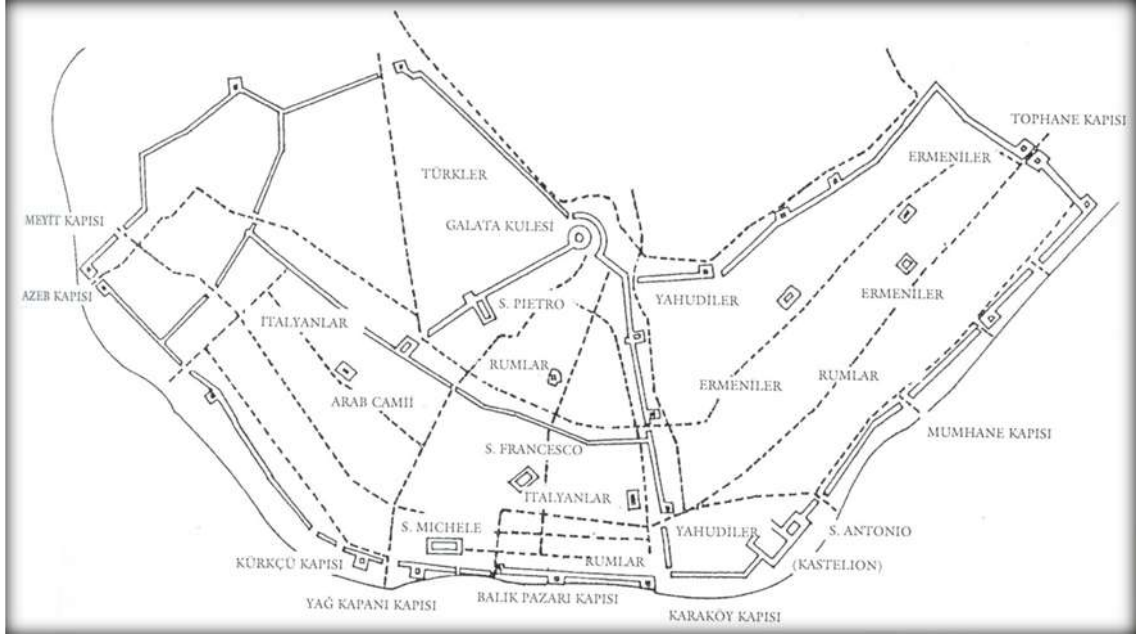
16. yüzyılın ilk yarısında, Tarihi Yarımada'nın karşısında kara surları ile çevrili üçgen alan olarak konumlanan Galata'nın en üst noktasında Galata Kulesi yer almakta, evler ve dinsel yapılar ise, bu merkeze doğru yükselmektedir. Ayrıca, 16. ve 18. yüzyıllar arası Türkleştirilmeye çalışılan bölgenin bazı mahallelerinde yalnız Türklerin yaşadığı ve o kesimlerin Türk kenti görünümünde olduğu da belirtilmektedir.¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ Çelik, s.26.

¹⁸⁸ Nur Akın, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera**, 2. Basım, Literatür Yayınları: İstanbul, 2002, s.84.

¹⁸⁹ Akın, s.91-93.

Resim 11. Galata Planı (1455)

Kaynak: Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Zeynep Rona (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s.217.

18 yüzyılda Fransız Devrimi'nin etkisiyle Galata Limanı önemini kaybetmiş, Galata Bölgesi sadece ticaret ağırlıklı bir bölge olmuştur. Buna bağlı olarak, bölgede hanlar, ticarethaneler, bürolar, depolar, dükkânlar açılmaya başlanmıştır. Pera bölgesi ise, batılı bir yaşam bölgesi olarak konumlanmış, konut sayıları da artmıştır.¹⁹⁰

18. yüzyıl sonlarına doğru özellikle Pera'da, az da olsa İstanbul'da kent ve mimarlık alanında gözle görülür etkiler yaratılmıştır. Sokakları dik açıyla kesişen, sokak çevresinde nizamlı ev blokları bulunan semtler kurulmuştur. Daha birçok yenilik İstanbul'da kendini göstermiştir, atlı tramvay yerini elektrikli tramvaya bırakmış, kente su getirilmiş, kanalizasyon sistemi kurulmaya başlanmıştır. Bunların yanı sıra eğitim ve sağlık kurumları kurulurken, sanat merkezleri de açılmıştır.¹⁹¹ Galata'nın Boğaz yönünde eski Tophane büyütülmüş, kıyı çevresine topçu kışlaları yapılmıştır. Cihangir, Sıraselviler, Fındıklı yamaçlarında da yerleşim alanları oluşturulmuştur.¹⁹² 19. yüzyılın ilk yarısında ise Galata ve Pera, bir ana aks ve meydandan oluşmaktaydı. Ahşap

¹⁹⁰ Akın, s.85.

¹⁹¹ Mantran, s.293-294.

¹⁹² Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, s.72.

yapıların yerini, kâgir yapıların aldığı, elçilik binalarının Batı görünümünü kattığı çeşitli kimliklerin bir arada bulunduğu bir mekân olmuştur.¹⁹³

19. yüzyıl başlarında, Batılılaşma hareketlerinin yansıması olarak, kente yapılmaya başlanan anıtlar ve yapılar çevresinde ızgara plan görünümünde düzenli sokaklar oluşturulmaya başlanmıştır. Pera, Batı görünüşünde bir kent halini alırken, Eyüp, Üsküdar ve Boğaz çevresi ise eski sokak dokusunu korumuştur.¹⁹⁴ 19. yüzyılın ikinci yarısında ise, genelde ticaretle uğraşan Levantenler*, Rum, Ermeni ve Musevilerden oluşan gayrimüslimler ve yabancıların işyerleri Galata'da, konutları ise, Pera Bölgesindedir. Bu dönemde Galata ve Pera, sokakları, konutları, elçilik binaları ile dönemin Batı Avrupa'sındaki kentsel ve yapısal özelliklerin hemen hemen tümünü taşımaktadır ve fiziki-sosyal yaşamın görkemi açısından doruk noktadadır.¹⁹⁵

2.1.3. Cumhuriyet Döneminde İstanbul

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması, yaklaşık altı yüz yıl boyunca önemini koruyan bir başkent de yıkılması anlamına gelmekteydi. 6 Ekim 1923'de, Türk Birlikleri, İstanbul'a girmiş, Ankara, 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur. 1. Dünya Savaşı, ardından Kurtuluş Savaşından sonra, başkent Ankara'ya taşınmasıyla İstanbul bekleme dönemine girmiştir. İstanbul terk edilen bir başkent olmasına rağmen endüstri birikimi, uluslararası ticaretteki önemli limanları açısından kültür ve uygarlık merkezi olması özelliğini kaybetmemiştir. Savaşlar sonrası İstanbul'da Müslüman yerleşmeler yarı kırsal niteliğini sürdürürken, Yenibahçe vadisi, Langa bağ ve bahçeleri, ahşap evler, sokaklar ve mahalleler yoksul ve perişandır.¹⁹⁶ Beyoğlu ise Avrupa niteliğini korumakta, var olan konsolosluk ve elçilik binaları Ankara'ya taşınan dairelerin ek bölümü konumundaydı.¹⁹⁷

---

¹⁹³ Akın, s. 94.

¹⁹⁴ Şebnem Önal, "Kentın Resmi, Sesi ve Nefesi", **İstanbul Dergisi**, Sayı 28, Ocak 1999, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.106.

**Levanten sözcüğü, Yakın Doğu ülkelerinde Osmanlı topraklarında yerleşmiş veya evlenerek soyu karışmış Avrupa asıllı kimse manasına gelmektedir. (İlhan Ayverdi, Misallı Büyük Türkçe Sözlük, Cilt 2, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011, s. 1887)*

¹⁹⁵ Akın, s.85-86.

¹⁹⁶ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.383.

¹⁹⁷ Mantran, s.308.

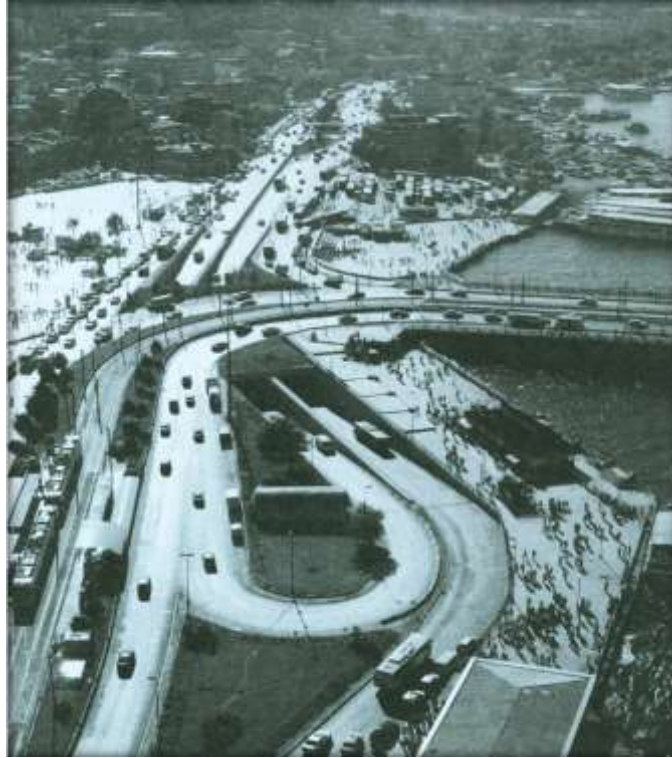
Cumhuriyet Dönemi'nde belediye kaynakları fazla yeterli olmadığı için, ciddi projeler yapılamamıştı, 1920'lerin en önemli projesi Beyazıt Meydanı Projesi'dir. 1930'lara kadar yapılan bütün proje ve çalışmalar, sokakların iyileştirilmesi, parkların düzenlenmesi ve tramvay hattının uzatılmasından ibaretti. 1930 yılında Belediye Yasası çıkmış, bu yasayla beraber şehremaneti kaldırılmış, Valilik ile Belediye Başkanı görevleri birleştirilmişti. 20. Yüzyılın İstanbul'unda Cemil Topuzlu ile başlayan imar hareketleri, Lütfi Kırdar, Adnan Menderes, Fahreddin Kerim Gökay, Haşim İşcan ve Bedrettin Dalan ile devam etmiştir. İstanbul, yapıyı yol ve meydanlar ile birleştiren kentsel imgeye Cumhuriyet Dönemi'nde ulaşmıştır. Bugün ise İstanbul, bir tarafta dağınık sanayi yapıları, dar cepheli apartmanlar, gecekondular, diğer tarafta ise çağdaş yollar, bulvarlar, köprüler, çevre yolları ve kavşaklar ile dengesiz bir görünüme sahiptir.¹⁹⁸

Dönemin çok önemli imar gelişmesi, Taksim'de yer alan Topçu Kışlası'nın Prost Planı çerçevesinde yıktırılmasıdır. Taksim Meydanı'nın Harbiye'ye açılan caddesinin başında yükselen bu anıtsal mimari, 19. Yüzyıl'a aitti. Abdülmecid'in vezir kumandanlarından, Tophane Müşiri Halil Paşa'nın gayretiyle yapılmış, döneminin özelliklerini yansıtan gösterişli mimari bir yapıdır. Kışla, 1860-1870 yılları arasında Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi sürecinde önemli bir rol oynadı ve en şatafatlı günlerini yaşamıştır. Sonraki Padişah Abdülhamid, bütün çalışmalarını Yıldız Sarayı'nda toplayınca Kışla, görkemini ve gözdeliğini kaybedip, askeri saray olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı sonrası, askeri gücün ve karar mekanizmalarının Ankara'ya yerleşmesiyle, Kışla harap olmaya başlamıştır. Cephe güzelliği ile durmasına rağmen, yer yer dökülen sıvaları bakımsızlığını gözler önüne sermiştir. 1920'lerde Kışla, çok garip bir dönemini yaşamıştır. İçerisinde 2 beyzbol ve 2 futbol alanı olan bu mekân, futbol maçlarına açtırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da, Lütfi Kırdar'ın yürüttüğü politikalar neticesinde, Kışla bir darbe ile yok edilmiştir. Henri Prost, Taksim'i köhne manzarasından kurtarıp, ferah ve temiz bir görüntüye kavuşturmak için meydanı genişletmiş, Topçu Kışlası da onarılabilecek durumdayken yıkılmasını uygun görmüştür.¹⁹⁹ Kışlanın arsası, Prost planına göre gezi

¹⁹⁸ Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, s.308.

¹⁹⁹ Çelik Gülersoy, *Taksim Bir Meydanın Hikâyesi*, İstanbul: İstanbul Kitaplığı, 1986, s.78-80.

parkı olarak düzenlenmiştir. 26.000 metrekare bir sahayı kaplayan bu yeşil saha, 1940 yılında yapılmıştır. 2 numaralı Park olarak nitelendirdiği gezi parkı, Gümüşsuyu-Taksim-Harbiye-Nişantaşı-Maçka-Dolmabahçe arası bostan ve bahçelerle dolu olduğundan park olmaya elverişli bir alandı. Prost planında bu alanlara yeni binalar yapılmasını menetmiştir. Bu geniş alan çevresine yollar yapılarak, ana yola bağlanması sağlanmıştır.²⁰⁰

Resim 12: Yollarla örülmüş Eminönü

Kaynak: Doğan Kuban, **Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları**, İkinci Basım, İstanbul: Yem Yayınları, 2010, s.313.

2.1.3.1. İstanbul'un Modernleşme Perspektifinde Planlanması

Planlar, gelecekte erişilmek istenen oluşumun ifadesidir. Turgut Cansever İstanbul gibi bir metropolün büyüyüp, nüfus hareketlerinin gelişmesinin düzenleneceği bir planlamanın tarifini şöyle vermektedir:²⁰¹

²⁰⁰ **Yenileşen İstanbul**, İstanbul Belediye Matbaası, 1947, s.31-38.

²⁰¹ Turgut Cansever, **İstanbul'u Anlamak**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s.24.

Ülke ölçeğinde şehirleşme kutu planını geliştirecek bir ülke,

Şehir gelişme planının, bölge ölçeğinde İstanbul'u dengeleyecek ve bölgede iktisadi-kültürel faaliyetlerin ve nüfusun yatırımlarının dengelenmesini, kaynakların korunmasını sağlayacak bir bölge gelişimi projesini içermelidir.

İstanbul, 19. yüzyıla kadar, toplumda özel bir konum verilen seçkin mimarlar ve onların kalfaları tarafından yapılan müstesna eserler ile şekillendirilmiştir. 19. yüzyılın İstanbul'u, şehrin durağan ve insan ölçekli yapısının değiştiği, meslek kuruluşlarının, halkın katılımının sınırlandığı, merkezi kararların arttığı bir döneme rastlar. Genel olarak 19. yüzyıl bir değişim süreci olarak adlandırılmaktadır. İnsan ölçeği esas alınmadan büyük yapıların yapıldığı, zenginlerin hatta orta halli İstanbullunun bile gösterişli konaklar ve yalılarda yaşadığı, tevazuluğun ve yüceliğin yerini gösterişin aldığı bir dönemdir. Bu dönemde Batı etkileriyle inşa edilen Sultanahmet Çeşmesi, halk ve Saray arasında münakaşaya sahne olmuştur. Sultanahmet Çeşmesi'nin aşırı zarafet içerisinde yüceliğinin kaybolduğu ve İstanbul halkının zevklerinin rencide edildiği gerekçesiyle, İstanbul mimar esnafı ve halk, Saray'a tepki göstermiştir. Daha sonraları, Mimar Sinan'ın Kanuni Sultan Süleyman için inşa ettiği Üsküdar Kavak Sarayı yıkılarak yerine Selimiye Kışlası'nın yapılmasıyla, merkezi iradeye karşı halk ayaklanmıştır. Bu örnek, halk, Saray ve Batıcı aydınların çatışmasının başlangıçlarını oluşturmaktadır.²⁰²

Türkiye'de erken Cumhuriyet Dönemi'nde, modernite kapsamlı şehircilik ve planlama çalışmalarına öncelik verilmiştir. 20. yüzyıl başlarında Batı'da endüstri çağının gereklerine, toplum sağlığına ve yeni ulaşım teknolojilerine uygun olarak, kentleri daha yaşanabilir kılmak için ortaya çıkan ihtiyaç ile Batılı uzmanlar Türkiye'ye davet edilmiştir.²⁰³ 1912-1914 yılları arasında İstanbul'a Şehreminliği yapan Cemil Topuzlu'nun Belediye Başkanlığı vazifesinde yaptığı değişiklikler, İstanbul'un silüetinin değişmesinin habercisidir. Topuzlu, Avrupa'da gördüğü halka açık bahçelerin benzerlerini İstanbul'da gerçekleştirmiştir. Bir yandan parklar düzenlenip, şehir

²⁰² Cansever, *İstanbul'u Anlamak*, s.133-135.

²⁰³ F. Cânâ Bilsel ve Pierre Pinon (Ed.), *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1396-1951)*, İstanbul: Suna ve İnan Kırâç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.103.

güzelleştirilirken, diğer taraftan gezi yolları için anıt ağaçlar kesilmiş, Topkapı Sarayı'nı çevreleyen Fatih Devri'nden kalma duvarların bir bölümü yıktırılmıştır. Karaköy'deki Kemeraltı Caddesi, Sultanahmet'ten Sirkeci'ye uzanan Alemdar Caddesi yine Topuzlu zamanında açılmıştır.²⁰⁴

Resim 13. Kent Planı (1923-1950)

Kaynak: Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Zeynep Rona (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s.387.

Cemil Topuzlu'nun İstanbul için hazırladığı planlar temelinde değişen İstanbul, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla imar çalışmaları konusunda duraksamaya girmiştir. Bu toparlanma sürecinden sonra, İsmet İnönü'nün direktifiyle, İstanbul Belediye Başkanı ve Valisi Lütfi Kırdar'ın idaresinde, 1933 yılında İstanbul'a üç plancı çağırılmasıyla, İstanbul'un planlama deneyimi başlamıştır. Bu planlılar, Rio de Janeiro'nun master planını hazırlayan Alfred Agache, Paris, New York ve Chigo'nun master planını hazırlayan Jack H. Lambert ve Essen planını hazırlayan Herman Elgötz idi. Önerilerini yazılı olarak bildiren planlılardan Herman Elgötz'ün önerisi İstanbul planlamasının temelini oluşturmuştur. Elgötz'ün raporu İstanbul'u kentsel mirasına sahip çıkılarak planlanmasından yanaydı. Elgötz, kentin tarihsel niteliğini vurgulamaya yönelmiş, bir yandan da endüstrinin sur içerisinde çıkarılmasını öngörmekteydi. Kente

²⁰⁴ Burak Çetintaş, "İstanbul Şehri Yıkarak Tarihe Geçenler", **Ntv Tarih Dergisi**, Sayı 47, Aralık 2012, İstanbul: Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık, s.62.

dair birçok önerisinin olmasına rağmen, İstanbul'un nüfusunun artması ve savaş tehlikesi altında bulunması nedeniyle uygulanmamış, kısa sürede unutulmuştur. İstanbul'un planlamasını ciddi bir şekilde etkileyen Fransız mimar Henri Prost'tur. Roma'da kaldığı 1902-1907 yılları arasında Ayasofya üzerine bir araştırma için İstanbul'a gelmiştir ve 1936'da İstanbul'a davet edilmiştir.²⁰⁵ Henri Prost ile aynı dönemde İstanbul'a davet edilen Martin Wagner'de, şehri bütünü ile olmasa da şekillendirmeye yönelik düşünceleri geliştirmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. İstanbul'da bir yıl çalıştıktan sonra ayrılmıştır. Wagner, İstanbul'da kaldığı süre içerisinde Tarihi Yarımada'nın İstanbul'u bütünü ile temsil ettiği şeklindeki genel yaklaşımı çerçevesinde, Yenikapı'da liman üzerinde durmuştur. Wagner'in İstanbul Belediye Planlama Arşivi Kütüphanesi'nde yer alan, 1960'lı yıllarda mevcut bulunan 15 raporu arasında, inşaat yapma ve ruhsat verme hakları açısından, Batı Avrupa hukukunda gelişen eğilimler hakkında raporu özel bir önem taşımaktadır.²⁰⁶

Lütfi Kırdar, eski şehrin çevresinde yeni bir şehir oluşturmak yerine, o dönemde hala korunmakta olan şehrin tarihi dokusunda büyük ölçekli değişiklikler yapma yoluna gitmiştir. Şehrin nüfusunun az olması bu değişiklikleri o dönem için kaldırsa da, bu müdahale biçimi uzun vadede şehri kaosa sürüklemiştir. Sanayileşmenin etkisiyle şehir göç almaya başlamıştır.²⁰⁷ İstanbul şehrinde ilk gecekondu 1940'larda Zeytinburnu, Yeşilköy, Mecidiyeköy etrafında boy göstermiştir. 1950'li yıllarda çok partili demokrasiye geçilmiş, imar hareketlerinde devlet yönlendirmeli politika izlenmiştir. Bu dönemdeki imar hareketleri, kentin dokusuna aykırı geniş yollar ve bulvarlar ile başlamıştır. Bu yıkımlar birbirini izlemiş, modernleşme adı altında neredeyse teşvik görmüştür. Hızla büyüyen spekülasyon sermaye ile, kentte arazilerin değeri de artmış, imar süreci hızlanmıştır.²⁰⁸

Henri Prost'tan sonra, Prost'un planlarının şehrin bütünlüğünü kapsamadığı gerekçesiyle üzerinde düzeltmeler yapılması için, Ahmet Aru, Mukbil Gökdoğan, M. Ali Handan ve Cevat Erbel'den oluşan "Profesörler Kurulu" Belediye tarafından görevlendirilmiş, İstanbul nazım planlarının eksik kısımları için projeler geliştirmiştir.

²⁰⁵ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s.383-385.

²⁰⁶ Cansever, *İstanbul'u Anlamak*, s.139.

²⁰⁷ Çetintaş, s.66.

²⁰⁸ Ersen Gürsel, "Yirminci Yüzyıldan Aklımızda Ne Kaldı: Kısa Notlar" *Mimarlık Dergisi*, Sayı 311, (2003), s.20.

Bu heyet, Beyoğlu Nazım Planı, Rami’de sanayi bölgesi, Haliç sanayi bölgesinin tüm Haliç’i kapsamaması konularında planlar öngörmüştür. Bu öngörülerin sonucunda yapılan çalışmalar, Beyoğlu’nu iskâna açarak yoğunluğunu arttırmış, Fatih, Edirnekapı, Ayvansaray, Unkapanı’nı değiştirerek çöküntü bölgesi haline getirmiştir.²⁰⁹ Vatan ve Millet Caddeleri, Kemeraltı Caddesi, Karaköy-Azapkapı yolu, Eminönü, Unkapanı, Zincirlikuyu, Beşiktaş yolları, Beyazıt-Aksaray arası ve Saraçhane-Fatih arası, orta refüj ağaçları kesilerek abidelerin çevre yollar ile ilişkileri ve yüzlerce anıt, sivil mimari eser yıkılarak yok edildi. Cansever bu yıkımları, Haussmann’ın Paris’te III.Napoleon adına yapmış olduğu icraatin benzeri kabul etmektedir. Ayrıca 1956’da Sedad Hakkı Eldem’in Beyazıt Meydanı için çizdiği projenin bütün yol ve şehir mekân ölçüleri değiştirilip uygulanınca, otoyol kavşağına benzer bir görüntü ortaya çıkmıştır.²¹⁰

Lütfi Kırdar Dönemi’nde sınırlı bir müdahaleye uğrayan İstanbul, Menderes Dönemi’nde de imar etkinliklerine sahne olmuştur. Menderes Dönemi planlarında yer alan bulvar ve cadde açılması Henri Prost’un planında yer alıp uygulanan imar etkinlikleridir.²¹¹ Menderes, imar etkinliklerini, İstanbul’un trafiği rahatlatmak için yollar ve meydanlar açmak, kenti güzelleştirmek ve dini yapıları restore etmek olarak tanımlamıştır. Açılan yollar motorlu araç trafiğini geliştirmiştir fakat 1950-1960’ların kentsel gelişmeleri sadece kent içerisinde bulvar açmasıyla sınırlı kalmıştır. Savaş sonrası alınmaya başlayan Marshall yardımı ile beraber, tarım alanındaki işgücü kente kaymaya başlamış, sanayi yatırımları artmıştır. Bunun üzerine İstanbul’da fabrikalar artmış, köyden kente göç hızlanmıştır. İş gücünü absorbe eden en büyük etkinlik inşaat sektörüdür. Savaştan galip çıkanlar Amerikan şehirleri motor, otomobil, bulvar ve gökdelen imgeleri ile kimlik kazanırken, Menderes için çağdaş kent, yol-meydan-otomobil üçgeninde tanımlanmıştır. Bu kent figürünün, tarihi bir doku içerisinde gerçekleştirilmek istenmesi, İstanbul’un geleceği için yanlış politikalar doğmasına sebep olmuştur. Sadece Menderes Dönemi’nde istimlâk edilen bina sayısı 7289’a ulaşmıştır. Bunlar arasında birçok eski eser de bulunmaktadır. Kent planlamasının profesyoneller katında itibar kazanması da o yıllarda olmuştur. İstanbul’da yeni

---

²⁰⁹ Cansever, *İstanbul’u Anlamak*, s.143-144.

²¹⁰ Turgut Cansever, “Ülke Ölçeğinde İstanbul’u Planlamak”, Vecdi Akyüz (Ed.), **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler** içinde (187-211), İstanbul: İlke Yayıncılık, 1996, s.198.

²¹¹ Murat Gül, **Modern İstanbul’un Doğuşu**, Büşra Helvacıoğlu (çev.), İstanbul: Sel Yayınları, 2013, s.214.

mimarlığın simgesi olan Hilton Oteli (1952-1955), Belediye Sarayı (1953), Divan Oteli ve Pastanesi (1955-1958) modernizmin en iyi mimarlık örnekleri sayılmaktadır.²¹²

İmarsız konut yapımı, ilk olarak 1930'larda Ankara'da başlamıştır. 1950'lerde İstanbul ölçeğinde hızlanmaya, yayılmaya başlamıştır. Sermaye sıkıntısı çeken ülke, arsa, kentsel toprak ve konut ihtiyacını gideremeyince, sermayesiz konut olan gecekondular çare bulunmaya başlanmıştır. Gecekondular sıfır maliyetle, gerçekten de geceleyin kaçak inşa edilen derme çatma barakalar olarak çoğalmışlardır.²¹³ 1960'lı yıllarda ise, planlı kalkınma nedeniyle, kimliksiz, anonimleşen yapıların önüne geçilememiştir. Birbirleri ardına açılan sanayi tesisleri, fabrikalar, imalathaneler, atölyeler kenti cazibe merkezi haline getirmiş, çevre araziler hızla gecekondulaşmış, düzensiz büyüyen şehre, beledi hizmetler de tam anlamıyla yetişememiştir. Yol, su, elektrik, kanalizasyon gibi temel hizmetler konusunda sıkıntıya düşen halk, bu süreçte daha büyük problemler doğmasına neden olacak çözümler üretmiş, ulaşım sorunlarını dolmuşlarla, mesken sorunlarını gecekondularla, istihdam sorunlarını ise işporta ile çözümlenmiştir. Sivil mimari örnekleri sayılabilecek konutlar yıkılarak, müteahhitlere verilmiş, çok katlı be-te-be apartmanlar yükselmiştir. Bu konutlarda yaşayan kişi sayılarının fazlalığı, kanalizasyon sorunlarını beraberinde getirerek, şehirde kolera hastalığı büyümeye başlamıştır.²¹⁴

Göçle birlikte, İstanbul ve çevresini etkileyen nüfus artışına çözüm olarak, Bakanlar Kurulu kararıyla 1966 yılında İmar ve İskân Bakanlığı'na bağlı olarak Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu kurulmuştur. 1966-1970 yılları arasındaki analizlere göre, 1970 yılında 1/25.000 ölçekli Nazım Plan hazırlanmıştır. Plana göre, şehrin kuzeye doğru büyümesi engellenip, gelişim doğu-batı ekseninde gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Plan onanmadığından yürürlüğe girmemiştir.²¹⁵ 1975-1976 yıllarında Dünya Bankası uzmanları ve BİNP işbirliğiyle kentsel gelişim çerçevesinde yeni stratejiler üretilmiştir.²¹⁶ Arazi tahsisi, hareket ve erişebilirlik, gelişme maliyetleri,

²¹² Doğan Kuban, "Menderes ve İstanbul", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.390.

²¹³ Uğur Tanyeli, "Bir Tarih Yazım Meselesi Olarak İstanbul'un Modernleşmesi", Burcu Özoğuz ve Diğerleri (Ed.), **İstanbul Hayal ve Gerçek** içinde (70-102), İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, 2011, s.97-98.

²¹⁴ Çetintaş, s.68-70.

²¹⁵ Bozlağan, s.112.

²¹⁶ Hande Suher, **Kentleşme ve İstanbul**, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, Sayı 413, 2001, İstanbul: İnşaat Mühendisleri Odası, s.16.

endüstriyel verimlilik, çevre, kaynak koruması, kontrol ve uygulama, askeri alanlar kriterlerine göre seçenek stratejiler oluşturulmuştur.

12 Eylül 1980 askeri darbesi, İstanbul'un planlı kentleşme çabalarını da tahrip etmiştir. Nazım Plan Bürosu lağvedilmiş, on yıldan fazla süren bir çalışmayla üretilen planlama arşivleri dağıtılmıştır.²¹⁷ 1980 yılında, hukuk sisteminde yapılan değişikliklerle beraber kültürel ve sosyal politikalara yeni yaklaşımlar getirilmiştir.²¹⁸ 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

1980 sonrası göçün giderek artmasıyla, şehir kalabalıklaşmış ve bir rant mekânı haline gelmiştir. Gecekondu tapu verilmesi, gecekonduların 4-5 katlı apartmanlara dönüşmesini getirmiştir. Beyoğlu'ndaki Tarlabası Caddesi genişletilerek bulvara dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm sırasında onlarca Yahudi, Rum ve Türk sivil mimari örnekleri sayılabilecek yapılar yıktırılmıştır.²¹⁹ 1980 sonrası, İstanbul nüfusunun olağanüstü derece artmış, otomotiv sanayinin istekleriyle, kent sakinlerinin tercihi yaya yolu yerine, otomobil olmuş, böylece kentin bütün meydanları trafik aksı konumuna dönüşmüştür. Kaçak yapı ve gecekondu sonrası, İstanbul diğer bir sorun ile trafik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Araç trafiğinin planlamanın birinci sorunu hale gelmesiyle, İstanbul, ulaşım odaklı müdahalelere ve caddelerin çevresinde plansız yapılaşmalara sahne olmuştur.²²⁰ Uğur Tanyeli, İstanbul'un modernleşme tecrübesinde, 1920-1980 arası Türkiye'nin metropolü iken, 1990'lara geldiğinde yavaş yavaş Doğu Avrupa ve Ortadoğu'nun metropolü konumuna ulaştığını belirtir. Buna örnek olarak, uzak banliyöleşme sürecini verir. İstanbul'un 30-40 km uzağındaki yeni banliyöler, Kemerburgaz'da inşa edilen Kemer Country, büyük dünya metropollerine özgü sürecin İstanbul'da da yaşandığına işaret etmiştir.²²¹

Planlama çalışmalarını büyük ölçüde etkileyecek Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 3386/1983, Boğaziçi Kanunu 2960/1983 ve İmar Kanunu 3194/1985,

---

²¹⁷ Oktay Ekinci, **Dünden Bugüne İstanbul Dosyaları**, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1995, s.65.

²¹⁸ Gürsel, s.20.

²¹⁹ Çetintaş, s.70.

²²⁰ Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, s.312.

²²¹ Uğur Tanyeli, "Bir Tarih Yazım Meselesi Olarak İstanbul'un Modernleşmesi", Burcu Özoğuz ve Diğerleri (Ed.), **İstanbul Hayal ve Gerçek** içinde (70-102), İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, 2011, s.101.

Af Kanunu olarak bilinen İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılacaklara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Turizm Teşvik Kanunu gibi kanunlar İstanbul'un sorunlarını çözmekten çok İstanbul'a yeni sorunlar getirmiştir.²²²

2.1.3.2. Henri Prost'un İstanbul Planlaması

Paris'te doğan Henri Prost'un İstanbul ile ilk tanışıklığı, Ayasofya'yı görmeye gelmesiyle olmuştur. Prost, Ayasofya'nın restorasyonunu yapabilmek için aylarca bekledi, bunda muvaffak olan Prost çalışmalarına başladı. Ayasofya'nın mevcut durumuna sadık kalarak çevre bina ve eklentilerini restorasyona başladı. 1926 yılında ise, İzmir'de büyük bir yangın çıkmış, İzmir Belediye Başkanı Prost'u İzmir'e davet etmiştir. Kısa bir çalışma sürecinden sonra Prost, İzmir Planı'nı hazırlamıştır.²²³

Henri Prost, Belçika'nın Anvers şehri planı için yapılan yarışmada birincilik kazanmıştır. Daha sonra, Fas'ın imarıyla meşgul olmuş, başta Rabat, Kazablanka, Fez, Meknez, Merakeş şehirlerinin planlarını çizmiştir. Paris merkez olmak üzere, Versay'ı da içerisine alan bir daire içerisinde, 654 şehir ve kasabanın da planlarını yapmıştır. Son olarak ise, Kan şehriden başlayarak İtalya sınırına kadar Akdeniz'deki tüm Fransız sahil şehirlerinin planlarını yapmıştır.²²⁴ Çok sayıda kentin planlamasını ayrıntılı bir şekilde yapan Prost'un, planları büyük ölçüde uygulanmıştır. Özellikle Fas, Kazablanka planı şehircilik çevrelerinde başarılı bulunmuştur.²²⁵

İstanbul Henri Prost için, tarihi bir Avrupa kentidir. Ankara'ya rakip olmaması için, çok fazla gelişimine önem verilmeyen İstanbul için asıl sorun, özellikle Galata Köprüsü ve Kapalıçarşı civarındaki trafik yoğunluğu ve yeşil alanların yetersizliğidir. Prost'un Tarihi Yarımada için önerileri, George Eugene Haussmann'ın Paris'i gibi, yeni bulvar, meydan ve caddelerin açılmasına yöneliktir.²²⁶

---

²²² Suher, s.17.

²²³ Aron Angel, "Henri Prost ve İstanbul'un İlk Nazım Planı" **Mimarlık Dergisi**, Sayı 222, (1987), s.34.

²²⁴ Aslan Tufan, "İstanbul'un Mukadderâtını Ellerinde Tutanlar Henri Prost", **İstanbul Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 6, 2000, (265-269), s.268.

²²⁵ Cânâ Bilsel, "Danger-Prost Planı ve Le Corbusier'in Nazım Plan Önerisi", **Domus Dergisi**, Sayı: 9, 2001, (42-46), s.43.

²²⁶ Bilsel ve Pinon, s.74.

Henri Prost, Paris planlamasında baş şehirci olarak çalıştığı sırada, kentin planlaması için, 1935 yılında doğrudan Mustafa Kemal Atatürk tarafından davet edilmiştir. İstanbul Belediyesi ile 11 Haziran 1936'da bir sözleşme imzalayan Prost, Avrupa Ciheti Nazım Planı (1937), Anadolu Ciheti Nazım Planı (1939) ve Boğaziçi Kıyıları planlaması (1939-1948) gibi çalışmaların yanı sıra, gezinti alanları, meydan ve rıhtım düzenlemeleri yapmış, yapılan planların ise bir bölümü uygulanmıştır.²²⁷ Prost aynı dönem, Belediye İmar Bürosu'ndaki ekibiyle birlikte, 1/2000 ölçekli sektör planlarını ve ayrıntıda kentsel tasarım projelerini geliştirmiştir. 1943-1953 yıllarında hazırlanmış olduğu 10 senelik plan, bu döneme kadar yapılan planların sentezi sayılabilecek Mıntıka Planı yanında, nazım planların uygulanmasına yönelik bir uygulama programı niteliğindedir.²²⁸ Henri Prost, Muhittin Üstündağ (1928-38), Lütfi Kırdar (1938-49) ve Fahrettin Kerim Gökay (1949-57) olmak üzere üç farklı vali ve belediye ile çalışmıştır. Prost hiçbir zaman şehrin bütününe yönelik stratejik bir plan yapmamıştır, onun yerine Tarihi Yarımada, Beyoğlu ve kalan bölgeler için ayrı ayrı plan yapmayı düşünmüştür.²²⁹

Resim 14: 10 Senelik Plan (1943- 1953) İstanbul Mıntıkası Planı

Kaynak: Cana Bilsel, “İstanbul’un Dönüşümleri: Prost Planlaması ve Modern Kenti Yaratmak”, İpek Yada Akpınar (Ed.), **Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul’a: Mimarlık ve Kent (1910-2010)** içinde (49-67) İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2010, s. 64.

²²⁷ Bilsel ve Pinon, s.102.

²²⁸ Akpınar, s.51.

²²⁹ Gül, s.125.

Prost, 15 Nisan 1937 tarih 1/5000 ölçekli Nazım Planı, eski İstanbul ve Pera-Galata için ayrı paftalarda hazırlanmıştır. Planın ana bölümleri, liman, mevcut iskân bölgeleri ve köprülerden oluşmaktadır.²³⁰ Prost planında, serbest sahaları, meydanları, gezi alanlarını, çocuk oyun alanlarını ve eğlence mekânlarını önemsemiştir. Mezarlıklarda ve Tarihi Yarımada'da eski yangın yerlerinde konumlanan on sekiz park tasarlamıştır. En geniş olanları, Taksim Parkı ve Ayasofya ve Topkapı Sarayı etrafındaki Arkeolojik Park'tır.²³¹

Henri Prost, 1937'den 1952-53'e kadar İstanbul planlaması üzerine çalışmaları; Tarihi Yarımada nazım planı ve şehrin gelişme yönü ile ilgili tavsiyeler, Boğaziçi için planlar, Haliç sanayi bölgesi kararları, Yenikapı limanı, İstanbul silüetini korumak amacıyla hazırlanan 40 rakımı kararları ile Sultanahmet arkeolojik koruma alanı ve bu planlara dayalı olarak pek çok yol açma ve meydan düzenleme projesini kapsar. Prost planları, Menderes Dönemi ve Dalan Dönemi icraatlerini de etkilemiştir.²³²

Tarihi Yarımada ve Beyoğlu için imar planlarındaki hedefleri ise;²³³

Tarihi eserlerin çevresindeki çirkin binaların temizlenmesi,

Eski sokak ağının ıslahı ve yeni caddelerin açılması,

Sağlıklı konut ve rekreasyon alanları temini ile köhne durumdaki eski mahallelerin iyileştirilmesi,

Kentin bölgelere ayrılması,

Tarihi eserlerin, alanların ve doğal güzelliklerin korunması,

Marmara Denizi, Haliç, Beyoğlu ve Asya kıyıları gibi önemli noktalardan görünen İstanbul silüetinin muhafaza edilmesidir.

---

²³⁰ Angel, s.36.

²³¹ İpek Yada Akpınar, "Modern İmgelerin Günlük Yaşamda Mekânlaşması: Prost'un Yeni Kamusalıkları", İpek Yada Akpınar (Ed.), **Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent (1910-2010)** içinde (68-80) İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2010, s.74-75.

²³² Cansever, *İstanbul'u Anlamak*, s.139-140.

²³³ Gül, s.125.

Henri Prost ilk olarak 1937 yılında İstanbul'un Avrupa Ciheti Nazım Planı'nı tamamlamış onaya sunmuştur. Fakat plan onaylanmadan önce Atatürk vefat etmiş, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ ise görevinden istifa etmiştir. İsmet İnönü cumhurbaşkanı olmuş, vali ve belediye başkanlığı görevine ise, Lütfi Kırdar atanmıştır. Henri Prost bunun üzerine ümitsizliğe kapılsa da, siyasi değişiklikler plan çalışmalarını sekteye uğratmamıştır.²³⁴

Prost planlarının bir özelliği de, Haussmann'ın Paris örneği gibi, merkezi idare ile gerçekleştirilmesinin öngörölmüş olmasıdır. 1940'larda Aksaray-Saraçhanebaşı-Unkapanı yolu veya Boğaziçi sahil yolları, uygulama alanındaki insanların katılımı ve katkısıyla değil, merkezi politikanın katı uygulamasının sonucu olarak yapılmıştır. Daha öncesinde bu bölgede yaşayan sakinler, bu yıkımlar ve istimlâklerle bölgeden uzaklaşmışlardır. Prost, İstanbul'u planlarken, Osmanlı şehir kültürüne tamamen zıt özelliklere sahip Paris kentini örnek alarak, düz ve geniş caddelerin iki tarafında manzarasız, ışsız, bahçesiz, 5-6 katlı apartman dizilerinden oluşan şehir dokusunu esas almıştır.²³⁵

Turgut Cansever, Prost'un Arkeolojik Plan Kararı'nda, Ayasofya-Sultanahmet ve doğuda Ahırkapı'nın uzantısında yer alan Bizans Saraylar Bölgesi'nde yapı yüksekliğini iki kat ile sınırlayarak bu alanı arsa spekülasyonu dışında tutmuş böylece bilinçli bir gelişmeye açık kaldığını belirtmiştir.²³⁶

---

²³⁴ Bilsel ve Pinon, s.115.

²³⁵ Cansever, *İstanbul'u Anlamak*, s.140-142.

²³⁶ Cansever, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, s.193.

Resim 15: Prost Planı arkeolojik saha

Kaynak: 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu, 2003, İBB.

Prost planlarını hazırlarken, ekonomi alanında doğrudan İstanbul Ticaret Odası temsilcileriyle fikir alışverişinde bulunmuştur. Her büyük projede, yasal danışmanlık hizmetleri ile birlikte, yeşil alanların ve mezarlıkların korunması, yüksek binaların engellenmesini sağlayan, spekülasyonların önlenmesi ve mülkiyet haklarının korunmasıyla ilgili özel yasa teklifleri ile sunulmuştur.²³⁷

Henri Prost'un planları, on beş yıl boyunca uygulanır. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle Prost'un görevine son verilir. Bu değişikliğin sonucu olarak, plan Türk uzmanlar kanalıyla devam ettirilir. Bu dönem planlamada Adnan Menderes bireysel sorumluluk alır ve bir dönem bizatihi kendisi ilgilenir. 1957'de Prost tekrar davet edilir. Prost'un planları yirmi yılı aşkın süreyle uygulamanın temelini oluşturmuştur.²³⁸

²³⁷ Şehri Düşünmek, Şehri Yaratmak, Henri Prost'un İstanbul Üzerine Çalışmaları 1936-1951,(Sergi Kataloğu), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 1996, s.3.

²³⁸ Akpınar, s.68.

Henri Prost'un İstanbul planlamasındaki önemli projesi Atatürk Bulvarı yapılırken, Semavi Eyice, sel yatağının kotu 4-5 metre kadar yükseltildiğini belirtmiştir.²³⁹ Bulvar açılırken yola tesadüf eden etmeyen birçok eser ortadan kaldırılmıştır. Yerlerine iş hanları, kamu binaları gibi birçok yapı yaptırılmıştır. İstimlaklar sırasında İstanbul'un ilk Belediye Başkanı Hızır Çelebi'nin mezarı da bu yıkımlardan nasibini alarak yıktırılmıştır. Henri Prost'un planları o dönem, şehir planlaması açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilse de yapılan yıkımlar gün geçtikçe artarak 1950-1960 yıllarında kitlesel imhalara dönüşmüştür. Batı tesiri ile Avrupa'daki gezi parklarının, büyük meydanların yapımına hız verilmiş, raylı sistem tercih edilmez iken, otobüsler ile ulaşım daha cazip hale gelmiştir. 1950'li yıllarda yapılan bu değişiklikler, halk tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Tepkiler üzerine hükümet, yıktırılan eserlerin tekrardan başka semtlerde yaptırılacağı sözünü vermiş, zaman içerisinde de bu sözler tutulmamıştır.²⁴⁰ Turgut Cansever, Henri Prost'un nâzım planında yer alan yolların, belediyede, masa başında yapıldığını, yerinde incelemeye tabi tutulmadığını, katlarca büyütülerek, o dönem karayolu mühendislerinin fikri alınarak yapıldığını nakletmiştir.²⁴¹ Cansever, ayrıca İstanbul'u şehirleştirmenin, ideal şehir sayılan Paris'e benzeme kaygısıyla yapıldığını, planlamanın şehrin karakter ve vasıflarını değiştirmekten ibaret olduğunu söylemiştir. Prost planlarının temel realiteyi hesaba katmamasının sonucunda, şehrin ihtiyacının karşılanmadığı 1950'lerde görülmüş, yine Prost zihniyetiyle daha büyük bir alanı planlamak üzere harekete geçilmiştir. Nüfus, 680.000'den 1.580.000'e yükselmiş, memleketin 1/3'ünün İstanbul'a göç etmesiyle kontrolsüz büyüme gerçekleşmiş, birbiri ardına hazırlanan sayısız planlar vuku bulmuştur. Bu gelişmenin sonucunda, 1925 yılında herkes bir eve sahip iken, 1960 yılında şehir halkının yarısının evi yoktur. Yeşil sahalara, mesire yerleri, korular ve plajlar da spekülasyondan nasibini almışlardır.²⁴²

---

²³⁹ Semavi Eyice, "Bizans'tan Osmanlı'ya Vefa", N. Bilge Özel İmanov- Yunus Uğur (Ed.), **Bir Semte Vefa** içinde (19-46), İstanbul: Klasik Yayınları, 2009, s.26.

²⁴⁰ Fatih Güldal, "İstanbul'un Kaybolan Mirasının Peşinde", **Mostar Dergisi**, Sayı: 64, (Haziran 2010), s.37-38.

²⁴¹ Doğan Kuban, " Menderes ve İstanbul ", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.390.

²⁴² Cansever, *İstanbul'u Anlamak*, s.168-170.

Resim 16: Prost Planı'nın İstanbul suriçi nazım planlama hatları plan şeması
Kaynak: Şener Özler, **Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları**, İstanbul: Tmmob Mimarlar Odası, 1997, s.86.

Resim 17: Prost Planı (1937)
Kaynak: 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu, 2003, İBB.

1936-1937 senesinde nazım planının temelini oluşturan Prost'un Tarihi Yarımada Plan ve Programı temelinde,²⁴³

- *Demiryolu ve denizyolu ile ulaşım,*
- *Çarşı teşekkülü,*
- *Küçük sanayi, küçük sanatlar ve yayılma biçimleri,*
- *Genel olarak sanayi ve ticaretin yayılışı,*
- *Modern binaların meydana geliş biçimleri ve sıhhi nizamlar,*
- *İstanbul topluluğunu meydana getiren bütün mahallelerin gelişimleri,*
- *Arkeolojik araştırmaların mevcut hali,*

yer almıştır. Tarihi Yarımada Programında ise;

- *Sarayburnu limanı geçicidir. Sarayburnu'nu Galata Köprüsü'ne bağlayan teras şeklinde bir gezinti caddesi yapılacak ve bunun altında katlı depolar bulunacaktır.*

- *Galata Köprüsü Haliç'e doğru kaydırılacak, köprüünün iki başında iki meydan teşkili böylece kolaylaşacaktır.*

- *Atatürk Köprüsü'nün yapımı projesine göre devam edecektir.*

- *Haliç kıyıları ticaret ve yerel sanayinin rasyonel bir şekilde oluşmasına olanak sağlayacak şekilde düzenlenecektir. Nispeten büyük sanayi için Haliç'in başlangıcına doğru olan yerler ayrılacaktır. Koyun her kıyısında da ağır kamyonlar için geniş birer sanayi yolu yapılacaktır.*

- *Atatürk Bulvarı'nın güney ucunda Haydarpaşa'ya giden Avrupa Asya trenlerinin feribot limanına bağlı bir uluslararası tren istasyonu yapılacaktır.*

- *Sirkeci istasyonu yalnız elektrikli banliyö trenlerine ve geçici olmak üzere Sarayburnu limanına gelecek eşya trenlerine ayrılacaktır.*

- *Yenikapı uluslararası istasyonu ve feribot iskelesini koruyan dalgakıran Yenikapı körfezine yapılacak modern bir limanın gerektirdiği ölçüde eşya ulaşımına yeterli olacak biçimde düzenlenecektir.*

---

²⁴³ Henri Prost'un Nâzım Planı Raporu, 15.10.1937.

- *Kapalıçarşı bütünüyle modern bir şekle sokulacak, fakat genel oluşumu aşağı yukarı aynen korunacaktır. Dış sınırları geniş yollarla çevrilecek ve girişleri çevresinde geniş otoparklar yapılacaktır.*

- *Üniversite Beyazıt ve Şehzadebaşı arasında gelişecektir. Mevcut üniversite meydanı ve çevresi öğrencilere mahsus büyük park ile üniversitenin merkezi yönetim yapılarına ayrılacaktır. Üniversitenin her bir bölümü muhtemel gelişimi göz önüne alınarak bu alana yerleştirilecektir. Milli Kütüphane üniversite mahallesinin merkezi bir yerinde bulunacaktır.*

- *Yenibahçe’de sur içinde hayvanat bahçesi, bitki-kültür park yapılacaktır.*
- *Yenibahçe’de sur dışında koşu yeri yapılacaktır.*
- *Sarayburnu ile K. Ayasofya semti arasında arkeolojik bir park tesis edilecektir.*

Prost, planlarında İstanbul’u Tarihi Yarımada, Beyoğlu, Üsküdar-Kadıköy olmak üzere üç ayrı bölge olarak ele almış ve bu bölgelerin Nazım Planlarını hazırlamıştır. 1939 yılında uygulamaya konulan Plan, kenti güzelleştirmek ve yeni yollarla kentin iç bütünleşmesini sağlamak amaçlıdır. Kent güzelleştirilirken dört önemli madde dikkate alınmıştır.²⁴⁴

1. *İstanbul’un tarihi silüetinin korunması,*
2. *Boğaziçi’nin doğal güzelliklerinin korunması,*
3. *Tarihi eserlerin restorasyonu ve çevrelerinin açılması,*
4. *Mimari değeri olan yeni yapıların inşası.*

Prost’un İstanbul Nazım Planı bir ulaşım planıdır. Zaten Prost’un İstanbul planının üç ana konusu: *Ulaşım, çevre sağlığı ve estetik*dir. Prost Bölge Planlarını ayrı ayrı hazırlamış olsa da, geniş meydan ve bulvarlar ile kentin parçalı üç coğrafyasını merkeze ulaştırmayı hedeflemiştir. Prost planında kenti fonksiyonlarına ayırarak, ulaşım akslarını kentsel gelişmenin merkezine koymuş, böylece etkili bir ulaşım sistemi etrafında ticaret, endüstri, konut ve rekreasyon alanlarını planlamıştır.

---

²⁴⁴ Şentürk, s.199.

Prost'un planı, İstanbul'da modern şehrin kurulmasının gereği kabul edildiğinden önemsenmiştir. O dönemin modernleşme anlayışına göre, Türkiye'nin İslami mirasının yerini Avrupa'nın alması gerektiği savunulmuştur. Cumhuriyetle beraber gelen Arap harflerinin ve hilafetin kaldırılması, kılık-kıyafet devrimi, batılı normlara göre yönetim planlamaları bu düşüncenin ürünüdür. Rakiplerine rağmen, Henri Prost'un İstanbul planlamasında seçilmesi, Prost'un öncesinde planlamış olduğu Fransız sömürgesi altında olan İslam kentleri tecrübesidir. Prost planları, şehre az sayıda yeşil alan ve meydan katsa bile, bütün olarak değerlendirildiğinde makyajdan öteye gitmemiştir. Prost'un planları öngördüğü şekliyle uygulansa bile, uzun vadede ortaya çıkacak İstanbul'un istatistiki olarak hesaplamadığı nüfus ve konut artışıyla başa çıkması olanaksızdır. Prost planlarını hazırlarken, otoriter tek parti yönetimi mevcuttu. Bu nedenle Prost, planları için sadece bürokratlar ile istişareye gitmiştir. Halk bu planlardan habersizdir.²⁴⁵

---

²⁴⁵ Gül, s.213-215.

3. BÖLÜM: İSTANBUL'DA MEKÂNSAL BİR KESİT: ATATÜRK BULVARI

İstanbul 19. yüzyıla kadar, doğal afetlere rağmen mevcut dokusunu koruyan bir şehir iken, son bir yüzyılda tam anlamıyla kentsel dokusu değişmiş, geniş caddeleri, bulvarları, modernist mimarisi ile metropole dönüşen bir şehir olmuştur. Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet ve Demokrat Parti dönemlerinde şehrin planlaması toplumsal ve siyasi olarak şekillenmiştir. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ülke, sahip olmak istediği modern kültürün düşünsel altyapısını kurmak için yüzünü Batı'ya dönmüştür. Bu dönem, Türkiye'yi Batı Medeniyeti ve fikriyatına, uygulamalarına yaklaştırmak için toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılarında kapsamlı değişiklikler ve reformlar yapılmıştır.²⁴⁶ Bu değişiklikler çerçevesinde Batı'dan birçok şehir plancısı ülkeye davet edilmiştir. Bu plancılardan biri de Henri Prost'dur. Prost'un İstanbul için hazırlamış olduğu Nazım Planı tamamen uygulanmasa da İstanbul'un değişen yüzü için hazırlanan planların temelini oluşturmaktadır. 1950'lerde Demokrat Parti yönetimi, *memleketin imarı* sloganıyla Prost planı ve sonrası kentsel değişikliklere devam etmiştir.²⁴⁷

Caddenin başlangıcı Yenikapı-Aksaray kısmı, Mustafa Kemal Caddesi, teze konu olan Unkapanı-Aksaray arasında yer alan kısım ise Atatürk Bulvarı* olarak geçmektedir. Prost Planı'yla projelendirilip, Erken Cumhuriyetle beraber yapımına başlanmıştır. Aynı dönem açılan birçok caddeden sadece biri olan bu aks, İstanbul'un "modern" planlamasının minyatürü şeklindedir. Prost'un önerileri, devletin seküler ve modernleşmeci reformlarına uyum gösterdiğinden, Prost planlarını uygulamak İstanbul için kaçınılmaz olmuştur. Prost'un planladığı bulvarlar geleneksel dokunun üzerine oturtularak, değişimin tamamen kırılarak yapılmasını öngörüyordu. Örneğin, park ve gezinti yerlerinde kadın ve erkeğin karma olarak rekreasyon faaliyetlerine katılımını öngörüyordu, İslam geleneksel mahallesinde bu mümkün değildi. Murat Gül, Prost planlarını, *Hausmannvari* bulvarlarının yapılışı gibi bir trafik planı olmaktan çok modernleşme projesinin tasarımsal motifi olduğunu iddia etmektedir. Bunun için de,

---

²⁴⁶ Gül, s.15-16.

²⁴⁷ Şentürk, s.220-222.

* *Atatürk Bulvarı*, *Gazi Bulvarı* olarak da kullanılmaktadır.

İstanbul'da o dönemde Wagner'in hesaplamasıyla motorlu araç sayısının 959 gibi az bir rakam olduğunu dayanak gösterir.²⁴⁸

3.1. Mekânın Konumu ve Kısa Tarihçesi

Atatürk Bulvarı, İstanbul'un Fatih ilçesinde yer almaktadır. Tarihi Yarımada'yı Beyoğlu yakasına bağlayan anayollardan biridir. Aksaray semtinde Millet, Ordu ve Mustafa Kemal caddelerinin kesiştiği noktada bir dört yoldan başlayarak Unkapanı-Küçükpazar bölgesinde Haliç'i aşan Atatürk Köprüsü'ne bağlanarak sonlanmaktadır. Bulvarın sağ tarafında güneyden kuzeye Kemalpaşa, Kalenderhane, Mollahüsrev, Hacıkadın, Yavuzsinan, sol tarafında ise güneyden kuzeye İskenderpaşa, Zeyrek ve Cibali mahalleleri bulunmaktadır. Bulvar üzerinde tarihi mekânların yanı sıra, kamu binaları, ticaret merkezleri ve geçiş noktaları bulunmaktadır.

Bulvarın geçtiği alan, Tarihi Yarımada içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Birinci ve ikinci etabında, Bizans ve Osmanlı Dönemi'nden kalma değerli eserler yer almaktadır. Çoğu eserler yitirilmiş olsa da, konum itibarıyla ve çevresel etkiler ile günümüze kadar önemini korumaktadır. Atatürk Bulvarı'nın Haliç'in güney kıyılarından Unkapanı'na uzatılması Prost'un trafik planının temelini oluşturmaktaydı. Yenikapı'yı Aksaray'a bağlayan 50 metrelik yolun ilk kısmı geç Osmanlı Dönemi'nde Auric'in önerisi üzerine planlanmış ve uygulanmıştı. Aksaray'dan Unkapanı'na kadar olan bulvar, Beyoğlu'na Atatürk Köprüsü üzerinden bağlanan ana arter olarak planlanmıştı. Atatürk Bulvarı o zamana kadar İstanbul'da yapılmış en büyük caddeydi ve 1973'te Haliç'in iç kısmına üçüncü bir köprü yapılmaya kadar Atatürk Köprüsü'yle beraber Tarihi Yarımada'yı Beyoğlu'na bağlayan en büyük cadde olarak kalmıştır.²⁴⁹

1947 yılına ait İstanbul Belediyesi tarafından çıkarılan kitaba göre, Atatürk Bulvarı İstanbul'da harp yılları içinde yapılan başarılı imar hareketlerinin en önemlisidir. Bu bulvarın, ulaşım açısından İstanbul'un şah damarı ve belkemiğini oluşturduğu bu sebeple, Mustafa Kemal Atatürk'ün ismini almaya layık olduğu da ayrıca geçer. Bulvarın eski haliyle daracık sokaklar ve eski küçük evler ile dolu olduğu, yeni haliyle yolun düz kısımları asfaltlanmış, yokuş yerleri mozayik parkelenmiş,

²⁴⁸ Gül, s.148.

²⁴⁹ Gül, s.128-141.

ortasında yeşillerle süslü geniş yaya kaldırımları oluşturulmuştur. Vasıtalar için ise, gidiş-geliş yolları ayrılmıştır.²⁵⁰

İlk etabı, Aksaray ve Laleli semtleri arasında kalan caddede uzanan Pertevniyal Vâlîde Sultan Camii ve Mektebi ile başlar. Caddenin Saraçhane'ye kadar olan kısmı, İstanbul Büyükşehir ve Bozdoğan Kemerî ile son bulur. İkinci etabı, Fatih ve Süleymaniye semtlerinin oturduğu tepeler arasında kalan, İstanbul'u Beyoğlu'na bağlayan aks üzerindedir. Arsanın üst tarafında Bozdoğan Kemerî ve Şehzadebaşı Külliyesi, daha geride Süleymaniye Külliyesi, arada Vefa ve Kilise Camileri, karşı tarafında ise Zeyrek Sarnıcı ve Molla Zeyrek Camii (Pantokrator Kilisesi) bulunmaktadır. Bulvar üzerinde, Şebsefa Kadın Camii yer almaktadır.

3.2. Planlama Süreci ve Atatürk Bulvarı'nın Açılması

İstanbul'un modernleşme sürecinde meydana gelen imar ve planlama çalışmalarında, Atatürk Bulvarı'nın açılması ayrı bir nitelik taşımaktadır. Tarihi Yarımada'dan başlayıp, Beyoğlu'na açılması iki ayrı kimliği birleştiren bir köprü vazifesindedir. Bir yanda, modernliğin ilk temsilcisi ve İstanbul'un Batı'ya açılan yüzü Beyoğlu, diğer tarafta ise Osmanlı'nın geleneksel dokusunu muhafaza etmiş İstanbul.

İstanbul Belediyesi İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Dönemi'nde İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ın yayımladığı broşürde, Atatürk Bulvarı'nın gerekliliği ve yapılma amacı şöyle vurgulanmıştır.²⁵¹

“eskiden dar, dolambaçlı ve çamurlu sokaklardan geçilir bir türlü Unkapanı Köprüsü'ne varılamazdı. İnsana hüznün veren bu çirkin manzara yerine yeni tekniğin bütün güzelliklerini ve inceliklerini ihtiva eden 44 metre genişliğinde bir bulvar kaim olmuştur. Yaya halkın, bisikletlerin gidip gelmesine mahsus ayır ayrı yollar mevcut olduğu gibi bulvar boydan boya çiçekler, ağaçlar ve refüjler ile süslenmiştir.”

İstanbul Belediyesi 10 yıllık imar programının detaylarında, şehrin bel kemiği konumunda olan Atatürk Bulvarı ve çevresi düzenlemesi hakkında bilgiler mevcuttur.

²⁵⁰ **Yenileşen İstanbul**, İstanbul Belediye Matbaası, 1947, s.12.

²⁵¹ Abidin Daver, Mazhar N. Resmot ve Safa Günay (hızl.), **Güzelleşen İstanbul**, İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1944, s.32.

İmar planına göre Atatürk Bulvarı'nın doğusunda ve batısında yine plan çerçevesinde, Marmara kıyılarında inşası düşünülen iskân sahası üzerinde, milletler arası bir sergi tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. (Resim 18) Atatürk Bulvarı açıldıktan sonra, üzerinde Belediye Dairesi, tiyatro binası, maliye tahsil şubeleri, ilkokul binası, parklar yapılması planlanmıştır. Ayrıca, doğusunda ve batısında yapılacak düzenlemeler şu esas ve bilgileri ihtiva etmektedir:²⁵²

Atatürk Bulvarı Doğusunda;

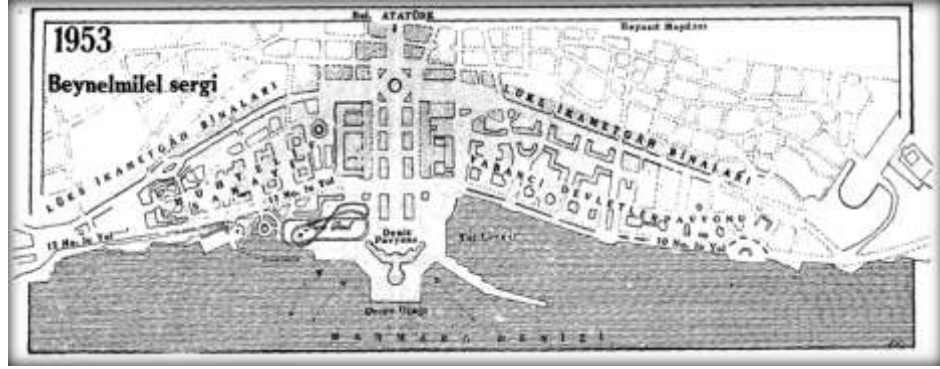
- Sirkeci-Beyazıt-Eminönü arasındaki ticaret bölgesinde Eminönü-Beyazıt Caddesi açılacaktır.
- Üniversite önündeki park muhafaza edilerek, eski binalar kaldırılmak suretiyle yerlerine, Hukuk, İktisat Fakülteleri ile Kütüphane ve Fen Laboratuvarı yapılacaktır.
- Eminönü- Sirkeci-Sarayburnu caddesi bir bulvar olarak açılacak ve bunun üzerinde, Sirkeci-Haydarpaşa feribot iskelesi kurulacaktır.
- Sultanahmet Meydan'ı metruk binalardan temizlenecek, Boğaz'a nazır balkon konumuna dönüştürülecektir.

Atatürk Bulvarı Batısında;

- Marmara Kıyısında Küçük Ayasofya'dan Yenikapı'ya kadar, mahalleler düzenlenip iyileştirilecek. Demiryolu yer altına alınacak. Sarayburnu ve Yedikule arasına bir bulvar yapılacak, bu bulvar Yenikapı'dan Atatürk Bulvarı ile birleştirilecek.
- Atatürk Bulvarı batısında, Gureba, Haseki ve Cerrahpaşa hastanelerinin bulunduğu saha Tıp Bölgesi olacak, Belediye Hastanesi ve Tıp Fakültesi burada konumlanacaktır.

---

²⁵² Daver-Resmot-Günay, s.126-127.

Resim 18: 1953'te açılacak olan milletlerarası sergi

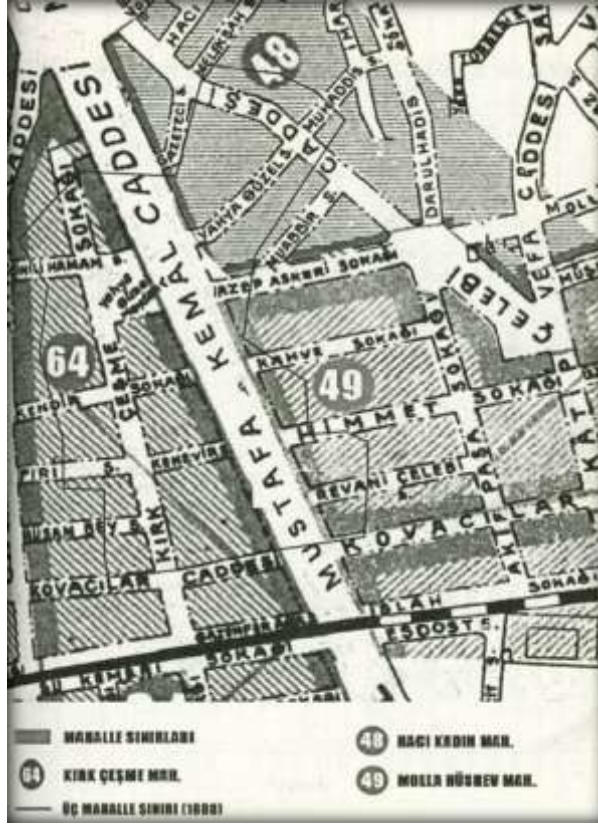
Kaynak: Abidin Daver, Mazhar N. Resmot ve Safa Günay (hızl.), **Güzelleşen İstanbul**, İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1944, s.32.

Resim 19-20: Atatürk Bulvarı açılmadan önce çekilen hava fotoğrafı

Kaynak: Abidin Daver, Mazhar N. Resmot ve Safa Günay (hızl.), **Güzelleşen İstanbul**, İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1944, s.33.

Resim 19'da Atatürk Bulvarı açılmadan önce, güzergâhın Aksaray-Saraçhane arasında yapılan yıkımlar görülmektedir. Bazı konutların henüz yıktırılmadığı ve Bozdoğan Kemeri, Şehzadebaşı Camii net olarak seçilmektedir. Resim 20'de ise güzergâhın Unkapanı-Atatürk Köprüsü'ne kadar olan kısmında yapılan yıkımlar yer almaktadır. Daha sonra güzergâh üzerine yapılacak olan İMÇ blokları, SGK binaları arazileri ise henüz boş olarak yer almaktadır.

Resim 21: Atatürk Bulvarı (Mustafa Kemal Caddesi*) çevre mahalleleri (1934)

Kaynak: Baki Çakır, “Vefa’da Kayıp Üç Mahalle: Revani Çelebi, Sekbanbaşı İbrahim Ağa ve Hoca Teberrük ”, N. Bilge Özel İmanov- Yunus Uğur (Ed.), **Bir Semte Vefa** içinde (479-518), İstanbul: Klasik Yayınları, 2009, s.505.

1934 yılına ait olan haritada, Atatürk Bulvarı’nın güzergâhının değiştirilmesiyle Kırkçeşme Caddesi’nin tamamı bulvara dâhil edilmiştir. Eski güzergâh alanında tiyatro, İBB İBB Sağlık Daire Başkanlığı binası ve İMÇ bloklarının bir kısmına tahsis edilmiştir. İMÇ bloklarının yapılmasıysa ise, üç mahalle (Revani Çelebi, Sekbanbaşı İbrahim Ağa ve Hoca Teberrük Mahallesi) de fiziki olarak ortadan kaybolmuştur.²⁵³

Tarihi Yarımada içerisinde en önemli Unkapanı-Saraçhane-Aksaray-Yenikapı aksını oluşturan Atatürk Bulvarı’nın, Aksaray-Yenikapı bölümü, Cumhuriyet’in ilk

*Atatürk Bulvarı açılmadan önce güzergâhın başladığı Yenikapı’dan Unkapanı’na kadar kısım Mustafa Kemal Caddesi olarak geçmekteydi. Bulvar açıldıktan sonra, güzergâh genişletilmiş, Kırkçeşmeler gibi bazı mahalleler güzergâha dâhil edilmiştir. Atatürk Bulvarı açılınca, Yenikapı-Aksaray arası Mustafa Kemal Caddesi, Aksaray-Unkapanı arası Atatürk Bulvarı olarak isimlendirilmiştir.

²⁵³ Çakır, s.487.

yıllarında Şehremini Emin Bey (1924-1928) ve Vali/Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ Dönemi'nde (1928-1939) tamamlanmıştır. İkinci etap olarak nitelendirilen Saraçhane-Unkapanı arasındaki bölüm ise, Henri Prost-Lütfi Kırdar Dönemi'nde yolun iki tarafı ile genişletilerek bulvar haline dönüştürülmüştür. Bulvar boyunca ağaçlar ve çiçekli refüj ile süslenmiş, eski adı Gazi Köprüsü olan Unkapanı Köprüsü'ne bağlanmıştır.²⁵⁴

1933 yılına ait İstanbul Belediye Mecmuası'nda, Aksaray Pertevniyal Sultan Camii'nden Şehzade Karakolu'na kadar olan kısımdaki binaların dörtte üçünün istimlâkinin bittiği ama kaldırım döşenmediği belirtilmiştir. Zeyrek'ten Unkapanı Gazi Köprüsü'ne kadar çok sayıda binanın istimlâk edildiği, istimlâklerin tamamlanmadığı için caddenin açılmadığı da eklenmiştir.²⁵⁵ Bulvar çalışması üç ayrı bölümde bitirilmiştir.²⁵⁶

- Yenikapı-Aksaray kısmı: Uzunluğu 455 metre, genişliği 50 metre, 1925'de parke olarak yapılmıştır ve 160 bin lira sarf edilmiştir.

- Saraçhanebaşı-Unkapanı kısmı: 1.100 metre uzunluğundadır. Genişliği 44 metredir. Yolun bu parçasının bir kısmı 12 metre genişliğinde tek ve diğer kısmı her biri 8,5 metre genişliğinde gidiş geliş çift yollardır. Yollar beton temel üzerine mozayik parke, trotuarları beton temel üzerine asfalttır. 1941'de başlanmış, 1942'de bitirilmiştir.

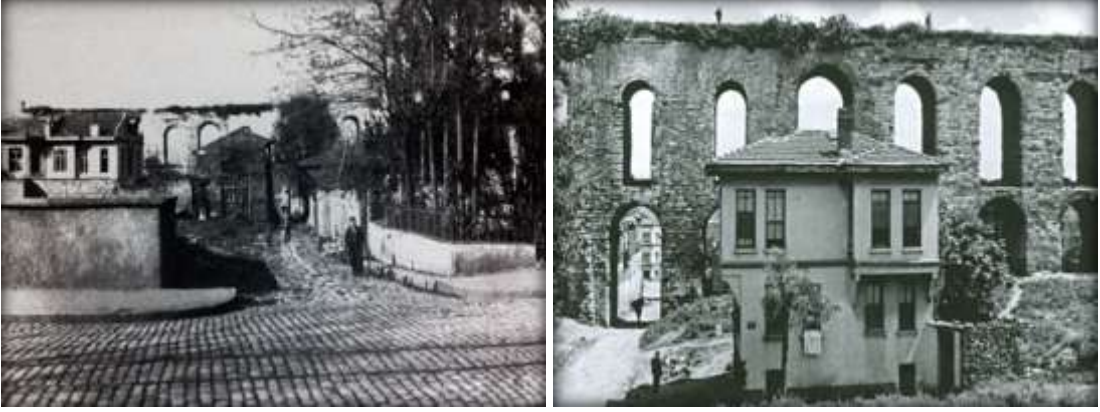
- Aksaray-Saraçhanebaşı kısmı: Uzunluğu 555 metredir. Genişliği kısmen 50, kısmen 40 metredir. 8,5 metre genişliğinde gidiş geliş iki yolu vardır. Yollar ve trotuarlar beton temel üzerine asfalttır. Bu kısmın 1943'de inşasına başlanmış, 1944 Kasım ayında bitirilmiştir. Bulvarın boyu ceman 2200 metredir. 1938'den sonra inşa edilen kinci ve üçüncü kısımları istimlâklerle beraber, 4 milyon 200 bin liraya yapılmıştır.

---

²⁵⁴ İhsan Bilgin ve Diğerleri, **İstanbul 1910-2010, Kent, Yapılı Çevre ve Mimarlık Kültürü Sergisi**, İstanbul: İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Yayınları, 2010, s.no yok.

²⁵⁵ **İstanbul Belediye Mecmuası**, Sayı: 109-110, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul: 1933, s.15

²⁵⁶ **Yenileşen İstanbul**, İstanbul Belediye Matbaası, 1947, s.14.

Resim 22-23: Atatürk Bulvarı güzergâhı eski hali

Kaynak: Süleyman Faruk Güncüoğlu, **İstanbul'un Kitabı Fatih**, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları: İstanbul, 2011, s.76.

Kaynak: F. Cânâ Bilsel ve Pierre Pinon (Ed.), **İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1396-1951)**, İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.309.

Atatürk Bulvarı açılmadan önce, mevcut fotoğraflarda konut, ağaç birlikteliğini görmek mümkündür. Resim 22 ve 23'de, Bozdoğan Kemeri'nin bitişiğinde yer alan ahşap evler ve evlere açılan parke taşlı sokaklar, ağaçların ev ile birlikteliği, İstanbul'un geleneksel dokusunu temsil etmektedir. Günümüzde yaya yerine motorlu taşıtların geçiş alanı olan bu mekân, o dönem için daha insani ölçekte fotoğraflara yansımıştır. Belediye tarafından çıkarılan 1947 yılına ait yayında geçen,

*... fakat gittikçe zorlaşan ve bir gün büsbütün duracağı muhakkak olan seyrüseferi kolaylaştırmak, aynı zamanda şehri biraz olsun imar etmek için yeni caddeler açmak kat'i bir zaruret olmuştur... yolun iki tarafındaki arsalarda yeni binalar yükseldiği zaman Atatürk Bulvarı'nın ne güzel hal alacağını tasavvur edebilirsiniz.*²⁵⁷

Söylemi, dönemin planlama anlayışına göre, şehri imar etmenin zaruri yolunun yeni caddeler açılması olduğu görüşündedir. Ayrıca istimlâklerle açılan yolun, iki tarafında kalan boş arsalara yeni binalar yükseldiği zaman Atatürk Bulvarı'nın daha güzel bir hal alacağı savunulmuştur.

²⁵⁷Yenileşen İstanbul, İstanbul Belediye Matbaası, 1947, s.14.

Prost'un planına göre bulvar boyunca dikili taşlarla süslü meydanlar da yapılacaktır. İlk meydan Şehzadebaşı'nda, ikincisi Aksaray'da, üçüncü olarak da Atatürk Meydanı isimli geniş bir meydan, Atatürk Bulvarı'nın Marmara Denizi kıyılarında son bulunduğu yerde inşa edilecekti.²⁵⁸ Güzergâha baktığımızda bugün, bu meydanların üçünün de kalmadığı, kavşaklarla donatıldığı görülmektedir. 1930-1945 yılları arasında meydan çalışmalarına ağırlık verilse de, daha sonraki günlerde trafik yoğunluğuna paralel olarak meydanlar kaldırılmış, bir geçiş aksı halini almıştır.

Resim 24: Atatürk Bulvarı açılmadan önce

Kaynak: Abidin Daver, Mazhar N. Resmot ve Safa Günay (hızl.), **Güzelleşen İstanbul**, İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1944, s.34.

Resim 25: 1942 yılı sonu, Unkapanı-Saraçhane arasındaki Atatürk Bulvarı birinci etabı açılışı hazırlıkları arasında parke taşları döşenirken.

Kaynak: Süleyman Faruk Güncüoğlu, **İstanbul'un Kitabı Fatih**, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları: İstanbul, 2011, s.85.

Resim 26: Atatürk Bulvarı 1. etap çalışmaları

Kaynak: Anonim.

²⁵⁸ Gül, s.128-129.

Resim 27-28: Atatürk Bulvarı'nın Saraçhane'ye kadar olan birinci etabının açılış töreni.

Kaynak: Süleyman Faruk Göncüoğlu, "İstanbul'un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt Saraçhane", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi**, 2009, Sayı: 22, s.80.

Resim 29: Atatürk Bulvarı ikinci etap çalışmaları sırasında.

Kaynak: <http://wownturkey.com/tr> (26.11.2012)

Resim 30: Atatürk Bulvarı

Kaynak: Süleyman Faruk Göncüoğlu, “İstanbul’un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt Saraçhane”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi**, 2009, Sayı: 22, s.78.

Resim 31: Atatürk Bulvarı (1941)

Kaynak: F. Cânâ Bilsel ve Pierre Pinon (Ed.), **İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet’in Modern Kentine: Henri Prost’un İstanbul Planlaması (1396-1951)**, İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.307.

Resim 32: Atatürk Bulvarı (1942)

Kaynak: Şehri Düşünmek, Şehri Yaratmak, Henri Prost'un İstanbul Üzerine Çalışmaları 1936-1951,(Sergi Kataloğu), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 1996, s.9.

Resim 33: Atatürk Bulvarı (1942)

Kaynak: F. Cânâ Bilsel ve Pierre Pinon (Ed.), İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1396-1951), İstanbul: Suna ve İnan Kırâç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.308.

Resim 34: Atatürk Bulvarı tamamlanmak üzere (1945)

Kaynak: F. Cânâ Bilsel ve Pierre Pinon (Ed.), **İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1396-1951)**, İstanbul: Suna ve İnan Kırâç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.310.

Resim 35: Atatürk Bulvarı açılış

Kaynak: <http://www.dunyabulteni.net> (08.12.2012)

Atatürk Bulvarı 26 Şubat 1943 yılında birçok kimsenin katıldığı bir törenle açılmıştır. Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar, bulvar üzerine, açılış konuşması yapmıştır.²⁵⁹ Bulvar açıldıktan sonra ışıklandırılmış, Beyoğlu'ndan izlendiğinde, büyük

²⁵⁹ Abidin Daver, Mazhar N. Resmot ve Safa Günay (hızl.), **Güzelleşen İstanbul**, İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1944, s.30.

bir Avrupa şehri manzarası verdiği de belirtilmiştir.²⁶⁰ Henri Prost bir konferansında²⁶¹, Atatürk Bulvarı tamamlanınca yapılanları özetlemektedir.

- Atatürk Köprüsünü Marmara sahillerine bağlayan ikinci yol da tamamıyla bitmiştir. Bu, geniş bir cadde olup ve şimdiye kadar mahsur kalan kadîm Bozdoğan kemerinin bütün azametiyle meydana çıkmasına âmil olmuş ve İstanbul'un en eski eserlerinden olan (350) bu kemerin altından cadde hiçbir taşına dokunmadan geçmektedir.

- Sinan'ın ilk eseri olan Şehzade Camiisi, ve birkaç diğer camii, eski medreseler, Zeyrek camiinin hâkim olduğu muazzam kadîm bir Bizans sarnıcı, bu caddenin etrafında bulduklarından bunların daha esaslı bir şekilde tanzim ve tertiplenmesi lazımdır.

- Bu Atatürk Bulvarının kuzey – güney kısmı İstanbul'u birbirinden farklı surette iki bölgeye ayırmaktadır.

- Batı tarafındaki bölge bahçelerden vaktiyle yanmış ve halihazırda yapılmakta olan mahallelerin münferit veya yükseklikleri tahdit edilmiş ikametgâhlarından müteşekkildir.

- Bütün bu mahalleler sistematik bir hendese çizelgesi esaslı üzerine tamamıyla son zamanlarda inşa edilmiş olup, yangından kurtulan birçok tâlî binalara da şehircilik nizam ve ahkâmının daha müessir bir tarzda tatbikine çalışılmaktadır.

- Atatürk Bulvarı'nın doğu tarafındaki, diğer bölgede Üniversite birçok eser ve âbidelerle tezyinî mahiyette muhafazasına lüzum görülen ticaretin pek faal olduğu kısımdır. Bu bölge daha hayli zaman mühim bir tadilâta sahne olmayacaktır. Yalnız evvelce de zikredilen Eminönü - Beyazıt bu bölgeden geçmeyip etrafından dolacaktır.

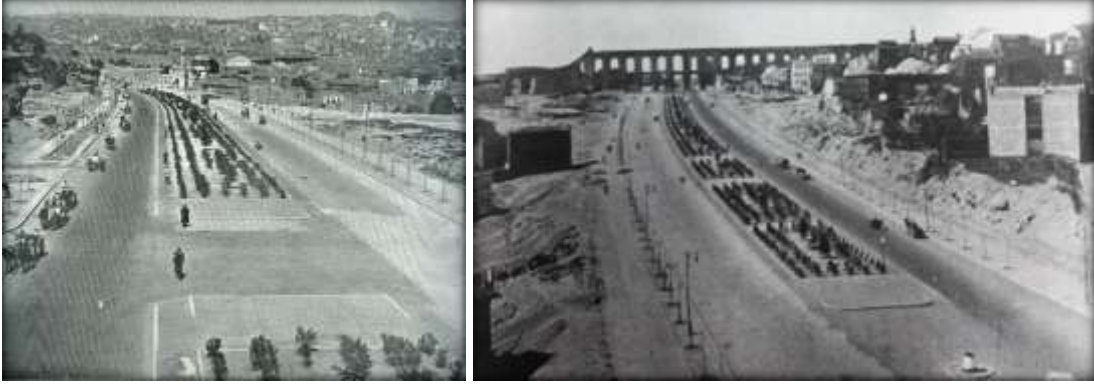
²⁶⁰ **Yenileşen İstanbul**, İstanbul Belediye Matbaası, 1947, s.25.

²⁶¹ Henri Prost İstanbul Konferansı, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 199-200, 1948, İstanbul: Dilek Matbaası, s.169-171. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/154/1872.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2013).

- Yeraltı şimendiferi de tetkik edildiğinden, bu bölgeyi diğer iskân mıntıklarına bağlayacaktır.
- Kemerin güney kısmına pek az mesafede, Haliç'i Marmara'dan ayıran yamacın sırtında iki bölgenin birleştiği yerde de yeni İstanbul'un bir idarî ve kültürel merkezi olacaktır.
- Müstakbel Belediye Sarayı'nın önünde Marmara'nın manzarasına hâkim olan mevkide büyük bir meydan tasavvur edilmektedir. Bu meydan yeni ve seri bir yol vasıtasıyla tayyare meydanına bağlanmış olacaktır.
- Denizden görülen mevzuubahis bu meydana da Fatih'in hatırasını tebci maksadı ile Belediye bu âbidenin yapılmasına karar vermiştir. Halihazırda Marmara sahillerine erişen Atatürk Bulvarı daha ileride de Yedikule ile Sultanahmet Meydanı arasında koyun kenarındaki teessüs edecek geniş sahil yolu ile de temas temin etmiş olacaktır.
- Bu caddenin arkasında tasavvur edilen ikamet mahallesi, demiryolunun yeraltına alınması ve bu tünelin Devlet Demiryolları hatlarına bağlandığı zaman mevzuubahis mahalle hususî bir önem kazanmış olacaktır.

Resim 36: Atatürk Bulvarı açılış töreni Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar'ın konuşması
Kaynak: Abidin Daver, Mazhar N. Resmot ve Safa Günay (hızl.), **Güzelleşen İstanbul**, İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1944, s.30.

Resim 37-38: Atatürk Bulvarı 2. etap

Kaynak: <http://www.arkitera.com>

Kaynak: Abidin Daver, Mazhar N. Resmot ve Safa Günay (hızl.), **Güzelleşen İstanbul**, İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1944, s.34.

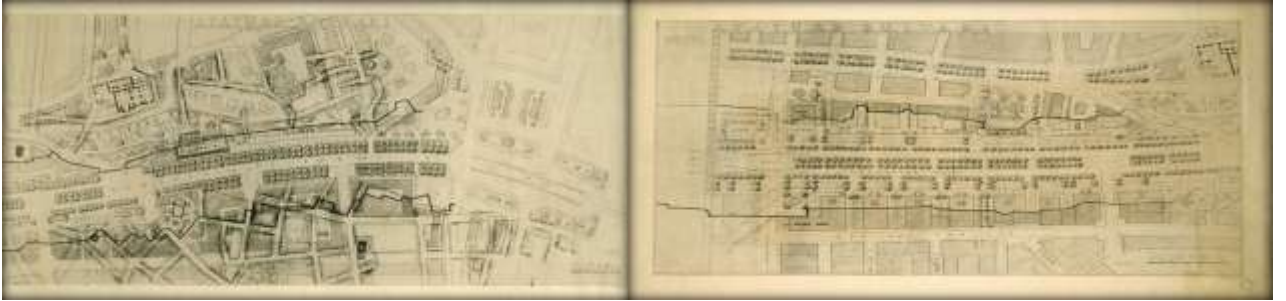
Resim 39: Atatürk Bulvarı'nın ikinci etabı da açıldıktan sonrası ilk günler

Kaynak: Süleyman Faruk Göncüoğlu, "İstanbul'un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt Saraçhane", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi**, 2009, Sayı: 22, s.81.

Resim 40: Menderes imar uygulamalarından sonra Aksaray ve çevresi

Kaynak: Ahmet Turan Sepetçi, “İstanbul Kent Merkezinde Ticaret Gelişimi, Etkenleri ve Ulaşım Odaklı Mekânsal Kurgusu Tarihi Yarımada, Beyoğlu, Şişli ve Beşiktaş Örneği”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007), s.108.

Resim 41: Atatürk Bulvarı düzenlemesi ve kamulaştırma sınırları Atatürk Köprüsü-Zeyrek Camii arası (1/5000)

Resim 42: Atatürk Bulvarı düzenlemesi ve kamulaştırma sınırları Zeyrek Camii-Valens Su Kemerleri arası (1/5000)

Kaynak: F. Cânâ Bilsel ve Pierre Pinon (Ed.), **İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet’in Modern Kentine: Henri Prost’un İstanbul Planlaması (1396-1951)**, İstanbul: Suna ve İnan Kırâç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.314-315.

Atatürk Bulvarı açıldıktan sonra, her iki tarafına bloklar inşa edilip, mekân çevre semtlerle dönüştürülmeye başlanmıştır. Fahrettin Kerim Gökay, Sosyal Güvenlik Kurumu’nun yanında sıralanan blokların yapımı sırasında İstanbul’un imarı için yaptığı konuşmasında, Atamızın ismini taşıyan bu bulvarın süslenmesinin ve vatandaşlara

faydalı olmak için yaptıkları beş blok apartmanın tarihleşen hadiseler olduğunu belirtmiştir. İstanbul'un bir kül olarak ele alındığını, yapılan eserler ile, vatandaşlara hesap verilebilirliği arttırdıklarını açıklamıştır. İstanbul'da her sokakta çalışmanın var olduğunu da belirtmiştir.²⁶²

Bloklar inşa edilirken istimlak sahasında var olan mezarların ilan ile kaldırılması belirtilmiştir.²⁶³

Resim 43: Bulvar üzerinde kalan mezarların kaldırılması için ilan
Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 9 Aralık 1953.

3.3. Bulvar Açılırken Yitirilen Eserler

Atatürk Bulvarı açılırken, imar adı altında yapılan bu çalışmalarda, bulvar üzerinde kaldığı gerekçesiyle birçok eser, yapı yıktırılmış ve asırlık çınarlar kestirilmiştir.²⁶⁴ 1947 yılına ait İstanbul Belediyesi'ne ait bir yayında bu yıkımlara şöyle bir açıklama getirilmiştir:

İstanbul'un her köşesi, her taşı bir tarih parçasıdır. Fakat bu kadar eski bir şehirde, mimari ve arkeolojik kıymeti olmayan binaları veya tamir edilmeyecek kadar yıkılmış, harap olmuş eserlerin hepsini muhafaza etmeye imkân yoktur. Şurası tarihi, burası tarihidir diye mevcut bütün harabelere el sürülmezse İstanbul nasıl imar edilebilir, nasıl güzelleştirilebilir? O zaman eski İstanbul'u olduğu gibi bırakıp surlar dışında yahut Şişli surlarında yeni bir şehir kurmaktan başka çare kalmaz. Teslim

²⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 1953.

²⁶³ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Aralık 1953.

²⁶⁴ Semavi Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, 1. Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2006, s.14.

*edersiniz ki bu da imkânsızdır. O halde kıymetsiz veya kıymetli olup da tamir edilmeyecek derecede yıkılmış bulunan mesela surların bazı parçaları gibi harabelerini feda etmek icap eder. Eski eserleri ve abideleri muhafaza etme, maziye ve tarihe hürmet çok iyi bir şeydir; fakat bunu hastalık derecesine götürmemek lazımdır. Yoksa hiçbir şey yapılamaz. Biz bu hastalığa tutulmadan eski eserleri de imar ve muhafaza ediyoruz.*²⁶⁵

1956 yılına ait Arkitekt Dergisi'nde²⁶⁶ Mimar Zeki Sayâr, Prost planlarını eleştirmiş, sürekli yapılan istimlâklerin şehir için şekilsizlikler meydana getirdiğini ve planların ortaya çıkacak problemlere karşı esnek olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca yapılan yıkımların bir plana göre yapılmadığını, yıkımlara ayaküstü, kuşbakışı karar verildiğini belirtmiştir. Sayar, yabancı plancılara şehrin teslim edilmesini de eleştirmiş, Türk plancılara bu imkânın verilmesi durumunda daha özverili olabileceklerini de eklemiştir.

Atatürk Bulvarı açılmadan önce güzergâh üzerinde yer alan konutların yanı sıra tarihi niteliği olan çok sayıda mescid, sebil de güzergâh üzerinde olsun olmasın yıktırılmıştır. Bir medeniyet tasavvurunun eseri olan bu yapılar yerine daha çok tüketim ve alışverişi tetikleyen yapılar inşa edilmiştir. Bir medeniyet kaybı olara yitirilen bu eserler hakkında detaylı bilgi verip, mekânsal dönüşümün çarpıcılığını görmemiz faydalı olacaktır.

3.3.1. Oruç Gazi Mescidi

Fatih'te, Aksaray'a inerken Atatürk Bulvarı üzerindeki Pertevniyal Lisesi'nin yakınında olan mescid, Atatürk Bulvarı çalışmaları sırasında yolun çok altında kaldığı gerekçesiyle, 1956 yılında sebepsiz yere yıktırılmıştır.²⁶⁷ Günümüzde yerinde Oruç Gazi İlköğretim Okulu yer almaktadır.

---

²⁶⁵ **Yenileşen İstanbul**, İstanbul Belediye Matbaası, 1947, s.16.

²⁶⁶ Sayar, Zeki. İstanbul'un İmarında Şehirci Mimarın Rolü, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 285, 1956, İstanbul: Dilek Matbaası, İstanbul: Dilek Matbaası, s.97-98. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/222/3027.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2013)

²⁶⁷ Fatih Güldal, **İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2009, s.22.

Resim 44: Oruç Gazi Mescidi

Kaynak: Fatih Güldal, **İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2009, s.22.

3.3.2. Firuz Ağa Mescidi

Firuz Ağa Mescidi'nin bânisi ve yapıldığı tarih hakkında bilgi yoktur, İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri'ne göre, mescit, II. Beyazıt Dönemi yapısı olduğu tahmin edilmektedir. Firuz Ağa Mescidi, duvarlarla çevrili bir avlunun içinde, minareli, dikdörtgen planlı, üstü kiremitli ahşap çatı ile örtülü, küçük bir yapıdır.²⁶⁸ Firuz Ağa Mescidi, bugün Saraçhane Parkı olan yerde, Kırkçeşmeler'de yer almaktaydı. 1944-1945 yılında Atatürk Bulvarı çalışmaları sırasında, Saraçhane'de meydan yapılacağı gerekçesiyle, cadde üzerinde olmamasına rağmen yıktırılmıştır. Bulvar açılırken, yıkılmasına gerek olmadığı, günümüzde ayakta olan Gazanfer Ağa Medresesi ile aynı hizada bulunmasından anlaşılmaktadır.²⁶⁹

²⁶⁸ Semavi Eyice, "Firuz Ağa Mescidi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.13, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s.137-138.

²⁶⁹ Güldal, *İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri*, s.31.

Resim 45: Firuz Ağa Mescidi

Kaynak: Fatih Güldal, **İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2009, s.31.

3.3.3. Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi

Kiliseden camiye çevrilen eser, Şehzadebaşı'ndan Unkapanı'na doğru giderken, Gazanfer Ağa Medresesi'nin biraz aşağısında bulunuyordu. Eser, 1943 yılında Atatürk Bulvarı yapılırken yıktırılmıştır.²⁷⁰ Mescit yerinde günümüzün SGK binaları mevcuttur.

Resim 46: Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi'nin harap hali

Kaynak: <http://icfa.doaks.org/> (Erişim Tarihi: 19.11.2012)

²⁷⁰ Güldal, *İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri*, s.64.

3.3.4. Hoca Teberrük (Yahya Güzel) Mescidi

Unkapanı'ndan Bozdoğan Kemerine doğru çıkarken, sol tarafta, bulvar dışında kalan mescidin 15. Yüzyıl sonlarına ait olduğu İstanbul Vakıflar Defteri'ndeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kurucu Hoca Teberrük denilen İbrahim Hulusi Efendi'dir. 1941-1942 yılında Atatürk Bulvarı açılırken yıktırılmış, yerine İstanbul Manifaturacılar Çarşısı yapılmıştır.²⁷¹

Resim 47: Hoca Teberrük (Yahya Güzel) Mescidi, 11 Mart 1941
Kaynak: Encümen arşivi

3.3.5. Papasoğlu Mescidi

Papasoğlu Mescidi Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Caminin yapılış yılı 1745'dir.²⁷² Unkapanı'nda Hoca Yakup Sokağı üzerinde, Atatürk Köprüsü'nün bitiminde, bulvarın başladığı yerde kalan mescit, 1941 yılında Atatürk Bulvarı ve Köprüsü yapımı sırasında köprüye uzak olmasına rağmen yıktırılmıştır.²⁷³ Yerinde eski Tekel Binası günümüzde Medipol Hastanesi yer almaktadır.

²⁷¹ Semavi Eyice, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı: 26, 1972, (129-175), s.147-150.

²⁷² Mehmet Doğru, *Eminönü Camileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Eminönü Şubesi Yayınları: İstanbul, 1987, s.158.

²⁷³ Güldal, *İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri*, s.70.

Resim 48: Papasoğlu Mescidi
Kaynak: Fatih Güldal, **İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2009, s.71.

Resim 49: Medipol Hastanesi
Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi.

3.3.6. Voynuk Şücaeddin Mescidi

Unkapanı'nda, Şeb Sefa Hatun Camii yakınında olan mescit, 1956 yılında yıktırılmıştır.²⁷⁴ Voynuk Şücaeddin Mescidi haziresinde Hızır Bey Çelebi ve Kâtip Çelebi'nin de kabirleri de bulunmaktaydı. Bulvar yapılım sürecinde yıkıldıktan sonra, arsası Manifaturacılar Çarşısı'na tahsis edilmiştir. Çarşı içerisine Hızır Bey Çelebi ve Kâtip Çelebi için sembolik kabirler yaptırılmıştır.²⁷⁵

Resim 50: Voynuk Şücaeddin Mescidi
Kaynak: Fatih Güldal, **İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2009, s.72

Resim 51: İstanbul Manifaturacılar Çarşısı içinde Kâtip Çelebi ve Hızır Bey Çelebi Kabirleri
Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi.

²⁷⁴ Güldal, *İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri*, s.72.

²⁷⁵ Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, s.80-81.

3.3.7. Ebu'l Fazl Mahmud Efendi Mescidi

Medresenin kurucusu Ebu'l Fazl Mahmud Efendi, İstanbul ve Galata Kadılığı, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği yapmış, 1652'de vefat etmiştir. Medrese, kare planlı, muntazam işlenmiş kesme taşlarla kaplı, Bizans Dönemi'nden kalma tonozlar üzerine oturturulmuştur. 17. yüzyılda Şehzadebaşı Camii karşısında, günümüzde Belediye Sarayı'nın havuz ve otopark girişinin bulunduğu yerde yapılan, Ebu'l Fazl Mahmud Efendi Mescidi, 1954 yılında yıktırılmıştır.²⁷⁶

Resim 52: Ebu'l Fazl Mahmud Efendi Mescidi

Kaynak: Fatih Güldal, **İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2009, s.109.

3.3.8. Payzen Yusuf Paşa Türbesi

Revani Çelebi Camii'nin hemen yanında bulunan bu kâgir türbe, bulvarın yeniden düzenlenmesi esnasında, yeni yol üzerinde kaldığı gerekçesiyle yıktırılmıştır.²⁷⁷

3.3.9. İbrahim Paşa Hamamı

Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı yeni açılmakta olan Atatürk Bulvarı'nın ikinci etabı üzerine denk geldiğinden önce külhanlık kısmı daha sonra da hamamın tamamı yıktırılmıştır.

²⁷⁶ Semavi Eyice, " Ebu'l Fazl Mahmud Efendi Mescidi ", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.121.

²⁷⁷ Semavi Eyice, "*Bir Semte Vefa*", s.26.

Resim 53-54: İbrahim Paşa Hamamı

Kaynak: Encümen Arşivi

Kaynak: Süleyman Faruk Göncüoğlu, “İstanbul’un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt Saraçhane”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, 2009, Sayı: 22, s.78.

3.3.10. Azebler Camii ve Hamamı

Unkapanı Yeşil Tulumba Sokak’ta bulunan camı, Fatih Sultan Mehmet Dönemi’nde, Fatih ulemasından Hoca Sinan tarafından yaptırılmıştır. Duvarları arasında bir şeftali ağacı kendiliğinden yetişip meyve verdiği için halk arasında Şeftali Camii de denirdi. Bu camii karşısında bir de Azebler Hamamı vardı. Atatürk Bulvarı üzerinde bulunan Azebler Camii ve hamamı 1942’de yıktırılmış²⁷⁸, yerine yaptırılan yapı Zeyrek Kafe olarak kullanılmaktadır.

Resim 55: Azebler Camii ve Hamamı

Kaynak: <http://www.fatihhaber.com/imar-elvancelebi-camii.htm> Erişim Tarihi: (19.11.2012)

²⁷⁸ "Azebler Cami ve Hamamı", **İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayınları, 1982, s.926.

3.3.11. Kırk Çeşme Suları

Roma Dönemi'nde, İstanbul'a su getirmek amacıyla yapılan şekillenen altyapı çalışmaları nüfusun da artışıyla Kanuni Dönemi'nde ihya edilmiştir. İstanbul'da yaşanan su sıkıntısı sonucu, Kanuni Sultan Süleyman, Mimar Sinan'ı görevlendirmiş, 25 kilometre uzaklıktaki Belgrad Ormanları'ndan su getirtilme çalışmalarına başlanmış, 1563 yılında ise İstanbul'un su sıkıntısı büyük ölçüde çözülmüştür. Mimar Sinan Dönemi'nde bu hattan beslenen çeşme sayısı üç yüzdür. Bu çeşmelerden biri de Atatürk Bulvarı üzerinde, Bozdoğan Kemerinin Haliç'e bakan tarafında, Gazanfer Ağa Medresesi'nin karşısında kitabesiz olarak bulunmaktaydı. 1940 yılında yol genişletme çalışmaları neticesinde, bu güzergâh üzerindeki birçok yapı gibi Kırk Çeşme de ortadan kaldırılmıştır.²⁷⁹ Tekrar monte edileceği söylene de, bir şey yapılmamıştır. Semte ismini veren Kırk Çeşme Suları da yitip gitmiştir.²⁸⁰

Resim 56: Kırk Çeşme Suları

Kaynak: Süleyman Faruk Güncüoğlu, **İstanbul'un Kitabı Fatih**, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları: İstanbul, 2011, s.69.

3.3.12. Burmalı Mescid Sıbyan Mektebi

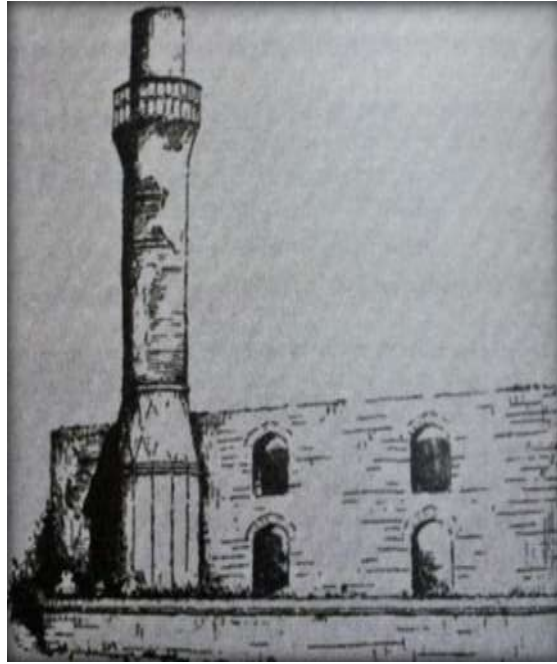
Şehzadebaşı Camii'nin hemen yanı başında, Saraçhane Parkı içerisinde bulunan Burmalı Mescid duruyorken, hemen bitişiğindeki Sıbyan Mektebi, Atatürk Bulvarı istimlakleri sırasında yıktırılmıştır.

²⁷⁹ Güldal, *İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri*, s.176.

²⁸⁰ Semavi Eyice, "*Bir Semte Vefa*", s.27.

3.1.13. Revani Çelebi Camii (Koğacılar Mescidi)

Bozdoğan Kemerî'nin Haliç tarafında bulunan mescit, Atatürk Bulvarı açılırken, 1942-1943 yılında, caddenin en dışında kalmasına rağmen kaldırılmıştır.²⁸¹ Semavi Eyice bu mescidin, bulvarın dışında kalmasına rağmen yıktırıldığını belirtmiştir. Günümüzde yerindeki yapı İBB Sağlık Daire Başkanlığı olarak kullanılmaktadır.²⁸²

Resim 57: Revani Camii Çelebi'nin bir çizimi (Semavi Eyice arşivi)

Kaynak: Çakır, “Vefa’da Kayıp Üç Mahalle: Revani Çelebi, Sekbanbaşı İbrahim Ağa ve Hoca Teberrük”, N. Bilge Özel İmanov-Yunus Uğur (Ed.), **Bir Semte Vefa** içinde (479-518), İstanbul: Klasik Yayınları, 2009, s.484.

3.3.14. Unkapanı Camii (Süleyman Subaşı-Kara Çelebizade Camiisi)

Banisi Süleyman Subaşı olan camii, Mimar Sinan eseridir. 1571’de Unkapanı Köprüsü’nün bulunduğu yerde inşa edilmiştir. 17. Yüzyılda Kara Çelebizade tarafından

²⁸¹ Semavi Eyice, “İstanbul’un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri”, s.152.

²⁸² Semavi Eyice, “Bir Semte Vefa”, s.26.

onarılmıştır. Duvarları kesme taştan, çatısı ahşap olan camii, 19. yüzyıl mimari üslubunu yansıtmaktaydı. Atatürk Köprüsü inşa edilirken yıktırılmıştır.²⁸³

3.3.15. Saraçhane Karakolu

Saraçhane Karakolu, bugün Şehzadebaşı Camii dış avlu girişi olan ve bitişiğinde bir çeşmenin yer aldığı cümle kapısını karşı sırasına denk gelmekte ve yıktırılmış olan Kazasker Ebu'l-Fazl Mahmud Efendi Medresesi'nin de bitişiğinde idi. Şehzadebaşı'nda Letafet Apartmanı önünde yer alan bu karakol, 16 Mart faciasının cereyan ettiği yer olması bakımından önemlidir. Atatürk Bulvarı'nın ikinci bölümü açılırken, 16 Mart'ta şehit düşen askerlerimizin adına abide yapmak için yıktırılmıştır.²⁸⁴ Günümüzde yerinde Şehir Tiyatroları'na ait Reşat Nuri Sahnesi vardır.

3.4. Günümüzde Atatürk Bulvarı Üzerindeki Mekânsal Ögeler

Cumhuriyet'le birlikte kent içi ulaşımın sorun olmasıyla açılan cadde ve bulvarlardan biri olan Atatürk Bulvarı, gerek konumu itibariyle gerek ise üzerinde konumlanan yapılar itibariyle farklı bir kimlik kazanmıştır. Mevcut dokusundan koparılarak, yeni İstanbul pratiğinde işlev değiştirerek kendine yer edinmiştir. Konut ağırlıklı yerleşim mekânı iken, ticaret ve sanayi odaklı bir geçiş alanı olmuştur. İstimlâklerle inşa edilen kamu binaları, ticaret mekânları, geçiş yolları ve kalan bir kısım tarihi bina ile kendi kimliğini arama çabasındadır. Aşağıda bulvar üzerinde yer alan kimlikli yapıları tarihi sistematğine göre sıraya koyup inceledik.

3.4.1. Bozdoğan Kemer (Valens Su Kemer)

Unkapanı ve Saraçhane güzergâhı arasında, Atatürk Bulvarı üzerindeki kemer Roma Dönemi eseridir. II.Theodosius zamanında, Zeuksippos banyolarına ve İmparatorluk Sarayı'na suyun dağılımı Valens Kemer ile sağlanmıştır. Fatih Camii'nin bulunduğu tepeden Süleymaniye ve Beyazıt çevresindeki binalara su akışında kemerin

---

²⁸³ Doğru, s.189.

²⁸⁴ **Yenileşen İstanbul**, İstanbul Belediye Matbaası, 1947, s.12.

büyük bir hizmeti olmuştur. Kemerin banileri olarak Roma İmparatorlarından Adriyen (117-338), Konstantin (274-337) ve ismini aldığı Valens'ten (364-378) bahsedilir.²⁸⁵

Bozdoğan Kemerini fetihden hemen sonra, yeni tesis edilen su yolları ile beraber İstanbul'un su şebekesine dâhil edilmiştir. Fatih Dönemi'nde şehre su dağıtmaya devam eden kemer, Kanuni Dönemi'nde de onarımdan geçmiştir. Bu dönemde Topkapı Sarayı dâhil şehrin yüzlerce çeşmesi, hamamı, camiisi suya kavuşmuştur. 1988'de belediye tarafından, kemerin Atatürk Bulvarı üzerindeki kısmı temizlenip güçlendirilmiştir. Kemer, Doğan Kuban ve Şirin Akıncı tarafından 1990-1993 yılları arasında restore edilmiştir. 1500 yıl boyunca Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemi su ihtiyacını karşılayan kemer günümüzde tüm ihtişamıyla durmaktadır.²⁸⁶

Henri Prost Atatürk Bulvarı'nı açarken, Bozdoğan Kemerini'nin bütün azametiyle meydana çıkarılması için çaba göstermiştir. Ayrıca kemerin tek taşı caddeye değmemektedir. Prost, kemerin güneyinde, yamacın sırtına doğru çıkan Atatürk Bulvarı'nın Marmara üzerinde geniş bir panorama ile karşılaştığını ifade etmiştir.²⁸⁷

Resim 58 : Bozdoğan Kemerini

Kaynak: <http://www.degisti.com/> (Erişim Tarihi: 24.05.2013)

²⁸⁵ "Bozdoğan Su Kemerini", **Reşad Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul: Neşriyat Kolektif Şirketi, 1963, s.3062.

²⁸⁶ Davut Hut, **İstanbul'un 100 Su Yapısı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2010, s.76.

²⁸⁷ Henri Prost İstanbul Konferansı, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 199-200, 1948, İstanbul: Dilek Matbaası, s.169-171. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/154/1872.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2013)

3.4.2. Zeyrek Kilise Camii ve Sarnıçları

Bizans Dönemi'nde İstanbul'un en önemli dini yapılarından biri, üç şapelden oluşan Pantokrator Manastırı'ydı. Çünkü burası Ayasofya'dan sonra ayakta kalan en büyük ikinci kilisedir.²⁸⁸ Kilise, kısmen kubbeli bir altyapı üzerinde duran kapalı haç planlı, nişlerle süslenmiş üç adet apsisiyle ve iki katlı, iki tarafında da arkasollerle donatılmış narteksiyle bugünkü güney kilisesidir. Pantokrator Kilisesi'nin az ötesine kuzeye aynı narteksle birbirine bağlanan daha küçük Theotokos'a adanmış aynı tipte bir kilise yapılmıştır. 1204 yılında Frenk İstilalarında kilise zarar görse de yine kullanılmaya devam edilmiştir. Fetihle beraber, Sultan II. Mehmed burada bir medrese kurar, ilk müderrisi Zeyrek Molla Efendi'dir, kilise camiye çevrilmesiyle ismini buradan almıştır. Fatih Camii'ndeki medreselerin yapımı sonrasında buradaki medrese kapanır. Kilisenin donanımı bu süreçte yıkılır, 20. Yüzyılın ortasında, Atatürk Bulvarı yapılırken büyük sarnıcın nişlerle süslü cephesi ortaya çıkartılmıştır.²⁸⁹

Zeyrek Kilise Camii'nin altında ve çevresinde bir dizi sarnıç bulunmaktadır. Manastır ve sarnıç binaları 12. yüzyılda II. Komnenos zamanında Pantokrator'a adanmak için yapılmıştır. Kiliseye ait olan sarnıçlardan en büyüğü, günümüzde toprak üstünde kalmıştır. Fetihden sonra da su kaynağı olarak kullanılan sarnıç, 18. yüzyılın sonunda kurumuş, evlerin atık suları ve çamurla dolmuştur. 1990'lı yıllarda tekrar temizlenmiştir.²⁹⁰ Günümüzde Zeyrek Sarnıçları Fatih Belediyesi tarafından tekrar restore edilmektedir.

3.4.3. Gazanfer Ağa Medresesi

Kırkçeşme Mahallesi'nde, güneyinde Atatürk Bulvarı, batısında Bozdoğan Kemerli yer alan külliye 16. yy sonunda, Mimar Davut Ağa zamanında yaptırılmıştır. Banisi III. Mehmed'in kapı ağalarından hasodabaşısı Gazanfer Ağa'dır. Medrese, sebil ve türbeden meydana gelen külliye daha sonra küçük bir hazire ilave edilmiştir.²⁹¹ Medrese girişi Kovacılar Caddesi'ndedir. Kapısından girildiğinde solda sebil, sağda

²⁸⁸ Hut, s.79.

²⁸⁹ Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, (çev.) Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2001, s. 209-214.

²⁹⁰ Hut, s. 79-80.

²⁹¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Gazanfer Ağa Medresesi", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.375.

türbe ve hazire karşıda medrese yer almaktadır.²⁹² 1943 ve 1944 yıllarında geçirdiği tadilat sonrası Belediye Müzesi olarak kullanılmıştır.²⁹³ 1989 yılından günümüze değin Karikatür ve Mizah Müzesi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Resim 59: Gazanfer Ağa Medresesi
Kaynak: <http://www.kucukpazarliyiz.biz> (26.11.2012)

Resim 60-61: Atatürk Bulvarı Çalışmalar Sırasında/Sonrası Gazanfer Ağa Medresesi
Kaynak: F. Cânâ Bilsel ve Pierre Pinon (Ed.), **İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1396-1951)**, İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.210.

²⁹² "Gazanferâğa Medresesi, Türbesi, Sebili", **İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi**, C.3. İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayınları, 1982, s.1794.

²⁹³ **Yenileşen İstanbul**, İstanbul Belediye Matbaası, 1947, s.13.

3.4.4. Şeb Safa Hatun Camii

Atatürk Bulvarı üzerinde Mağazalar Sokağı ve Hacı Kadın Caddesi'nin sınırladığı alan üzerinde bulunmaktadır. Camii, Sultan I. Abdülhamid'in eşlerinden Fatma Şebsafa Hatun tarafından ölen oğlu Şehzade Mehmed için 1787 yılında yaptırılmıştır. Yapıldığı dönemde yüksek bir set üzerinde bulunan camii, günümüzde cadde kotunun altında kalmıştır. Barok üslupta, taş ve tuğladan inşa edilmiş camii tek kubbelidir. Ana kubbe, yapının köşelerindeki dört küçük kubbeyle desteklenmiştir. Kesme taştan tek şerefli minaresi camiinin sağında yer almaktadır. Ayrıca sol tarafta, klasik tarzda, tonoz örtülü, sıbyan mektebi bulunmaktadır. Camiini yaptıran Şebsafa Hatun, camiinin haziresinde medfundur.²⁹⁴

Bulvar çalışmaları sırasında etrafı açılmış, tamir görmüştür. Avlusunda bir mektep vardır, eskiden kız ve erkek çocuklarının okuduğu bir mektep iken Çocuk Esirgeme Kurumu'na tahsis edilmiştir. 1941-1956 yılları arasında yol düzenleme çalışmaları sırasında mektebin altındaki dükkânlar toprak ile doldurulmuştur. Günümüzde mektep, imama tahsis edilmiştir.²⁹⁵

---

²⁹⁴ Yasemin Suner, "Şebsafa Kadın Camii ve Sıbyan Mektebi", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.141.

²⁹⁵ <http://www.envanter.gov.tr/anit/kentsel/detay/14471>

Resim 62: Şeb Sefa Hatun Camii
Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi

3.4.5. Pertevniyal Vâlide Sultan Camii ve Mektebi

Aksaray’da dört yol ağzında bulunan camii, Sultan II. Mahmud’un hanımı ve Sultan Abdülaziz’in annesi Pertevniyal Vâlide Sultan tarafından 1871’de yaptırılmıştır. Camiinin mimarı İtalyan Montani’dir. Üslubu Gotik, Hint ve Türk Mimarisi karışımıdır. Kubbe, duvarların üstündeki 16 vecihli ve pencereli, yüksek bir kasnağa oturtulmuştur. Kuzeyindeki hünkâr daire ve bununla bağlantılı bir mahfil yer almaktadır. Kare planlı camiinin her köşesinde Hint Mimarisini andıran birer kule bulunmaktadır. Vâlide Sultan’ın türbesi Camii haziresinde bulunmaktadır.²⁹⁶ 1956-59 arasındaki Aksaray Meydanı düzenlenmesi esnasında sebil gibi camiye ait bazı unsurlar kaldırılmış veya yeri değiştirilmiştir.

---

²⁹⁶ Komisyon, **Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Fatih Müftülüğü, İstanbul: 1991, s.189-190.

Resim 63. Pertevniyal Valide Sultan Camii ve Mektebi
Kaynak: Sezgül Karcioğlu arşivi

3.4.6. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Binası

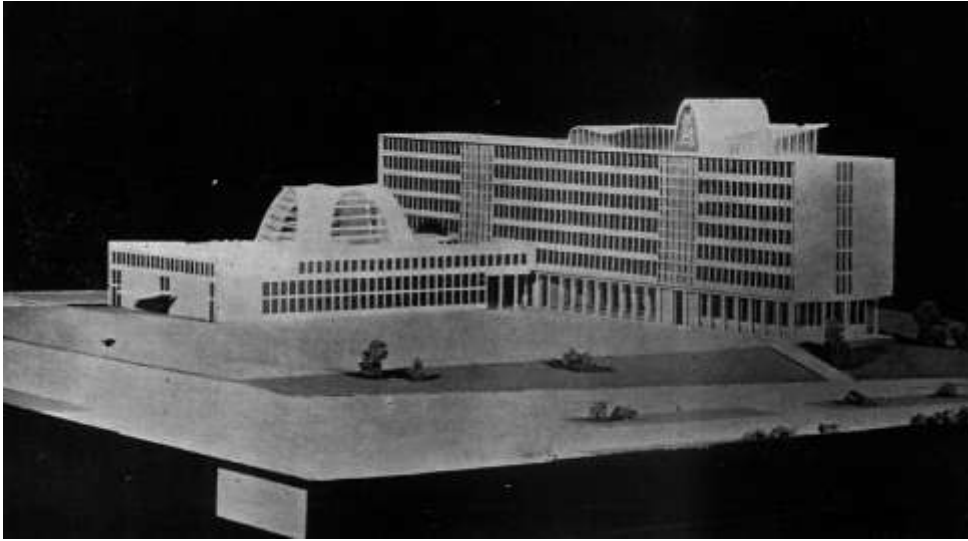
2. Dünya Savaşı sonrası çok partili yaşam önemli değişiklikleri getirmiş, liberal-kapitalist düşünce ve programlar tercih edilmeye başlanmıştır. Dünyada mimaride yaşanan gelişmelere ülkemiz duyarsız kalamamış, ulusal mimarlık alanında yeni biçimler aranmaya, teknik olanaklar değerlendirilmeye başlanmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediye Binası da bu süreçte açılan mimari yarışmalarından birinin sonucunda yapılmıştır. Nevzat Erol'un tasarısı, bazı ayrıntılarıyla, özellikle ana büro bölümünün çatı katında eğrisel üst örtü denemesiyle bağımsız bir biçim arayışını temel almaktadır.²⁹⁷ Jüri üyeleri, Atatürk Bulvarı gibi önemli bir mekân üzerine bulunacak olan Belediye Binası projesinde, Şehzadebaşı bölgesi ve Camisi'ni kapatmayan, göz önünde tutan, gerek kitle gerekse plan ve fonksiyon açısından en uygun blokları kabul etmiştir.²⁹⁸ 29 Ekim 1952 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin haberine göre, Belediye

²⁹⁷ Metin Sözen, **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara, 1984, s.174-180.

²⁹⁸ İstanbul Belediye Binası Proje Müsabakası, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 259-260, 1953, İstanbul: Dilek Matbaası, s.71.<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/202/2702.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2013)

Binası için ihtiyaç olan 6 milyon liranın temin edildiği, üç yıl içerisinde projenin tamamlanacağı öngörülmüştür.²⁹⁹

Konum olarak Şehzadebaşı'nda Atatürk Bulvarı'yla Şehzadebaşı Caddesi'nin kesiştiği yerde bulunan Belediye Sarayı, yapım aşamasında bazı tarihi eserlerin yıktırılmasına sebep olduğu için tartışmaların hedefi olmuştur. Binanın mimarisi konusunda da çeşitli eleştiriler yapılmıştır. İlber Ortaylı Türk Mimarisi'ne yakışmayan bir bina olduğunu belirtmiştir. Belediye Sarayı yapılacağı dönemde, büyük bir ilgi gören yarışmayla projelendirilmiştir. Belediye Reisi'ni temsilen Sedat Erkeoğlu, Aydın Boysan, jüri başkanı Emin Onat, jüri başkan yardımcısı Orhan Alsaç'tan oluşan jüri, 1953 yılında yapılan bir yarışma sonucunda, birinciliğe Yüksek Mimar Nevzat Erol'u layık görmüştür.³⁰⁰ Yarışma sonrasında Belediye Binası yapımına 13 Aralık 1953'te başlanmıştır. Büyükşehir Belediyesi Binası'nın yerinde bulunan evler ve yapılar, dinamit ile yıktırılmıştır.³⁰¹

Resim 64: İstanbul Belediyesi Binası Maketi/Nevzat Erol

Kaynak: İstanbul Belediye Binası Proje Müsabakası, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 259-260, 1953, İstanbul: Dilek Matbaası, s.71.
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/202/2702.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2013)

²⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ekim 1952.

³⁰⁰ Fatih Güldal, "Şehzadebaşı Semtinin Tarihi Eserleri", Fatih Güldal (Ed.), **İstanbul'un Kitabı Fatih** içinde (354-378), İstanbul: Fatih Belediyesi Yayınları, 2013, s.375.

³⁰¹ Turgut Kut, "Şehzadebaşı'ndan Edirnekapı'ya Mekânlar ve İnsanlar", Recep Bozlağan ve Diğerleri (Ed.), **İstanbul Mekân ve İnsan** içinde (29-45), İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, 2012, s.33.

Belediye Sarayı inşaatı sırasında, Roma ve Bizans Dönemi'ne ait mozaiklere ve kalma duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Mozaikler beyaz mermer parçacıkları ile açık ve koyu yeşil, koyu mavi, pembe, kırmızı, bordo ve sarı renkli taş parçacıklarından oluşmuştur. Genellikle beyaz zemin üzerine insan ve hayvan figürleri ile geometrik motifler işlenmiştir; oynayan çocuklar, yabandomuzu avı, dans edenler, kuzu ve tavuk taşıyan köylüler dikkati çeken figürlerdir. Kalıntı ve mozaikler İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne aktarılmıştır.³⁰²

Resim 65: İstanbul Belediyesi binası inşasına başlanıldığı yıllar

Kaynak: Süleyman Faruk Göncüoğlu, “İstanbul’un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt Saraçhane”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi**, 2009, Sayı: 22, s.79.

Resim 66: İBB Binası

Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi

3.4.7. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı

Sultanhamamlı manifaturacılar, II. Dünya Savaşı'nın izlerinin Türkiye genelinde kaybolmasıyla, yeni projeler geliştirmeye, fikirler üretmeye başlamışlardı. İstanbul Belediyesi'nin Sultanhamam ve Tahtakale çevresini araç trafiğine kapatmasıyla beraber, Remzi Peker öncülüğünde yapılan toplantılarda, artık Sultanhamam'a sığmayan manifaturacılar için bir çarşı yapılması fikri ortaya çıkmıştır. 1954 yılında, çarşı yapma isteğiyle doğan örgütlenmenin adı, Sınırlı Sorumlu İstanbul Manifaturacılar

³⁰² Rüstem Duyuran, Belediye Sarayı Mozaikleri, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 275-276-277-278, 1954, İstanbul: Dilek Matbaası, s.166-170. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/210/2852.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2013)

ve Kumaşçılar Çarşı Yapı Kooperatifi'dir. Kooperatif yönetimi ilk olarak, çarşı için Haydarpaşa'dan arsa bakılmıştır. Haydarpaşa'da uygun bir arazi bulunamayınca, Unkapanı düşünülmüştür. Aynı dönemlerde yapımı tamamlanan Atatürk Bulvarı için büyük bütçeler harcanmıştı. Dönemin Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay ve çalışma arkadaşları, yeni arsalar yaratma ve imara açma fikriyle Kooperatif'e bu arsayı önerdi. Belediye'nin bu çarşı yapımı için iki şartı vardı, ilki uzunluğu neredeyse bir kilometreyi bulan arsa için mevzi imar planı yarışması yapılması, ikinci olarak bu yarışmadan elde edilen veriler ile çarşının mimari proje yarışmasının yapılması.³⁰³

27 Ağustos 1958'te Mevzi İmar Planı Yarışması düzenlenmiştir. Bu yarışmanın amacı; *mimari proje yarışması öncesinde arazinin istimplâk sınırları ve durumunu netleştirmek ve İstanbul'un en canlı tarihi merkezlerinden birinde yapılacak olan projenin Süleymaniye Külliyesi, Bozdoğan Kemerli ve benzeri yapılarla olan ilişkisini şehircilik disiplini içerisinde belirlemektir.* Yarışmaya on dört proje gönderilmişti, bunların arasından, Yüksek Mimar Cihat Fındıkoğlu, Yüksek Mimar Kâmil Bayur, Yüksek Mimar Tarık Aka, Yüksek Mimar Niyazi Duranay ve Yüksek Mimar Özdemir Akverdi'nin ortak projesine birincilik ödülü verilmiştir.³⁰⁴

19 Şubat 1960 tarihinde kooperatif mimari tasarım yarışmasını düzenlemiş, jüri, yarışma şartnamesiyle beraber, katılımcılara, yapı programını, mevzi imar planıyla elde edilen planları da göndermiştir. Jüri, Yüksek Mühendis Mimar Doğan Tekeli, Yüksek Mühendis Mimar Sami Sisa, Yüksek Mühendis Mimar Metin Hepgüler tarafından hazırlanan projeye birincilik ödülünü vermiştir.³⁰⁵

---

³⁰³ Görkem Kızılkayak, **İmecedan İMÇ'ye**, İstanbul Manifaturacılar ve Kumaşçılar Çarşısı Yayınları: İstanbul, 2009, s.11-12.

³⁰⁴ Kızılkayak, s.13.

³⁰⁵ Kızılkayak, s.16-17.

Resim 67: İstanbul Manifaturacılar Çarşısı blokları ve çevresi
Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi.

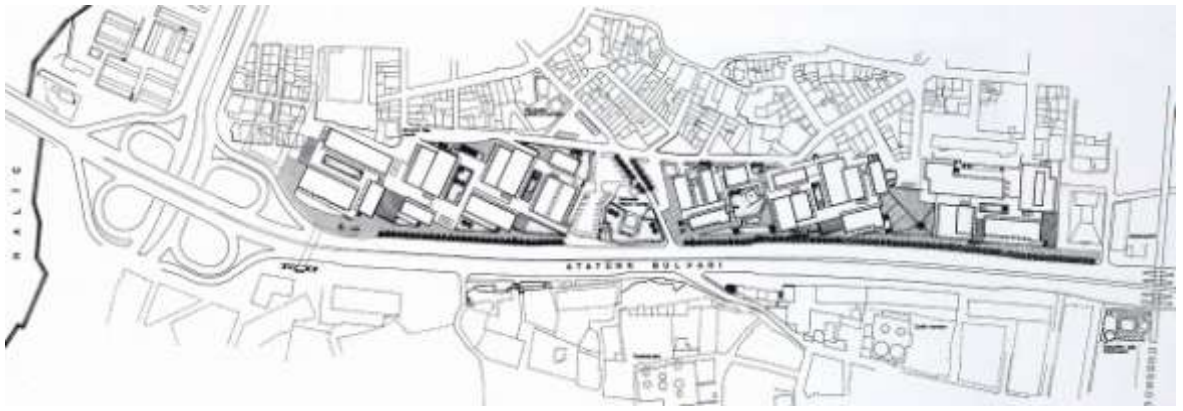
Hoca Teberrük Camii ve camiiyle aynı adı taşıyan mahalle, Atatürk Bulvarı açılırken yıktırılmıştı. 15 Mart 1961 yılında, 160 bin metrekarelik bu alanda, İMÇ'nin temelleri atılmıştır. İnşaat sırasında bazı mezarlarla karşılaşılınca projeye değişiklikler eklenmiştir. Mezar taşları üzerinde yapılan araştırmalarda, mezarlardan birinin İstanbul'un İlk Belediye Reisi Hızır Bey'e, diğer ise Kâtip Çelebi'ye ait olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine mezarların bulunduğu alan İMÇ 3. etap içerisinde sembolik mezarlar yaptırılmıştır.³⁰⁶ 1961 yılında bölgede yapılan hafriyatlar neticesinde İMÇ 5. bloğun altına denk gelen yerde Unkapanı Sarnıcı kalıntılarına rastlanılmıştır. Bizans Dönemi eseri olan sarnıç, sütun başlıkları hizasına kadar toprakla dolmuşken, içi temizlenmiş ve etrafı duvarlarla örülerek koruma altına alınmıştır.³⁰⁷

22 Nisan 1967'de dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in katılımıyla İMÇ'nin 6 bloğunun açılışı yapılmıştır. Sultanhamam esnafının dükkânlarını kapatıp İMÇ'ye gelme çekincesi olduğundan açılıştan sonra İMÇ bir süre boş kalmıştır. 1970'lere gelindiğinde ise iki olay İMÇ'ye esnafın gelmesine sebep olmuştur. İlki Sultanhamam'da çıkan Katircioğlu Han yangını, ikinci olarak ise İstanbul'un en kaliteli kadifelerini yapan Epengle'nin çarşıya taşınmasıdır. Çarşıya gelen kadifeci ve

³⁰⁶ Kızılkayak, s.16-17.

³⁰⁷ Hut, s.68.

mefruşatçılar 1. Bloğu doldurmuşlardır. Sonrasında 2. Blok makineciler, konfeksiyoncular, 3. Blok bürolar, 4. Blok sanayi makinaları, 5. Blok tesettür giyim, 6. Blok ise müzik yapımcıları ve kasetçiler yerleşmiştir. 80’li yıllarda müzik piyasasına girenlerin ilk durağı, İMÇ 6. Blok olmuştur. 2000’li yıllara gelindiğinde çarşı eski önemini kaybetmiştir. 2005 yılında ise, mimarisinin tarihi silüete uymadığı gerekçesi ile yıkım kararı alınmıştır. Çarşının yerine 50 Osmanlı konutu ve arasta şeklinde çarşı yapılması planlanmıştır. Kamuoyu ve çarşı esnafı bu karara itiraz etmiş, Danıştay itirazı haklı bularak, yürütmeyi durdurmuştur.³⁰⁸

Resim 68: İstanbul Manifaturacılar Çarşısı yerleşim planı.
Kaynak: <http://www.mimarlikmuzesi.org/> (Erişim Tarihi: 24.05.2013)

3.4.8. Medipol Üniversitesi Hastanesi (Eski Tekel Genel Müdürlüğü Binası)

Tekel Genel Müdürlük Binası Cumhuriyet Dönemi Türk mimarlık tarihi açısından oldukça öneme sahiptir. İlhan Tayman ve Enver Tokay tarafından 1959 yılında, İstanbul’un Unkapanı semtinde inşa edilmiştir.³⁰⁹ Uzun yıllar Tekel Genel Müdürlük binası olan bu yapı daha sonradan özelleştirilmek üzere Maliye Bakanlığı’na bağlı olan Milli Emlak Müdürlüğü’ne devredilmiştir. 2010 yılı itibariyle Medipol Grubu’na verilmiş, Medipol Üniversitesi Hastanesi olarak hizmet vermeye başlamıştır.³¹⁰

³⁰⁸ Kızılkayak, s.40.

³⁰⁹ http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/Photo_6_5_1950ler-ve-modernizm.html

³¹⁰ http://www.radikal.com.tr/turkiye/unkapanindaki_tekel_binasi_medipol_grupa_verildi-980661

Resim 69: Medipol Hastanesi Binası (Eski Tekel Müdürlüğü Binası)
Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi

3.4.9. SGK Zeyrek Tesisleri

Sedad Hakkı Eldem'in gelenekselin yeniden değerlendirilmesi olan Zeyrek Sosyal Sigortalar Kurumu Binası, özellikle ayrıntı ve motiflerle gelenekselin özüne inmiştir.³¹¹ Zeyrek Sosyal Sigortalar Tesisleri olarak projelendirilen yapı grubu sınırlı katılımlı bir tasarım yarışması ile yapılandırılmıştır. 1962 yılında düzenlenen yarışmayı Sedad Hakkı Eldem'in projesi kazanmıştır. Yapım süreci 1962-1964 yıllarında tamamlanmıştır. Proje aslında kompleks olarak iş hanı, dispanser, çarşı, banka ve bir kahveden oluşmaktadır. Ancak, bu amaç hiç gerçekleşmemiş ve kompleks kurumun büro binası olarak işlev görmüştür. Farklı büyüklükteki binalar eğimli arazi üzerinde çevre düzenini bozmayacak şekilde ve hemen arkasında yer alan Zeyrek'in kimliğiyle uyumlu olacak nitelikte konumlandırılmıştır. Bu şekilde pencere elemanlarında ve yapı kütlelerinin çıkmalı biçimlenişinde de dışa vurulmuştur. Ayrıca proje, 1986 yılında Ağa Han Mimarlık Ödülü almıştır.³¹²

---

³¹¹ Sözen, s.282.

³¹² <http://v2.arkiv.com.tr/p2770-sosyal-sigortalar-kompleksi.html#pk>

Resim 70: SGK Zeyrek Tesisleri, 1963- 1970, Zeyrek- İstanbul.
Kaynak: <http://www.mimarlikmuzesi.org/> (Erişim Tarihi: 24.05.2013)

3.4.10. Saraçhane ve Fatih Parkı

İstimlâkler yapıp, bulvar açıldıktan sonra, Bozdoğan Kemer'inin Saraçhane ve Fatih kısmındaki boş araziye park (yeşil alan) yapılmıştır. Ahşap konutların yıkılmasıyla bulvar üzerinde büyük bir boşluk açıldığı, daha sonra ise bu boşlukların işlevsel önceliklerine göre tekrardan doldurulduklarını görmekteyiz. İlk fotoğrafta, boşluğun abidevi eserleri yücelttiği gözlemleniyor. İstimlâkler sonrası açılan arazi, Bozdoğan Kemer, Yavuz Sultan Selim Camii gibi tarihi eserleri ortaya çıkarıyor. Ayrıca top oynayan insanları misafir ediyor. Mekânın üçüncü kez değişiminde ise boş arazi yeşillendirilerek geçiş alanı olan bu akstaki tek nefes alma/dinlenme mekânı olarak kendisine yer bulmuş.

Resim 71-72: Sarayhane ve Fatih Parkı öncesi/sonrası

Kaynak: <http://3.bp.blogspot.com>
(26.11.2012)

Kaynak: Sezgül Karcıoğlu Arşivi

3.4.11. İBB Sağlık Daire Başkanlığı

Atatürk Bulvarı açılmadan önce güzergâh üzerinde yer alan Revani Çelebi Camii (Koğacılar Mescidi) yıktırıldıktan sonra, plan çerçevesinde yeniden bir bina inşa edilmiş, bu mekân İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Sağlık Daire Başkanlığı olarak kullanılmaya başlamıştır.

Resim 73: Sağlık Daire Başkanlığı
Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi

3.5. Atatürk Bulvarı Çevresi Mekânsal Etkileşim

Tarihi Yarımada'da semtler doğal bir etkileşim içerisindedir. Bizans ve Osmanlı Dönemlerinde kültürel ve sosyal manada önemli olan sur içi bölgesi zaman içerisinde değişime uğramıştır. Erken Cumhuriyet'le beraber açılan cadde ve bulvarlar, semtler arasındaki organik ilişkileri kopararak yeni bir kültürleşme süreci yaratmıştır. Tezimize konu aldığımız Atatürk Bulvarı çevresinde her biri önemli yerleşim bölgesi olan Fatih, Zeyrek, Vefa, Saraçhane, Şehzadebaşı, Yenikapı bölgelerinin ticaret ve sanayiye açılmasında rolü büyüktür. Zira bulvarın açılmasıyla geçen transit yol, konut yerleşimini düşürmüş, sanayi ağırlıklı yerleşimler artmaya başlamıştır. Şekil 2'de Atatürk Bulvarı ile çevre semtler arasındaki bağlantısı gösterilmiştir.

Şekil 2: Atatürk Bulvarı ve Çevresi

Kaynak: <http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx> (26.11.2012)

3.5.1. Saraçhane

Saraçhane semti, Tarihi Yarımada içerisinde, Beyazıt'tan devam ederek, Vezneciler üzerinden Şehzadebaşı'na uzanan aksla, Unkapanı-Aksaray aksının kesiştiği yerde konumlanmıştır. Osmanlı Dönemi'nde kurulan ilk semttir, Fatih İlçesi'nin temellerinin atıldığı semt olma özelliği de taşımaktadır. 1475 yılında İstanbul Saraçhanesi olarak kurulmuş olan semtin adı, bu meslek erbablarına kurulan çarşıdan gelmiştir.³¹³ Saraçhane semti açılan bulvar ve caddeler ile kaybolmuş, şimdi bir semt olmaktan öte, sadece Haşim İşcan Geçidi ve çevresi olarak bilinmektedir.

3.5.2. Şehzadebaşı

Şehzadebaşı bugünkü sınırlarıyla, İBB binası ve Şehzade Külliyesi arasından Beyazıt Meydanı'na kadar giden Şehzadebaşı Caddesi'nin iki yanını kapsar. Kuzeyinde Bozdoğan Su Kemerli, Vefa Sementi, doğusunda Eski Saray ve duvarı, İstanbul Üniversitesi, güneyinde İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, batısında ise Saraçhane, Fatih Parkı ve Atatürk Bulvarı ile çevrilidir. Bizans Dönemi'nde Pagan ve Hristiyanlık kültürlerinin yoğun olduğu bu semt Philadelphion olarak bilinmekteydi. Son beş yüzyılda ise, Türk-İslam kimliği söz konusudur. 16. Yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman, hasekisi Hürrem Sultan'dan olan ilk çocuğu Şehzade Mehmet'in ölümü üzerine burada bir camii ve türbe yaptırmış, o tarihten itibaren semtin adı Şehzadebaşı olmuştur.³¹⁴ Şehzadebaşı Bizans Dönemi'nde Hipodrom'dan başlayıp, mese yoluna devam ederken, Konstantinus Sütunu (Çemberlitaş), ve Phoros Theodius Tauros'tan (Beyazıt Meydanı) geçip, iki yola ayrıldığından bu bölge çok önemli kavşak konumundaydı.³¹⁵ Nevşehirli İbrahim Paşa, 1720'de Şehzadebaşı imarını başlatmış, Şehzade Camii ve Vezneciler arasında darülhadis, kütüphane, hazire ve sebilden oluşan külliye yaptırmış. Ayrıca uzanan cadde üzerinde değerli kumaşların, çeyizliklerin satıldığı birçok dükkân yaptırmıştır. Bu işler güzergâh kemerli sütunlu revaklarından dolayı "Direklerarası" adını almıştır. Zamanla direklerarası, kahvehane, söyleşi ve eğlence mekânları arastasına dönüşmüştür. Şehzadebaşı'nda Ramazan eğlenceleri

---

³¹³ Göncüoğlu, s.29.

³¹⁴ Necdet Sakaoğlu, "Şehzadebaşı Sement Tarihi", Fatih Güldal (Ed.), **İstanbul'un Kitabı Fatih** içinde (335-353), İstanbul: Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2013, s.335.

³¹⁵ Sakaoğlu, s.338.

yapılırken, bir taraftan da kahvelerde sahneler kurulmuş, ortaoyunu, tuluat ve tiyatro sahnelenmiştir.³¹⁶ Şehzadebaşı semti günümüzde Camii ve İBB Belediye Binası'nın olduğu kısımdır. Kültürel ve sosyal anlamda, eski canlılığını kaybetmiştir. Konut yerleşimi yoktur, çoklu kavşaklar ile bir geçiş güzergâhıdır.

3.5.3. Vefa

İstanbul'da sur içinde yer alan Vefa semti, Türk ve Osmanlı Dönemi'nde kültür merkezi konumundadır. Vefa semti, Saraçhane'den Unkapanı'na doğru akan ve Kağıthane ile Alibeyköy derelerinin kolu olan derenin doğu yamacında bulunmaktadır. Bu eski derenin tabanından şimdiki Atatürk Bulvarı geçmektedir. Vefa semtinin üzerine kurulduğu yamaç, güneyden kuzeye doğru eğimlidir. Batı yamacında Zeyrek semti yer alır.³¹⁷

Bizans Dönemi hakkında pek bilgi olmayan bu semtte, sonradan camiiye dönüştürülen, kaynaklarda adı Ayios Theodoros Kilisesi olarak geçen, Vefa Kilise Camii (Molla Gürani Camii) haricinde pek bir yapı yoktur. Bizans mimarisinin tek temsilcisi olan bu yapı, Fatih Sultan Mehmet'in hocası Molla Gürani tarafından camiiye çevrilmiştir. Bir diğer önemli eser, Vefa Semtinden geçen Roma Dönemi'ne ait Valens Su Kemeru (Bozdoğan Kemeru)'dir. Fetih sonrasında bu semtte, Fatih'in Türk ve İslamlaşma çabaları neticesinde, birçok camii yaptırılmıştır. Ayrıca semte ismini veren Seyh Ebu-l Vefa'nın da türbesi de buradadır.³¹⁸ Vefa semtinde dikkat çeken bir diğer unsur da, semtte yer alan eğitim kurumlarıdır. İstanbul geneli nüfus ve okullaşma oranına bakıldığında, Vefa semti, Vefa Sultanisi, Vefa Mekteb-i İdarisi, Vefa Mülkiye Mektebi ve Darülfünun Mektebi ve kütüphaneleri ile eğitim kurumları açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Bu kurumlara ilaveten dini-hayri müesseseler de çoğunlukta olmuştur.³¹⁹

Vefa semti, canlı bir yerleşmedir, bunu, aynı yol üzerine yer alan üç çeşmenin birbirlerine olan yakınlığından anlayabilmekteyiz. Zira çeşme ve sebiller kalabalık

³¹⁶Sakaoğlu, s.342.

³¹⁷Süha Göney, "Semt Çalışmaları: Vefa Semti Örneği", N. Bilge Özel İmanov- Yunus Uğur (Ed.), **Bir Semte Vefa** içinde (47-53), İstanbul: Klasik Yayınları, 2009, s.48.

³¹⁸Semavi Eyice, "*Bir Semte Vefa*", s.20-21.

³¹⁹Önder Bayır, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Vefa" , N. Bilge Özel İmanov- Yunus Uğur (Ed.), **Bir Semte Vefa** içinde (265-282), İstanbul: Klasik Yayınları, 2009, s.272.

mekânların ihtiyacıdır. Vefa Senti Osmanlı Dönemi'nde Müslümanların yoğun olduğu bir yerleşmeydi. Vefa senti tarih boyunca konut ağırlıklı bir yerleşim sergilemiştir. 2, 3 katlı, nadiren 4 katlı evler ve konakların oluşturduğu semt, 1950 sonrasında beton binalara dönüşmüştür. Bölgede faaliyet gösteren Karamürsel mensucat, oksijen ve sirke fabrikası 1950 sonrasında tasfiye olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra sokak ve cadde isimlerinde değişiklik olmamıştır. Sadece var olan Mustafa Kemal Caddesi, Atatürk Bulvarı'na dönüşmüştür. Ne yazık ki, Atatürk Bulvarı açılırken bazı yapılar yıktırıldığı gibi, birçok cadde ve sokak da ortadan kaldırılmıştır. Revani Çelebi Camii, Voynuk Şücaeddin Camii gibi yapılar, Hacı Recep Sokak, Vefa Caddesi, Mehmet Paşa Sokak, Unkapanı Caddesi, Emin Nureddin Sokak, Kovacılar Caddesi, Kovacılar Sokak, Yahya Güzel Sokak, Necip Paşa Sokak, İkinci Nerdibanlı Sokak, Üçüncü Nerdibanlı Sokak, Kırkçeşme Çıkmaz Sokak, Hacı Recep Sokak, Asmalı Bostan Sokak, Bostan Çıkmazı ve Hacı Kadın Sokakları Atatürk Bulvarı'nın açılması ve bulvar üzerine İBB Sağlık Daire Başkanlığı ve İMÇ Bloklarının inşası ile kaybolmuşlardır.³²⁰ Vefa senti, İMÇ'nin inşa edilmesiyle konut yerleşiminden uzaklaşarak daha çok çalışma amaçlı Vefa'da kalanları bekâr odalarında ağırlamaktadır.

3.5.4. Eminönü

Eminönü, Fatih İlçesi'ne dâhil edilmeden önce, İstanbul'un merkez ilçesi durumundaydı. Eminönü'nün sınırları Unkapanı Köprüsü, Sarayburnu, Zeyrek, Çinili Hamam, Sepetçiler Başı, Horhor, Aksaray Karakolu, Cellat Çeşmesi, Yedikule, Tramvay Hattı, Yeni Langa Kapısı, Dört Yol Ağzı Çeşmesi, Taşçılar Sokağı, Beşyol Ağzı, Küçük Langa Bostanları, Davutpaşa İskelesi Kapısı ve Sur'u kapsar.³²¹ Bizantion'un ilk limanı da buradadır. Bizans Dönemi'nde Neorion olan semt, Osmanlı Dönemi'nde Eminönü ismini almıştır. O dönem, İstanbul'a mal, giyecek, yakacak, yolcu buradan geldiği için başlıca giriş kapılarından biridir. 14. yüzyıl başlarında Eminönü'nün Bahçekapısı İskelesi çok işlekti. İskele kenarında kayıkhaneler ve üstlerinde kayıkçılara ve tahmil-tahliye işçilerine ait bekâr odaları vardı. 17. yüzyılda Eminönü'ndeki kayıkhanelerin üstündeki mezbeleden çıkıp şehre yayılan veba ile

³²⁰ Bekir Cantemir, "Haritalar Üzerinden Bir Senti Okumak", N. Bilge Özel İmanov- Yunus Uğur (Ed.), **Bir Semte Vefa** içinde (229-263), İstanbul: Klasik Yayınları, 2009, s.259-261.

³²¹ Mahir Aydın, "İstatistiklerle Eminönü", Fatih Güldal (Ed.), **İstanbul'un Kitabı Fatih** içinde (73-117), İstanbul: Fatih Belediyesi Yayınları, 2013, s.74.

yüzlerce insan ölmüştür. Bunun üzerine bu mezbeleleler yıktırılmıştır.³²² Büyük anıtları, ekonomik ve ticaret merkezi olması Eminönü'nü kuşaklar boyunca canlı tutmuştur. Eminönü birçok kilise ve camii vardır lakin Eminönü dendiğinde akla Klasik çağın iki mühim eseri olan Yeni Camii ve Rüstem Paşa Camii gelir. Yeni Camii Müslüman İstanbul'un taç kapısı gibi algılanmaktadır. Eminönü ticaretin kalbini oluşturmaktadır, kıyıda çarşı bölgesine gidildikçe, Fatih'in inşa ettirdiği iki bedesten çevresinde sonradan kâgir olarak örtülen Kapalıçarşı çevresinde çok sayıda han inşa edilmiştir.³²³

3.5.5. Zeyrek

Bizans Dönemi'nden beri, denize yakın konumu ve yamaç yerleşimi olması nedeniyle, Zeyrek Bölgesi yerleşim ağırlıklı olmuştur. Zeyrek'te bulunan ve Zeyrek'in geleneksel mimarisini oluşturan küçük bahçeli, cumbalı ahşap konutların çoğu 1800-1840 yılları arasında inşa edilmiş olan sıra evlerdir. Zeyrek Bölgesi'nin bir diğer özelliği de yüksek kat farkı ve mülkiyet biçimi nedeniyle korunan sokak ve yollarıdır. Merkezinde Zeyrek Kilisesi'nin bulunduğu bu bölge, Unesco tarafından Dünya Miras Listesi'ne alınmış, fiziksel, kültürel, dokusal özellikleri dikkate alınarak 1. Derece Koruma Bölgesi sınırlarına dâhil edilmiştir.³²⁴

3.5.6. Fatih

Fatih ilçesi, Türk Dönemi'nin önemli semtlerinden biridir. İstanbul'un yedi tepesinden dördüncüsü olan Fatih, Bizans'ın XI. bölgesine tekabül eder. Kent kurulduğundan beri dinsel simge olma özelliğini korumuştur. Konstantin'in anıt mezarı, daha sonra onun yerine yapılan İustinianos'un Havariyun Kilisesi, fetih sonrası da yapılan Fatih Külliyesi semtin önemini artırmıştır.³²⁵

---

³²²"Eminönü", **İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi**, C.3. İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayınları, 1982, s.1625-1626.

³²³ Doğan Kuban, "Eminönü Semt Tarihi", Fatih Güldal (Ed.), **İstanbul'un Kitabı Fatih** içinde (467-473), İstanbul: Fatih Belediyesi Yayınları, 2013, s.467.

³²⁴ **1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu**, 2003, İBB.

³²⁵ Doğan Kuban, "Fatih", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.3. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.261.

3.5.7. Yenikapı

Sur içinde Marmara sahilinde Samatya ile Kumkapı arasında kalan semttir. Kuzeyden Unkapanı'ndan gelen Atatürk Bulvarı'nı denize doğru devamı olan Mustafa Kemal Caddesi'nin iki yanına yayılır. Yenikapı Tren İstasyonu semtin merkezi sayılmaktadır. Bizans Dönemi'nde bugünkü Yenikapı'nın bulunduğu bölge liman bölgesiydi. Bu limanlar, Bizans Dönemi'nde Mısır'dan gelen buğdayın boşaltıldığı ve çevrede bulunan ambarlara depolandığı yerd. Liman bölgesinin alüvyonlarla dolması ve terk edilmesiyle burada bostanlar çıkmıştır. Böylece bu bölge Langa adını almıştır. 1960'lara kadar bölgede pek bir değişiklik olmamıştır. 1957-1960'da Sirkeci-Florya sahil yolunun yapılmasıyla deniz doldurulmuş, daha sonraki yıllarda Yenikapı önündeki yol ve sahil şeridi yeşillendirilmiştir.³²⁶

3.6. Çevre Yollar İle Bağlantısı

Resim 74: Atatürk Bulvarı
Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi

3.6.1. Vatan Caddesi ve Millet Caddesi ile Bağlantısı

Bayrampaşa Deresi, Bizans zamanında Lykos Deresi olarak bilinmekteydi. Günümüzde ise bu güzergâhtan metro geçmektedir. Semavi Eyice, caddenin ilk

³²⁶"Yenikapı", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.476.

yapıldığında iki yanında göletlerin oluştuğunu, göletlerin içerisinde yüzmeye çalışan çocukların boğulduğunu kaydeder.³²⁷

1950’lerde Topkapı-Beyazıt arasında Millet Caddesi açılırken, Vâlîde Camii kavşağının alt ve üst geçitleri yapılmadığından, trafik sorunu yaşanmıştır. 1969 yılında, İstanbul Belediyesi, trafiği kolaylaştırmak için Aksaray Geçidi’ni inşa ettirmiştir. Daha sonra, bu proje iki katlı çarşı ve umumi garaj ilave edilerek genişletilmiştir.³²⁸ Projenin üç noktası vardır.³²⁹

Vâlîde Camii Düğüm Noktası

Bu düğüm noktasında, Saraçhane-Yenikapı-Topkapı-Beyazıt arterleri kesişmektedir. Bu kesişmeyi önlemek için, Yenikapı-Saraçhane arteri baz alınarak bir 8.71 metre köprü projelendirilmiştir. Laleli yaya geçitleri yapılmıştır.

Murat Paşa Camii Düğüm Noktası

Bu noktada, Beyazıt-Topkapı bağlantısı alt nivodan (9.00 m), Vatan Caddesi-Beyazıt bağlantısı ise üst nivodan (16.00m) viyadüğü ile sağlanması öngörülmüştür.

Yer Altı Tesisleri

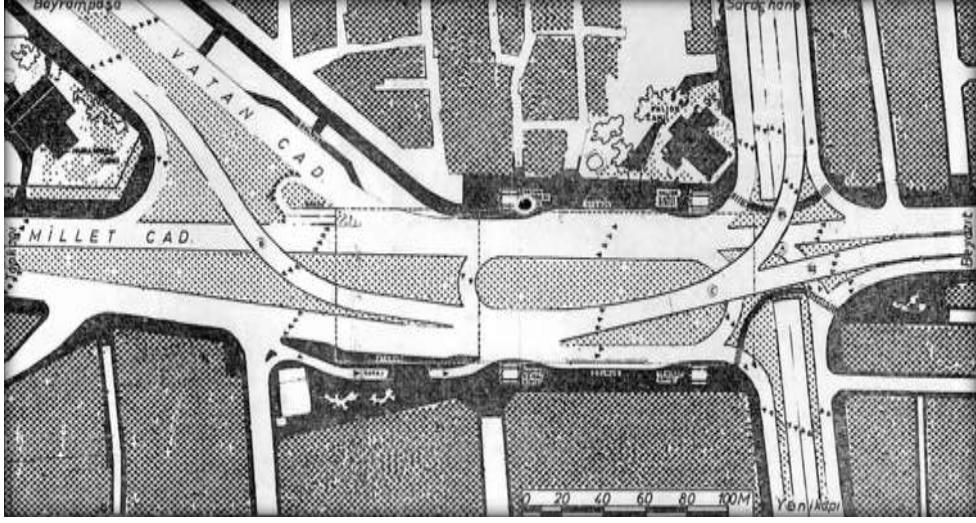
İki düğüm noktasında yer altı çarşısı, yer altı garajı ve servis yapıları projelendirilmiştir.

---

³²⁷ Semavi Eyice ve Diğerleri, “Şehzadebaşı’ndan Edirnekapı’ya Mekânlar ve İnsanlar”, Recep Bozlağan ve Diğerleri (Ed.), **İstanbul Mekân ve İnsan** içinde (29-45), İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, 2012, s.177.

³²⁸ Aksaray Geçidi, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 345, 1972, İstanbul: Dilek Matbaası, s.20. (<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/266/3708.pdf>)

³²⁹ Aksaray Geçidi, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 345, 1972, İstanbul: Dilek Matbaası, s.38. (<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/266/3708.pdf>)

Resim 75: Millet Caddesi-Vatan Caddesi ve Atatürk Bulvarı bağlantı yolları (1960'lar)
Kaynak: Aksaray Geçidi, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 345, 1972, İstanbul: Dilek Matbaası, s.21. (<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/266/3708.pdf>)

3.6.2. Haşim İşcan Alt Geçidi

Atatürk Bulvarı'nın Beyazıt-Edirnekapı yolunun kesiştiği Saraçhane, 2 Eylül 1964 yılında ulaşım amaçlı yapılan bir geçit ile tekrar düzenlenmiştir. Haşim İşcan Dönemi'nde yapılan bu geçit, önceleri Saraçhane Geçidi olarak adlandırılmış daha sonra Haşim İşcan Geçidi olarak adlandırılmıştır. Geçit 11.500 metre karelik bir alanı kapsamaktadır. Altgeçit ve üst geçit, üçü geliş, üçü gidiş olmak üzere altı şeritlidir. Geliş, gidiş yollarının her bir genişliği 10,5 metre, orta refüj ile birlikte 24 metredir. Geçidin altındaki duraklara sağlı sollu dörder merdivenle ulaşılabilir. ³³⁰ Geçidin altında bisiklet satışları olması nedeniyle halk arasında bisikletçiler çarşısı olarak da anılmaktadır.

³³⁰ "Atatürk Bulvarı", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.383.

Resim 76: Haşim İşcan Geçidi'nin yapım çalışmaları

Kaynak: Turgut Kut, “Şehzadebaşı’ndan Edirnekapı’ya Mekânlar ve İnsanlar”, Recep Bozlağan ve Diğerleri (Ed.), **İstanbul Mekân ve İnsan** içinde (29-45), İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, 2012, s.34.

Resim 77-78: Haşim İşcan Geçidi

Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi

3.6.3. Unkapanı Geçidi - Atatürk Köprüsü ile Bağlantısı

Köprü, TBMM'nin 24 Nisan 1930 tarih ve 411 sayılı kararıyla Gazi Mustafa Kemal Köprüsü olarak adlandırılmıştır. 1937 yılından itibaren, Gazi Köprüsü'nün ismi, Atatürk Köprüsü olarak kullanılmaya başlanmıştır.³³¹

³³¹ Özlem Sıla Durhan, “Erken Cumhuriyet İstanbul’unda Kentsel Değişim (1928-1950)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE, 2009), s.168.

Köprü, İstanbul'un iki ayrı yüzünü, Beyoğlu ile Fatih'i birleştirerek Paris, Londra, Viyana gibi yekpare bir yapıya dönüştürmesi amacı ile inşa edilmiştir.³³² 1939 yılında Cumhuriyet Bayramı'nda, Taksim-Ayazpaşa yoluyla beraber açılmıştır.³³³ Daha sonra, Haşim İşcan'ın Belediye Başkanlığı Dönemi'ne tekabül eden 30 Nisan 1964 günü Aksaray'dan Azapkapı'ya geçmek için Unkapanı Geçidi yaptırılmıştır. Bu geçitle, Eminönü-Eyüp arasında işleyen araçların bütün kesişmeleri ortadan kalkmıştır. Atatürk Bulvarı'nın uzantısı olan geçit, 27 metre en, 68 metre uzunluğa sahiptir. Geçidin uzunlamasına kısmı Aksaray-Taksim trafiğine, alt geçit ise Eminönü-Eyüp trafiğine ayrılmıştır.³³⁴

Resim 79: Unkapanı Köprüsü kavşağı (1970'ler)
Kaynak: <http://wownturkey.com/tr> (Erişim Tarihi: 08.02.2013)

³³² Cansever, *İstanbul'u Anlamak*, s.135.

³³³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ekim 1939.

³³⁴ "Atatürk Bulvarı", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.382.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu tezin amacı, İstanbul Tarihi Yarımada içerisinde merkezi bir konumda bulunan Unkapanı-Aksaray arasında yer alan Atatürk Bulvarı'nın İstanbul'un kent ve kültür tarihindeki gösterim ve izdüşümlerini izlemektir. İstanbul ulaşımının önemli bir kavşağı sayılan bu aks, dünü ve bugünüyle İstanbul'un modernite ışığında planlamasının bir örneği kabul edildiği için incelemeye değer bulunmuştur.

Çalışmanın kapsamı, Unkapanı-Aksaray arasında yer alan Atatürk Bulvarı üzerindeki kimlikli olarak nitelendirilebilecek yapılar ve çevre semtler ile sınırlı tutulmuştur. Çalışılan mekânlar üzerinden, bulvarın açılma süreci incelenmiş, öncesi-sonrası olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma giriş, kavramsal çerçeve, İstanbul'un tarihsel süreçte planlanması ve Atatürk Bulvarı, değerlendirme ve sonuç başlıkları altında açıklanmaktadır.

İlk bölümde, temel kavramlar ele alınmıştır. Mekân ve kültür kavramları, kentsel form üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Antikiteden günümüze kadar olan süreçte kentler ve ortaya çıkış nedenleri belirtilmiştir. Mekânın kent kimliği ve kent kimliğini belirleyen unsurlar ile kent açıklanmaya çalışılmıştır. Bölüm sonunda, değinilen kavramlar üzerinden, mekân ve kültür etkileşimine yer açılmıştır.

İkinci bölümde, dönem dönem İstanbul'un mekânsal dönüşümü irdelenmiştir. Mekânsal değişimle beraber, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İstanbul yerleşmesi değerlendirilmiştir. Osmanlı son dönemleri ve erken Cumhuriyet ile beraber, şehirde etkisini gösteren modernleşmenin etkileri konu edilmiştir. İkinci bölümün sonunda, İstanbul'a batı eliyle yapılan müdahalenin mimarı, Şehir Plancısı Henri Prost ve İstanbul Nazım Planı açıklanmıştır.

Son bölümde, Atatürk Bulvarı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Mekânın konumu ve çevre semtlerle ilişkisi belirtilmiştir. Bulvar açılmadan önce yer alan tarihi eser niteliği taşıyan yapıların yerleşme zamanını göz önünde bulunduran bir sistematikte incelenmiştir. Bu bağlamda bulvarın açılmasının kimlikli yapılara etkisi değerlendirilmiştir. İstimlâk ile yitirilen eserler ve yerlerine yapılan yapılar tespit

edilmiştir. Bazı yapıların yıktırılmadan, işlevsel açıdan değişiklikler geçirdiği gözlemlenmiştir. Çevresinde yer alan bağlantı yolları ile etkileşimi de ele alınmıştır. Çalışmamızda mekânın görsel olarak algılanmasının daha verimli olacağı düşüncesinden hareketle, fotoğraf ve harita kullanımı oldukça yaygın olarak tercih edilmiştir.

İstanbul'dan bir kesit olan Atatürk Bulvarı, insan-mekân etkileşimiyle ortaya çıkan bu kültürel süreçte bir sıra değişiklik geçirmiştir. İnsan yaşadığı hissi mekâna yansıtır ve düşüncesi ölçüsünde mekânı dönüştürür. İstanbul'un modernleşme deneyiminde bu değişim kentin imarına da yansımıştır. Açılan bulvar ve caddeler ile kent var olan kimliğinden uzaklaşarak yeni bir kimlik arayışına girmiştir. Aksaray-Unkapanı aksında yer alan Atatürk Bulvarı da bu dönüşümün ürünüdür. Mekân dönüştürülmüş, geleneksel konut alanı dokusundan koparılarak ticaret ağırlıklı bir geçiş alanı olmuştur. Atatürk Bulvarı'nın açılmadan önceki fotoğraflarına baktığımızda, Bizans ve Osmanlı Dönemi eserlerin bir arada konumlandığı, bahçeli konutların ağırlıklı olduğu bir yerleşim yeri olduğunu görmekteyiz.

Roma Dönemi eseri Bozdoğan Su Kemeri, Bizans Dönemi eseri Zeyrek Sarnıcı ve Kilisesi, Osmanlı Klasik Dönem mimarisini yansıtan Gazanfer Ağa Medresesi, 18. yüzyıl dönemi eseri Şeb Safa Hatun Camii, Osmanlı 19. yüzyıl dönemi eseri Pertevniyal Valide Sultan Camii bulvar üzerinde kalan kimlikli olarak niteleyebileceğimiz eserlerdendir. Tarihi nitelikli yapıların mekân üzerinde konumlanması ve kurulan organik bağlar, ait oldukları dünya için bir medeniyet tasavvurunun göstergesi olduğu düşünülmektedir.

Resim 80: Bulvar açılmadan önce mekândan bir kesit

Kaynak: F. Cânâ Bilsel ve Pierre Pinon (Ed.), **İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1396-1951)**, İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s.309.

Atatürk Bulvarı, Bizans'tan günümüze kadar kent tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bizans Dönemi'nde bulvarın geçtiği güzergâh, gerek kentin kalbi Hipodrom'a yakınlığı gerek ise ticaretin aktığı Yenikapı'ya yakınlığı nedeniyle canlı bir yerleşim olmuştur. Bu mekân, sosyal, kültürel ve dini anlamda sadece bölge halkının değil İstanbul genelinin paylaşımında bulunduğu alandır. Özellikle çevre semtlerinden Zeyrek ve Vefa'da iki tepenin eteğinde yer alan Zeyrek Pantokrator Manastırı ve Vefa Ayios Theodoros Kilisesi Hristiyanlığın simge yapılarındandır. Bizans Dönemi yerleşmesi bu iki kilise civarı boyunca çoğunlukta idi. Fetihten sonra kent mekânının kullanılmasında çok değişiklik yaşanmamıştır. Her toplum, kendi medeniyet tasavvurunu fethettiği şehirler üzerinde görmek istemesinden hareketle, Fatih de, fetih sonrası, İslami yaşam biçimini şehre yansıtmaya çalışmış, imar ve iskân politikaları gereği, bu iki önemli kiliseye minare ekleterek camiye dönüştürmüştür. Bir şehri oluşturan en önemli merkez mahalledir, Osmanlı toplumunda mahallenin de önemi büyüktür. Şehir, mahalle odaklı genişlemektedir. İstanbul'un fethiyle beraber ilk mahalleler bu çevrede kurulmuştur. Şehirler mahallelerden oluşur, mahalleler ise bir camii etrafında şekillenir. Camiiler, külliye'nin bir parçasıdır, külliye, çocuk okulu (sıbyan mektebi), orta ve yüksek okul (medrese), hastane (şifahane), aşevi (imaret) ve benzeri yapılardan oluşmaktadır. Şehre karakterini, bu yapıları merkez alan yerleşimler verir. Yaşama yerleri ve evler, bu merkez etrafında şekillenir. Bu sebeple, öncelikle bu

çevrede mahalleler kurulmuş daha sonra ise, Osmanlı Klasik Dönemi'ni yansıtan çok sayıda camii, mescid, sıbyan mektebi, çeşme yaptırılmıştır. Şehzadebaşı, Fatih, Süleymaniye bölgeleri külliyele ile taçlandırılmıştır. Bu camiilerin yapılmasıyla bölgede konut yerleşimi de artmıştır.

Atatürk Bulvarı, manevi kimliğiyle öne çıkan Vefa ve Zeyrek semtlerinin arasından geçmektedir. Zeyrek'te yer alan Bizans Dönemi Hristiyanlığının simgelerinden, Pantokrator Kilisesi ve şehrin su ihtiyacının giderilmesi için kullanılan Zeyrek Sarnıcı, bölgenin tarihi kimlik kazanmasının elemanlarıdır. Pantokrator Kilisesi, Osmanlı Dönemi'nde camiiye çevrilerek, Zeyrek Kilise Camii adını almıştır. Vefa semti ise, hem Bizans hem Osmanlı Dönemi'nde canlı bir yerleşmedir. Vefa çevresinde yer alan Vefa Kilisesi, bugün Molla Gürani Camii olarak kullanılmaktadır. Bozdoğan Kemerli de Vefa semti bitişiğindedir. Vefa, Süleymaniye Camii'ye yakınlığı ve bünyesinde bulundurduğu dini yapılar ve eğitim kurumları ile Osmanlı Dönemi'nin önemli yaşam alanlarından birini temsil etmekteydi. Birçok ulema da burada ikâmet etmekteydi. Şeyh Ebu'l Vefa'nın türbesi ve camiisi de bu semttedir. Atatürk Bulvarı, bu iki canlı ve organik yerleşmeyi birbirinden keskin bir şekilde ayırarak ilk yıkımını vermiştir. Ortası demirlerle belirginleştirilerek gidiş-dönüş olarak ayrılan bu uzun bulvar, Tarihi Yarımada içerisinde bir kopukluk meydana getirmiştir. Birçok mahalle ortadan kaldırılmış, Zeyrek ve Vefa mahalleleri birbirinden uzaklaştırılmış, bulvar ile ortaya çıkan ticaret ve ekonomik işlevler, bu semtlerde yerleşmenin boyutunu değiştirmiştir. Mahalleler yalnızlaşmış, Süleymaniye ve Vefa da aile yerleşimi azalmaya başlamıştır. Zamanla bu mahalleler, küçük sanayi atölyelerine ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Ticaretin artmasıyla, bu bölgeler göç almaya başlamış, işgücünün konaklamasıyla bekâr odaları artmıştır. Bizans ve Osmanlı Dönemi'nden kalan doku tahrip olarak zamanla yok olmaya başlamıştır. Bizans ve Osmanlı medeniyet tasavvurunun manevi temsilcisi olan bu semtler, üzerine katılan farklı işlevler ile kimliksizleştirilmeye başlanmıştır. Bulvarın bir diğer yapılma gerekçesi de, Fatih'i Beyoğlu'na bağlamasıdır. Bulvar, Fatih'in modernizme açılmasına köprü olmuştur. 19. yüzyıl ile Batı'nın ilk örneklerini gözlemlediğimiz Beyoğlu ve Pera'nın, Fatih'e bağlanması da irdelenecek bir sonuçtur. 19. yüzyılda Beyoğlu, İstanbul'un Batı'ya açılan yüzüydü. İlk sefaretleler, kültür ve eğlence merkezleri, ilk yönetim teşkilatı orada

kurulmuştu. Batı ile ilişki halinde bulunan İstanbul sakinleri, yerleşim yeri olarak Beyoğlu'nu tercih ediyorlardı. Beyoğlu'na nazaran Fatih daha manevi iklimin yaşandığı bir semt olduğundan, iki farklı doku arasında bulvar hızlı bir geçiş alanı olarak mekânda yer bulmuştur. Fatih, konut mimarisinden, yaşam şekillerine kadar İstanbul'un geleneksel Osmanlı dokusunu yansıtırken, Beyoğlu, Levantenlerin ağırlıklı olarak yaşadığı, Batı kültürünün işlendiği bir semt olmuştur. Beyoğlu'nda ticaret yaşamı, hanlar ve bankerler ile daha hareketlidir. Fatih'te akşamları ışıklar sönerken, insanlar evlerine çekilirken, Beyoğlu'nda yanar. Beyoğlu'nda akşamlar hareketlidir. Atatürk Bulvarı da açıldığı yıllarda ışıklandırılmasıyla, Beyoğlu'ndaki bu hareketliliğin devamı niteliğinde olmuştur.

Bulvar üzerinde bir gezinti

Bulvar üzerinde Aksaray'dan Unkapanı'na doğru bir yürüyüş yaptığımızda tarihsel perspektifte işlevsel değişiklikleri gözlemlememiz mümkündür. Bulvarın Aksaray'a bakan kısmı, Menderes Dönemi imarı olan Millet ve Vatan Caddelerine açılmaktadır. Bulvar sağ tarafından Emlak Bankası blokları ve iş hanları ile başlamaktadır. Bulvar açılmadan önce Emlak Bankası Blokları'nın olduğu yerde, ticarethaneler yer almaktaydı. İstanbul Belediyesi bu ticarethaneleri satın alarak, istimlak edip, Emlak ve Eytam Bankası'na satmıştır. Emlak ve Eytam Bankası 1950'li yıllarda buraya şu anda mevcut olan blokların inşasına başlamıştır.³³⁵ Bloklarda çeşitli sektörlerde işyerleri ve özel yazıhaneler bulunmaktadır. İşyerlerinin çoğu Atatürk Bulvarı üzerindeki yapıların ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Örneğin, bulvar üzerinde kamu binaları olması nedeniyle, ihtiyaca binaen bu bloklarda kırtasiye, fotokopi merkezleri, şehir planlama büroları bulunmaktadır. Bazı işyerleri *bulvar* olarak isimlendirilmiştir.

---

³³⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Nisan 1946.

Resim 81: Bulvarın Saraçhane’den görünüşü, Emlak ve Eytam Blokları ve çeşitli iş hanları
Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi

Emlak Blokları bitişiğinde Denizbank ve Milli Piyango İdaresi yer alırken hemen yanında Bulvar Palas isimli dört yıldızlı bir otel yer almaktadır. Otel, mekânın işlek bir ulaşım aksı üzerinde ve Tarihi Yarımada’ya yakın olması nedeniyle turistler tarafından tercih edilmektedir. Bulvar Palas ile İBB Binası’na kadar olan kısımda bulunan sıralı bloklar, işyerleri olarak kullanılmaktadır.

Bulvarın Saraçhane bölümünde İBB Binası, karşısında Şehzadebaşı Camii ile bitişik Saraçhane Parkı ve ardından Bozdoğan Su Kemerı gelir. Kemerı Reşat Nuri Tiyatro Sahnesi takip etmektedir. İBB Sağlık Daire Başkanlığı ve 6 blok halinde İMÇ blokları ile bulvar Atatürk Köprüsü’ne bağlanır. İMÇ 3. blokta, Şeb Safa Hatun Camii ve Hızır Bey Çelebi, Kâtip Çelebi’nin kabirleri mevcuttur. Bulvarın ortasında demirli

korkuluklar olduğu için, karşı tarafa yaya ulaşımı güzergâh üzerinde yer alan alt geçit vasıtası ile sağlanmaktadır.

Resim 82: Bulvar üzerinde karşıya geçmek için kullanılan alt-geçit girişi
Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi

Karşı caddeye geçildiğinde Unkapanı üzerinde Medipol Üniversitesi Hastanesi'yle karşılaşılır. Eskiden Tekel Genel Müdürlüğü olan bu yapı şimdi sağlık hizmeti vermektedir. Biraz ilerisinde Zeyrek Kafe yer almaktadır. Bulvar manzaralı kafe, bitişindeki Zeyrek Sarnıcı ve arka kısmında yer alan Zeyrek Camii ile bulvar üzerinde tarih ve bugün arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. SGK Blokları, Gazanfer Ağa Medresesi ve Bozdoğan Kemerli ile Saraçhane'ye bağlanır. Fatih Parkı, Oruç Gazi İlköğretim Okulu ve Pertevniyal Vâlîde Sultan Camii ile bulvar sonlanır.

Resim 83: Atatürk Bulvarı (2. etap) Unkapanı kısmı görünüşü
Kaynak: Halit Ömer Camcı arşivi

Mekânda kullanılan kent mobilyaları İstanbul genelinde kullanılan kent mobilyalarının standart kullanımlarıdır. Mekân üzerinde çöp koyteynerleri, taş saksılara konuşmuş çiçekler ve bulvarın gidiş-dönüş kısmını ayıran demirli korkuluklara da çiçekli saksılar konulmuştur. Bulvar boyunca ağaçlar da mekâna katılmışlardır.

Resim 84-85: Atatürk Bulvarı üzerinde kent mobilyaları
Kaynak: Sezgül Karcıoğlu arşivi

Bulvar Üzerine Yapılan Yapıların İşlevsel Açıdan Değerlendirmesi

Mekân üzerinde yer alan yapıların, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde kullanım tercihleriyle mekân okunmaya çalışılmıştır. Osmanlı Dönemi, üçüncü tepe ile dördüncü tepe arasındaki Atatürk Bulvarı çevresinde yer alan kendinden bir önceki medeniyetin izlerini taşıyan eserlere müsaade vererek, bunlardan istifade etmiştir. Atatürk Bulvarı açılmadan önceki süreçte, Bizans ve Osmanlı Medeniyetleri tarafından benzer işlevsel amaçlarla kullanılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde ise, bu yapılar mevcut dokusundan tamamen zıt olarak mekâna katılmışlardır. Değerlendirmede, Atatürk Bulvarı üzerinde kimlikli olarak nitelendireceğimiz bazı yapıları işlevlerine göre tarihsel bir sistematikle incelenmeye çalışılmıştır.

Ticaret İşlevi

15. yüzyıl dönemi eseri olan Hoca Teberrük Mescidi ve Voynuk Şücaeddin Mescidi bulvar açılırken yıktırılmıştır. Bulvar üzerinde yer alan mescid ve camiilerin hazireleri de yıktırılmıştır. Bulvar açıldıktan sonra, her iki yakasına da modern yapılar yapılmaya başlanarak ticaretin temelleri atılmıştır. İlk önemli çalışma, boş arazide, 160 bin metrekarelik dev inşaatla yapılan İstanbul Manifaturacılar Çarşısı bloklarıdır. Modern mimarinin ilk örneği sayılan bu ilk alışveriş çarşısının yapımına çok önem verilmiştir. İstimlâkler sırasında, İstanbul'un ilk Belediye Reisi Hızır Bey Çelebi ve Kâtip Çelebi'nin mezar taşları bulunmuş, bunun üzerine bir gönül alma çabası gibi görünen sembolik kabirler, İMÇ'nin 3. bloğu içerisine yerleştirilmiştir.

İMÇ blokları, 1970'li yıllardan sonra İstanbul'un ilk alışveriş merkezi örneklerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Sultanhamam esnafının çarşıya yerleşmesiyle, çarşı hareketlilik kazanmıştır. Makineciler, konfeksiyoncular, bürolar, sanayi makinaları, tesettür giyim, müzik yapımcıları ve kasetçiler bloklara yerleşmiştir. İMÇ blokları 80'li yıllarda İstanbul'a müzik piyasasına girmek için göç edenlerin de hikâyelerini içinde barındırmaktadır. Ünlü olmak, kaset çıkarmak isteyenler 6. bloktaki müzik yapımcılarının kapılarını çalmıştır.

2000’li yıllara gelindiğinde çarşı, ticaret işlevini sürdürse de eski önemini kaybetmiştir. Silueti bozduğu ve atıl durumda olduğu gerekçe gösterilerek yıkılması talebinde bulunulmuş, esnafların direnişiyle bu yıkım önlenmiştir.

Merkezi-Yerel Hizmet Binaları

Bulvar üzerinde yer alan Roma ve Bizans Dönemleri şehrin genelinin su ihtiyacının karşılandığı Valens Su Kemerı (Bozdoğan Kemerı) ve Bizans Zeyrek Sarnıçları, Fetih sonrası İstanbul’un su şebekesine dâhil edilmiş, Fatih Camii’nin bulunduğu tepeden Süleymaniye ve Beyazıt çevresindeki binalara su akışında kullanılmıştır. Günümüzde Bozdoğan Kemerı ve Zeyrek Sarnıcı tarihi bir yapı olarak kalmış, su akışı işlevini sürdürmemektedir.

Fetih Dönemi eseri olan Azebler Camii ve Hamamı da, bulvar yıkımlarından nasibini almıştır. Yerine yapılan yapı şu anda Zeyrek Kafe olarak kullanılmaktadır. Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi, Bizans Dönemi’nde kilise iken fetihten sonra camiye çevrilmiş, dini işlevini korumuştur. 1943 yılında ise, bulvar açılması sırasında yıktırılarak yerine Sosyal Sigortalar Kurumu binaları yaptırılmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, mekân üzerinde kamu hizmetini sürdürmektedir.

Ayrıca bulvar üzerindeki Bozdoğan Su Kemerı dibindeki iki boş alan, ağaçlandırılmış, Fatih ve Saraçhane Parkı olarak kullanılmaktadır.

Sağlık Hizmeti Veren Kurumlar

18. yüzyıl dönemi eseri Papasoğlu Mescidi bulvar açılması sırasında yıktırılmıştır. Aynı işlevi devam ettiren bir yapı yerine, iş merkezi olarak kullanılacak çok katlı bir yapı yapılması tercih edilmiştir. Daha sonra burası Tekel Genel Müdürlüğü olarak kullanılmıştır. 2010 yılı itibariyle de, Medipol Üniversitesi Hastanesi olarak kullanılmaktadır.

Revani Çelebi Mescidi ve bitişiğindeki Payzen Yusuf Paşa Türbesi bulvar açılması sırasında yıktırılmıştır. Yerine yaptırılan üç katlı yapı, İBB Sağlık Daire Başkanlığı olarak kullanılmaktadır.

Kültür-Eğitim Hizmeti Veren Yapılar

16. yüzyıl eseri Gazanfer Ağa Medresesi, döneminde bir külliye olarak eğitim ve kültür alanında hizmet vermekteydi. Günümüzde eğitim işlevini sürdürmese de kültür hizmeti vermektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde Belediye Müzesi, günümüzde ise Karikatür Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Roma Dönemi eseri Bozdoğan Su Kemerinin bir ucunda Klasik Dönem eseri, Gazanfer Ağa Medresesi, bir ucunda ise Cumhuriyet Dönemi eseri Şehir Tiyatroları bulunmaktadır. Bu üç eser, üç medeniyetin resmi, bulvarın minyatür bir resmi sayılabilir. Gazanfer Ağa Medresesi, mimari açıdan Osmanlı Klasik Dönemi'ni yansıtmaktadır. Medrese, derslikler, türbe ve sebilden meydana gelmiştir. Osmanlı Dönemi eğitim ve kültür çalışmaları medreselerde yapılmaktaydı. Bulvarın karşısında yer alan, Reşat Nuri Sahnesi'nde modern sanatlardan biri olan tiyatro sanatı sergilenmektedir. Reşat Nuri Sahnesi, İBB'ye bağlı olarak prefabrik bir Cumhuriyet Dönemi mimarisinde, 336 koltuk kapasitesiyle hizmet vermektedir. Bozdoğan Kemerini ise, Roma Dönemi'ni yansıtarak tarihi ve turistik bir abide olarak kültür işlevini edinmiştir. Bulvar üzerinde üç dönem mimarisi ve tasavvuru, kısmen de olsa kültür işleviyle buluşmuştur.

19. yüzyıl eseri olan Pertevniyal Valide Sultan Camii'nin mektebi Mahmudiye Rüştüyesi 1872 yılında camii yanında inşa edilmiştir. 1911 Aksaray yangınında yanarak, yola dahil edilmiştir. 1930 yılında tekrar yaptırılması kararlaştırılmış, 15 Ekim 1930 yılında Pertevniyal Lisesi yaptırılmıştır. 1938-1939 yılında eğitim-öğretime açılmıştır. Bulvar üzerinde bir diğer eğitim kurumu da Pertevniyal Lisesi yanındaki, Oruç Gazi İlköğretim Okulu'dur. Oruç Gazi Mescidi yıktırılınca, 1953'de yerine yaptırılmıştır. Günümüzde hizmetine devam etmektedir.

Resim 86: Atatürk Bulvarı Sarayhane kısmı görünüşü
(Bozdoğan Su Kemerini, Reşat Nuri Güntekin Sahnesi, Gazanfer ağa Medresesi)

Kaynak: Halit Ömer Camcı arşivi

Resim 87: Oruç Gazi İlköğretim Okulu

Kaynak: Sezgül KARCIOĞLU arşivi

İMÇ bloklarının yapımıyla birçok hazire kaybolmuştur. İki saygın isim olması hasebiyle, Kâtip Çelebi ve Hızır Bey Çelebi'nin mezar taşları ortaya çıkarılmış, İMÇ içine sembolik olarak ekletilmiştir. Kabirler, kent sakinleri tarafından ziyaret edilmektedir. Ayrıca İMÇ bloklarına, ne estetik ne de işlevsel açıdan bir anlam içermeyen, sembolik olarak kabul edebileceğimiz bir çeşme de eklenmiştir.

Resim 88: Kâtip Çelebi ve Hızır Bey Çelebi'nin Kabirleri/İMÇ 3. blok
Kaynak: Sezgül KARCIOĞLU arşivi

Resim 89: İMÇ'ye eklenen tarihi çeşme
Kaynak: Sezgül KARCIOĞLU arşivi

Dini Hizmet

18. yüzyıl eseri Şeb Safa Hatun Camii, yapıldığı günden günümüze değin ibadet işlevini sürdürmektedir. 19.yüzyıl eseri Pertevniyal Valide Sultan Camii de, işlevini devam ettirerek, ibadethane olarak kullanılmaktadır. Bulvar üzerinde tam olarak kalmasa da Zeyrek Sarnıcı arkasında kalan, Pantokrator Kilisesi de Zeyrek Camii olarak dini hizmetine devam etmektedir.

Bulvar üzerindeki yapılar Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde işlevsel açıdan fazla değişikliğe gitmemiştir. Günümüzde ise, mekânda yer alan kimlikli yapıların, var olan işlevlerini sürdürmeyip, yerine yapılan yapıların farklı işlevlere tahsisi gözlemlenmiştir.

Mekânda yer alan Valens Su Kemer, Zeyrek Sarnıcı korunmuştur ve turistik siluet değeri olarak bir işlev kazanmıştır. Gazanfer Ağa Medresesi, Şeb Sefa Hatun Camii ve Pertevniyal Valide Sultan Camii ise tarihi ve kimlikli yapı olarak korunmuştur. Mekânda yer alan diğer yapılar, bulvar açıldıktan sonra yaptırılmıştır.

Böylece, işlevsel açıdan başlıca sağlık, ticaret, eğitim-kültür, kamu-yerel, dini gibi işlevlere sahip bina ve yapılarla Atatürk Bulvarı İstanbul kent kültürüne katılmaktadır.

1930 ve 1940'ı yıllarda İstanbul, kentsel yıkım ve yeniden yapımlar ile bir yandan anıt mimarisini korurken, diğer yandan geleneksel konut ve dokuyu modernleşmeye açmıştı. Anıtların çevreleri çirkin olduğu gerekçeleriyle yıktırılırken, geleneksel dokunun üzerine modern yapılar inşa edilmiştir. Bu yıkım ve istimlâklerden Müslüman ve Gayrimüslimler'e ait mezarlar da payına düşeni almıştır. Belediyeler için boş ve bedava olarak kabul edilen alanlar boşaltılıp, satılma yoluna gidilmiştir.

Ulaşım eksenli planlama çalışmalarında, insan ölçeği hesaba katılmamış, daha çok tüketim merkezli bir yapılanma kendini göstermiştir. Uygulanan politikalar sonrası, var olan doku bozulmaya başlamış, yeni kimliğine kavuşmaya çalışan birçok semt, isimlerinden dahi koparılarak, sisteme ayak uydurmaya zorlanmıştır. Batı şehircilik anlayış ve normlarına göre şekillendirilmeye çalışılan kentler, *bulvar ve geniş caddeler* ile tanıştırılmıştır. Yahya Kemal'in *kör kazma* olarak nitelediği imar çalışmalarından biri olan bu bulvar, bir taraftan Süleymaniye ve Zeyrek'i birbirinden keskin çizgiyle ayırmış, diğer taraftan Aksaray-Fatih'i, Batı'nın bizdeki yüzü olan, Galata ve Pera'ya birleştirmiştir. Kendine has organik bir yapısı olan Süleymaniye ve Zeyrek'in kopuş süreciyle, Süleymaniye arka sokaklarında yalnız bırakılmış iç içe geçmiş sanayi ve konut bölgesi oluşmuştur. Zamanla konutlar yerini sanayiye bırakmış, semt sakinleri tarafından Avrupa eksenli planlama çalışmaları, kültürel dokumuzu hesaba katmayarak yapılmış, halkın ortak toplanma alanlarından meydanlar ve yeşil alanlar kavşak ve caddelere dönüşmüştür. Tarihi Yarımada'yı kimlik sahibi kılan birçok yapı ise bu istimlâkler neticesinde ortadan kaybolmuştur. Osmanlı Dönemi su ihtiyacının karşılandığı tarihi açıdan önem arzeden Kırkçeşme Suları, İbrahim Paşa Hamamı, Oruç Gazi Mescidi, Firuz Ağa Mescidi gibi birçok eser ve ev bulvara teslim olmuştur. Bulvar açıldıktan sonra, modernizme göre şekillendirilmiş, bulvarın iki yakasına konuttan ziyade iş hanları, ticaret merkezleri, kamu binaları, bankalar konumlanarak, tüketim odaklı bir mekânsal kurgu izlenmiştir. Bizans, Roma ve Osmanlı Dönemi eserlerinin bir arada bulunduğu bulvar, bir yaşam alanı iken, günümüzde trafik sorununun artmasıyla

kavşak ve bağlantı yolları ile geçiş alanı olmuştur. Bulvar üzerinde şimdiki haliyle iş hanları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Sosyal Güvenlik Kurumu binaları, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı, hastane binası İstanbul'un kentsel anlamda nasıl değişime uğradığı konusunda bize ipucu vermektedir. Benzer sanayi dallarının bir arada tutulması düşüncesiyle yapılan İMÇ bloklarının içerisinde yer alan, Kâtip Çelebi ve Hızır Bey Çelebi'nin sembolik kabirlerinin yapılması, istimlâk yoluyla yıktırılan hazirenin, ne yazık ki telafi çabasından ibarettir. İnsan odaklı kentten, sanayi odaklı kente geçişin sonuçları ve izleri bulvar boyunca gözlemlenebilmektedir.

Atatürk Bulvarı, kentin gelişme istikametine müdahalenin ve semtlerin organik bağlarının birbirinden koparılmasının bariz bir örneğidir. Mekân üzerine yapılan bu kentsel müdahaleler, doğal bir değişim sürecinden çok, modern zamanın dayattığı değişimlerdir. İnsan ile mana bulan mekânlar, kamu inisiyatifini elinde bulunduran kimseler tarafından kimliğinden koparılıp, ayrı bir kimliğe/kimliksizliğe kavuşturulmuştur. İnsanın yaşayacağı mekânın tasarlanması, insanın sahip olduğu değerlerine göre mekânı inşa etme imkânının elinden alınması, yaşam hakkının elinden alınması biçiminde yorumlanabilecektir. Bu anlamda Atatürk Bulvarı örneği, İstanbul'da insanın yaşam biçimini inşa etme hakkının elinden alındığı kesitlerden sadece biri olarak okunabilmektedir.

İstanbul gibi büyük bir metropolde, günümüzde de merkezi ulaşım aksı açısından önemli bir konumda olan Atatürk Bulvarı, İstanbul'un modern planlama sürecinin ürünüdür. Bir mekânın yaşadığı gerçeklik ve tarihi medeniyet tasavvuru ölçüsünde planlamadan uzak bir fikriyatın temsilcisi olmuştur. Kente yeni verilen kimlik, yıkımın estetiği³³⁶ çabasıyla mümkün kılınmaktadır.

---

³³⁶ Şentürk, s.485.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Abidin Daver, Mazhar N. Resmot ve Safa Günay (hızl.), **Güzelleşen İstanbul**, İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1944.
- Akın, Nur. **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera**, 2. Basım, Literatür Yayınları: İstanbul, 2002.
- Akpınar, İpek Yada. “Modern İmgelerin Günlük Yaşamda Mekânlaşması: Prost’un Yeni Kamusalıkları”, İpek Yada Akpınar (Ed.), **Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul’a: Mimarlık ve Kent (1910-2010)** içinde (68-80) İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2010.
- And, Metin. **16. Yüzyılda İstanbul**, Birinci Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Aslanoğlu, Rana A. **Kent, Kimlik, Küreselleşme**, 1. Basım, Bursa: Asa Kitabevi, 1998.
- Bachelard, Gaston. **Mekânın Poetikası**, Aykut Derman (çev.), İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1996.
- Bal, Hüseyin. **Kent Sosyolojisi**, 2. Basım, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.
- Bauman, Zygmunt. **Modernlik ve Müphemlik**, İsmail Türkmen (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.
- Benjamin, Walter. **Pasajlar**, Ahmet Cemal (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Berman, Marshall. **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, Ümit Altuğ- Bülent Peker (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Bilgin, İhsan ve Diğerleri, **İstanbul 1910-2010, Kent, Yapılı Çevre ve Mimarlık Kültürü Sergisi**, İstanbul: İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Yayınları, 2010.
- Bilsel, Cana. “İstanbul’un Dönüşümleri: Prost Planlaması ve Modern Kenti Yaratmak”, İpek Yada Akpınar (Ed.), **Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul’a: Mimarlık ve Kent (1910-2010)** içinde (49-67) İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2010.
- Bilsel, F. Cânâ ve Pierre Pinon (Ed.), **İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet’in Modern Kentine: Henri Prost’un İstanbul Planlaması (1396-1951)**, İstanbul: Suna ve İnan Kırâç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Boysan, Burak - Bilgin, İhsan. “Meydanların Varoluş ve Yokoluş Nedenleri”, Ferzan Bayramoğlu Yıldırım, (Ed.) **İnsan, Çevre, Kent** içinde, (71-84), İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, 1996.

- Bozlağan, Recep. **İstanbul Derinlik, Değişim ve Güç**, İkinci Basım, İstanbul: Hayat Yayınları, 2012.
- Bumin, Kürşat. **Demokrasi Arayışında Kent**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Can, Aynur. İnsan Mekân Etkileşimi ve Kent Estetiğine Giriş, Recep Bozlağan ve Yüksel Demirkaya (Ed.) **Türkiye’de Yerel Yönetimler** içinde (331-376), İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2008.
- Cansever, Turgut. “Ülke Ölçeğinde İstanbul’u Planlamak”, Vecdi Akyüz (Ed.), **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler** içinde (187-211), İstanbul: İlke Yayıncılık, 1996.
- Cansever, Turgut. **İstanbul’u Anlamak**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Carmona, Michel. **Paris’in Kentsel Dönüşümü Haussmann Uygulamaları**, Murat Aykaç Erginöz (çev.), İstanbul: Genar, 2004.
- Cezar, Mustafa. **Osmanlı Başkenti İstanbul**, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 2002.
- Çelik, Zeynep. **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul**, Selim Deringil (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Doğru, Mehmet. **Eminönü Camileri**, Türkiye Diyanet Vakfı Eminönü Şubesi Yayınları: İstanbul, 1987.
- Ebersolt, Jean. **Bizans İstanbul’u ve Doğu Seyyahları**, İlhan Arda (çev.), İstanbul: Pera Turizm Ticaret A.Ş. Yayın No:4, 1996.
- Ekinci, Oktay. **Dünden Bugüne İstanbul Dosyaları**, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1995.
- Eryılmaz, Bilal. “Osmanlı Yerel Yönetiminde İstanbul Şehremaneti”, Vecdi Akyüz (Ed.), **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler** içinde (389-413), İstanbul: İlke Yayıncılık, 1996.
- Eryılmaz, Bilal. **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İkinci Basım, İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Eyice, Semavi. “Bizans’tan Osmanlı’ya Vefa”, N. Bilge Özel İmanov- Yunus Uğur (Ed.), **Bir Semte Vefa** içinde (19-46), İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Eyice, Semavi. **Eski İstanbul’dan Notlar**, 1. Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- Eyice, Semavi. **Tarih Boyunca İstanbul**, Birinci Baskı, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.

- Frisby, David. **Modernlik Fragmanları**, Akın Terzi (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Gottdiener, Mark. **Postmodern Göstergeler**, Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arhan Nur (çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Göka, Şenol. **İnsan ve Mekân**, İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.
- Gökgür, Pelin. **Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri**, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008.
- Görmez, Kemal. **Kent ve Siyaset**, 1. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 1997.
- Gül, Murat. **Modern İstanbul'un Doğuşu**, Büşra Helvacıoğlu (çev.), İstanbul: Sel Yayınları, 2013.
- Güldal, Fatih. **İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2009.
- Güldal, Fatih. **İstanbul'un Kitabı Fatih**, İstanbul: Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2013.
- Gülersoy, Çelik. **Taksim Bir Meydanın Hikâyesi**, İstanbul: İstanbul Kitaplığı, 1986.
- Güncüoğlu, Süleyman Faruk. **İstanbul'un Kitabı Fatih**, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları: İstanbul, 2011.
- Güvenç, Bozkurt. **İnsan ve Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- Haraççı, Dilara. **İnsan-Mekân İlişkisi**, 1. Basım, İstanbul: Doğu Üniversitesi Yayınları: 4, 2009.
- Harvey, David. **Postmodernliğin Durumu**, Sungur Savran (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Harvey, David. **Sosyal Adalet ve Şehir**, Mehmet Moralı (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Huot, Jean-Louis. ve Thalmann, Jean-Paul. ve Valbelle, Dominique. **Kentlerin Doğuşu**, Ali Bektaş Girgin (çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Hut, Davut. **İstanbul'un 100 Su Yapısı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2010.
- Hüseyin Kahvecioğlu, "Mekânın Üreticisi veya Tüketicisi Olarak Zaman", Ayşe Şentürer (Ed.), **Zaman- Mekân** içinde (142-147), İstanbul: Yem Yayınları, 2008.
- İzberk, Mustafa. **Dünya Mirası İstanbul**, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1998.

- Kaya, Erol. Şentürk, Hulusi. Daniş, Osman. Şimşek, Sami. **Modern Kent Yönetimi**, 1. Baskı, İstanbul: Okutan Yayıncılık, 2007.
- Kaya, Önder. **Konstantin'in Kutsanmış Şehri**, Birinci Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2008.
- Keleş, Ruşen. **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. Basım, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1998.
- Kıray, Mübeccel. **Kentleşme Yazıları**, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998.
- Kızılkayak, Görkem. **İmecedan İMC'ye**, İstanbul Manifaturacılar ve Kumaşçılar Çarşısı Yayınları: İstanbul, 2009.
- Kömürcüyan, Eremya Çelebi. **XVII. Asırda İstanbul**, Hrand D. Andreasyon (çev.), İstanbul: Kutulmuş Basımevi, 1952.
- Kuban, Doğan. **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Zeynep Rona (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.
- Kuban, Doğan. **Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları**, İkinci Basım, İstanbul: Yem Yayınları, 2010.
- Kuban, Doğan. **Mimarlık Kavramları**, 4. Basım, İstanbul: Yem Yayınları, 1992.
- Kut, Turgut. "Şehzadebaşı'ndan Edirnekapı'ya Mekânlar ve İnsanlar", Recep Bozlağan ve Diğerleri (Ed.), **İstanbul Mekân ve İnsan** içinde (29-45), İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, 2012.
- Küçükural, Mustafa ve dğr., (hızl.), **Şehirlerimizin Geleceği Tehditler ve Fırsatlar**, İstanbul: Ajans Pıksel, 2011.
- Lefebvre, Henri. **Production Of Space**, Donald Nicholson-Smith (çev.), Blackwell Publishing: USA, 2007.
- Mantran, Robert. **İstanbul Tarihi**, Teoman Tunçdoğan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Mazhar Bağlı ve Abdulkadir Binici, **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi**, Ankara: Bilimadamı Yayınları, 2005.
- Mejuyev, Vadim. **Kültür ve Tarih**, Suat H. Yokova (çev.), Ankara: Başak Yayınları, 1987.
- Mumford, Lewis. **Tarih Boyunca Kent**, Gürol Koca ve Tamer Tosun (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- Müller-Wiener, Wolfgang. **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, (çev.) Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2001.

- Önür, Selahattin. “Savaş Sonrasından Günümüze Kentsel Kamu Mekânına İlişkin Deneyim ve Denemeler”, **Kent, Planlama, Politika, Sanat, Tarık Okyay Anısına Yazılar**, İlhan Tekeli (drl.), Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1994.
- Özkuş, Osman. **Kültür ve Küreselleşme**, 1. Basım, İstanbul: Açılım Kitap, 2008.
- Özler, Şener. **Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları**, İstanbul: Tmmob Mimarlar Odası, 1997.
- Pirenne, Henri. **Ortaçağ Kentleri**, Şadan Karadeniz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Sözen, Metin. **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara, 1984.
- Şafak Ural, “İç İçe Geçmiş Zamanlar”, Ayşe Şentürer (Ed.), **Zaman- Mekân** içinde (17-33), İstanbul: Yem Yayınları, 2008.
- Şehri Düşünmek, Şehri Yaratmak, Henri Prost’un İstanbul Üzerine Çalışmaları 1936-1951**, (Sergi Kataloğu), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 1996.
- Tanyeli, Uğur. “Bir Tarih Yazım Meselesi Olarak İstanbul’un Modernleşmesi”, Burcu Özoğuz ve Diğerleri (Ed.), **İstanbul Hayal ve Gerçek** içinde (70-102), İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, 2011.
- Tümer, Gürhan. **İnsan- Mekân İlişkileri ve Kafka**, İzmir: E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Baskı İşliği, 1979.
- Türkoğlu, İrfan. **Yerel Yönetimlerde Mali Reform Arayışları: Türkiye’de Belediyelerde Mali Özerklik ve Belediye Başkanlarının Mali Özerklik Algılaması**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı: Ankara, 2009.
- Uygur, Nermi. **Kültür Kuramı**, 3. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Wycherley, R.E. **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ufuk Matbaası, İstanbul, 1986.
- Yenileşen İstanbul**, İstanbul Belediye Matbaası, 1947.
- Yüksel, Ahmet Haluk. **Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1987.
- Zevi, Bruno. **Mimariyi Görmeyi Öğrenmek**, Demir Divanlıoğlu (çev.), İstanbul: Birsen Yayınevi, 1990.

Sözlükler:

Misalli Büyük Türkçe Sözlük. “Modern”, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük. “Levanten”, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011.

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. “Mekân”, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2004.

Ansiklopediler:

"Atatürk Bulvarı", **İstanbul Ansiklopedisi.** C.1. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.

"Azebler Camii ve Hamamı", **İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi.** C.2. İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayınları, 1982.

“İstanbul’un Yedi Tepesi”, **İstanbul Ansiklopedisi.** C.7. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “Gazanfer Ağa Medresesi”, **İstanbul Ansiklopedisi,** C.3, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.

Eyice, Semavi. "Ebu'l Fazl Mahmud Efendi Mescidi", **İstanbul Ansiklopedisi.** C.3. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.

Eyice, Semavi. "Firuz Ağa Mescidi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** C.13. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

İstanbul Doğası-Tarihi-Ekonomisi-Kültürü, “Tarih”, **Yurt Ansiklopedisi.** İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş., 1983.

Koçu, Reşad Ekrem. "Bozdoğan Su Kemerı", **Reşad Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi.** C.6. İstanbul: Neşriyat Kolektif Şirketi, 1963.

Kuban, Doğan. "Menderes ve İstanbul", **İstanbul Ansiklopedisi.** C.5. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.

Kutluer, İlhan. "Mekân", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** C.28. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Ökten, Sadettin ve Can, Aynur. “Fetih’ten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu”, **Türkler.** C.10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Suner, Yasemin. "Şebsafa Kadın Camii ve Sıbyan Mektebi", **İstanbul Ansiklopedisi.** C.7. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.

Makaleler:

- Akça, Gürsoy. **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Güz 2005, Sayı 15.
- Aksaray Geçidi, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 345, 1972, İstanbul: Dilek Matbaası, s.20. (<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/266/3708.pdf>)
- Angel, Aron. “Henri Prost ve İstanbul’un İlk Nazım Planı” **Mimarlık Dergisi**, Sayı 222, (1987).
- Begel, Egon Ernest. “Kentlerin Doğuşu” **Cogito-Kent ve Kültürü**, Sayı, 8, 1996
- Bilsel, Cânâ. “Danger-Prost Planı ve Le Corbusier’in Nazım Plan Önerisi”, **Domus Dergisi**, Sayı: 9, 2001, (42-46).
- Çetintaş, Burak. “İstanbul Şehri Yıkarak Tarihe Geçenler”, **Ntv Tarih Dergisi**, Sayı 47, Aralık 2012, İstanbul: Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık.
- Dostoğlu, Neslihan Türkün. “Kentler ve Meydanları” **Mimarlık Dergisi**, Sayı 334, (Mart-Nisan 2007).
- Duyuran, Rüstem. Belediye Sarayı Mozaikleri, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 275-276-277-278, 1954, İstanbul: Dilek Matbaası, s.166-170. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/210/2852.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2013)
- Eyice, Semavi. “İstanbul’un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, Sayı: 26, 1972, (129-175).
- Geray, Cevat. “Kentleşme Sorunlarının Çözümü Açısından Küreselleşme, Özelleştirme, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt. 17, No. 4, (Ekim 2001).
- Göncüoğlu, Süleyman Faruk. “İstanbul’un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt Saraçhane”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, 2009, Sayı: 22.
- Güldal, Fatih. “İstanbul’un Kaybolan Mirasının Peşinde”, **Mostar Dergisi**, Sayı: 64, 2010.
- Gürsel, Ersen. “Yirminci Yüzyıldan Aklımızda Ne Kaldı: Kısa Notlar” **Mimarlık Dergisi**, Sayı 311, (2003).
- Henri Prost İstanbul Konferansı, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 199-200, 1948, İstanbul: Dilek Matbaası, s.169-171. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/154/1872.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2013)
- Işık, Oğuz. Modernizmin Kenti/Postmodernizmin Kenti, **Birikim Dergisi**, Sayı 53, Eylül 1993, İstanbul: İletişim Kitabevi.

- İstanbul Belediye Binası Proje Müsabakası, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 259-260, 1953, İstanbul: Dilek Matbaası, s.71.<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/202/2702.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2013)
- İstanbul Belediye Mecmuası**, Sayı: 109-110, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul: 1933.
- Karakaş, Mehmet. “Modern Bütünleşmeden Postmodern Farklılaşmaya Kentte Toplumsal Etkileşim”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı: 2, 2003, (16-40).
- Karakurt, Elif. Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 26, Ocak-Haziran 2006.
- Koroğlu, Gülgün. “Konstantinopolis’teki Bizans Sarayları”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 152, Ağustos 2006, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Kuban, Doğan. “Türkiye’ de Kentsel Koruma – İstanbul’un Tarihsel Yapısının Genel Özellikleri ve Koruma Yöntemleri”, **İstanbul Dergisi**, 2001.
- Oktay, Derya. “Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış”, **İdeal Kent- Kent Araştırmaları Dergisi** Sayı: 3, (Aralık 2011).
- Önal, Şebnem. “Kentın Resmi, Sesi ve Nefesi”, **İstanbul Dergisi**, Sayı 28, Ocak 1999, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Özer, Mehmet Nazım ve Mustafa Asım Ayten, “Kamusal Odak Olarak Kent Meydanları”, **Planlama Dergisi**, Sayı: 3, (2005).
- Pustu, Yusuf. “Küreselleşme Sürecinde Kent Antik Site’den Dünya Kentine”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 60, (2006).
- Sayar, Zeki. İstanbul’un İmarında Şehirci Mimarın Rolü, **Arkitekt Mimarlık Şehircilik Turizm Dergisi**, Sayı: 285, 1956, İstanbul: Dilek Matbaası, İstanbul: Dilek Matbaası, s.97-98. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/222/3027.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2013)
- Sencer, Muzaffer. “**Kültüre İlişkin Temel Kavramlar**” Ulusal Kültür, Üç aylık Kültür Dergisi, Yıl 2, S.5, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1979.
- Suher, Hande. “Kentleşme ve İstanbul”, **Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi**, Sayı 413, 2001, İstanbul: İnşaat Mühendisleri Odası.
- Tufan, Aslan. “İstanbul’un Mukadderâtını Ellerinde Tutanlar Henri Prost”, **İstanbul Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 6, 2000, (265-269), s.268.
- Tümer, Gürhan. “İnsanlar, Kentler ve Meydanlar” **Mimarlık Dergisi**, Sayı 334, (Mart-Nisan 2007)

Ulu, Ali ve İlknur Karakoç, “Kentsel Değişim Kent Kimliğine Etkisi”, **Planlama Dergisi**, Sayı 3, (2004).

Tezler:

Adıyaman, Kadriye. Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Selçuk Üniversitesi SBE, 2008.

Aksu, Latife Eroğlu. “Yerel Yönetimlerde Ulaşım ve Kent Estetiği İlişkisi: Eminönü Çevresindeki Ulaşım Sistemi Öğeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2010.

Can, Aynur. “Antik Kent İle Bu Mekânı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Atina Örneği”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2003.

Can, Aynur. “İstanbul Kent Dokusunda Bir Tür Konut Tercihi ve Kültürel Yapı Etkileşimi; Rumelihisarı Örneği”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 1998.

Çınar, Zuhâl. “Kentsel Çevrede Mekân - Kentsel Mekân Kavramının İrdelenmesi ve Boğaziçi Mekânı”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996.

Durhan, Özlem Sıla. “Erken Cumhuriyet İstanbul’unda Kentsel Değişim (1928-1950)”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE, 2009.

Sarı, Kamertap. “Kentsel Dış Mekân Tasarımına Kullanıcı Merkezli Bir Yaklaşım”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, 1998.

Sepetçi, Ahmet Turan. “İstanbul Kent Merkezinde Ticaret Gelişimi, Etkenleri ve Ulaşım Odaklı Mekânsal Kurgusu Tarihi Yarımada, Beyoğlu, Şişli ve Beşiktaş Örneği”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.

Şentürk, Murat. “Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2011.

İnternet Kaynakları:

<http://www.canaktan.org/felsefe-sosyo/post-modern/sureci.htm>

<http://www.mekantar.com/tr/yazi/makale/paris-bir-modernle%C5%9Feme-projesi-hakk%C4%B1-y%C4%B1rt%C4%B1c%C4%B1.html>

<http://www.mekantar.com/tr/yazi/makale/paris-bir-modernle%C5%9Feme-projesi-hakk%C4%B1-y%C4%B1rt%C4%B1c%C4%B1.html>

<http://www.meknar.com/tr/yazi/makale/paris-bir-modernle%C5%9Feme-projesi-hakk%C4%B1-y%C4%B1rt%C4%B1c%C4%B1.html>

http://www.meknar.com/level9_cms/images_user/yazi/yazi_2011/paris/hausmann_yol.jpg

<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=206008>

<http://www.arkitera.com/UserFiles/Image/news/2010/06/04/ataturkbulvari.jpg>

<http://icfa.doaks.org/collections/artamonoff/items/show/446>

<http://www.degisti.com/wp-content/uploads/2011/01/Bozdogansukemeri.jpg>

http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/Photo_6_5_1950ler-ve-modernizm.html

http://www.radikal.com.tr/turkiye/unkapanindaki_tekel_binasi_medipol_grupa_verildi-980661

http://wowturkey.com/tr161/yilmaz_buktel_ybuktel979.jpg

http://wowturkey.com/tr397/k_Akin_Kurtoglu_trolleybushasim_iscan.jpg

<http://www.kucukpazarliyiz.biz/wp-content/uploads/KEMER.jpg>

<http://www.mimarlikmuzesi.org/koleksiyon/imaglar/6/imc1B.jpg>

<http://www.mimarlikmuzesi.org/koleksiyon/imaglar/6/sskzeyrek1B.jpg>

<http://www.mimarlikmuzesi.org/koleksiyon/imaglar/6/imc4B.jpg>

<http://v2.arkiv.com.tr/p2770-sosyal-sigortalar-kompleksi.html#a>

<http://www.envanter.gov.tr/anit/kentsel/detay/14471>

Diğer Kaynaklar:

1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Raporu, 2003, İBB.

1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu, 2003, İBB.

Cumhuriyet Gazetesi arşivi.

Encümen arşivi

Halit Ömer Camcı arşivi.

Henri Prost'un Nâzım Planı Raporu, 15.10.1937.

Sezgül Karcıoğlu arşivi